

BOBORY ZOLTÁN

Kharón úr kérem!

Azért írok önnek, mert szeretem az életem.
S sokan vannak, akik szeretnek, fontosak nekem.

Értelmetlen hát minden követés, ladikozás,
hajnali suttogások, ringató, konok varázs...

Hát Kharón úr! Én Bobory Zoltán arra kérném,
egyelőre ne zaklasson, hagyjon engem békén.

Ám, hogy barátságunkon ne essen csorba, végül,
ajánlok önnek néhány címet. Persze, név nélkül!

Kharón válasza

Én egy egyszerű révész vagyok,
ki mint más is, a piacról él.
Reggel kimerem a vizet,
öreg, kiszolgált ladikomból,
fölveszem a rendeléseket,
aztán indulok a munkába.
A Stüx kérem, nem gyerekjáték!

Hogy maradnék sokszor az ágyban!
Mert nem könnyű ám ezzel a sok
unalmas, hallgatag lélekkel.
Viszont a pénz, az meg kell, jól jön
ha befolyik némi obolosz...
S bár tudjuk, a Főnök haragszik,
mégis van, aki megveszteget.

Hogy megéri-e? Hát nem mindig...
Múltkor alaposan ráfáztam,
mert visszavittem a H. urat;
egy esztendő óta ültem bilincsben...
Így aztán meg kell jól gondolnom,
a váratlan ajánlatokat...

De maga tisztességes ember!
Kedvelem azt, ki szeret élni,
pedig félttem ezt a munkámat;
Mert legalább van! Mit csinálnék?

Szóval, halaszthatunk, csak kérem:
Maradjon közöttünk az üzlet.
Tudja, Erebosz és Nüx fia,
nem kerülhet senki ajkára,
holmi kis korrupció miatt.

Tehát kezét rá, áll az alku.
Ha valóban végiggondolta.
És kézben a Főnök parancsa.
Mert az, azért – tudja – kell hozzá.
Nélküle tehetetlen vagyok.
Forduljon felé bizalommal.
Könyörögjön egy kicsit neki.
Az önérzet, uram ilyenkor...

És – kérem –, ne feledkezzen meg
az oboloszról sem, mint mondtam,
én is csak a piacról, élek...

Földi halandó üzenete a révésznek

Köszönöm, hogy megfogadta kérésemet,
és hosszú ideje nem zaklatott.

Azért keresem, mert újra hallom ezt
a közeledő, furcsa csobogást.

Tudom, hogy ön is a piacról él, ha lassít,
biztosíthatom, nem leszek hálátlan...

És, persze, tőlem nem tudja meg senki;
világos, hogy ön is félti az állását.

Hallom, egyszer már megütötte a bokáját.
Bennem bízhat, csak a hála miatt is.

Én ugyanis hálás vagyok, hogy legutóbb
szemet hunyt a Főnök utasítása fölött.

Egyébként, hogy van? Bírja a strapát?
Gondolom, nem könnyű a holt lelkekkel.

De ők legalább hallgatnak, Kharón úr,
és nem pályázik senki az állására.

Bár, Isten tudja ebben a világban...
Mert bizony, nálunk így van, képzelje!

Mindegy, én azért még szeretnék maradni.
Kérem hát, Kharón úr, lassítson egy kicsit.

Jót tesz önnek is egy kis lazítás! Igaz, tudom,
Erebos és Nüx fiát kötelezi a hagyomány.

Mégis, bízom önben Kharón úr. Abban, hogy
meghallgat újra, és ad még egy kis esélyt.

Tudja, én itt nagyon szeretek, és az unokák
még azt sem tudják, hogy ön ki fia borja!

Hajlandó vagyok megfejelni a kért obolost.
Mondja! Ott is drágább lett minden?

Kár, hogy én nem tudok beszámolni arról,
mi is történt az ön érkezéséig. Ugye késni fog?

Közben vállalhatna még egy-két fuvart,
vannak címeim, Kharón úr, grátisz.

Ellenben, tegye meg jó révész uram,
ha már ilyen jó viszonyba kerültünk,

hogy akik hűségesek az ön Főnökéhez,
hátrébb sorolja, higgye, el megérdemlik;

lesz még dolguk itt ebben a világban,
amiről nem tud meg sokat a holt lelkektől.

És ne feledje, nagyon öreg már az a ladik!
Kímélni kell! Van rajta biztosítás?

A holt lelkek üzenete a ladikból

Mi már jól vagyunk...

Bármilyen is a Stüx,
háborgó, félelmetes és
zavarosan morajló,
nincs ok a félelemre.
A mi öreg révészünk
furcsa figura, az biztos,
de, meg kell mondani,
érti a szakmáját.
Biztos kézzel irányítja
a rozoga, agyonhasznált,
sokat látott ladikját.
Pedig micsoda örvények,
vad hullámok, szél rázza!
És ez az örökös sötétség...

Tudja, hiába próbálna
kérdőzködni, beszélgetni,
mi már csak a fennebbvaló
szavát értjük. Ezért aztán
inkább őt emlegeti –
jobb ha ezt nem idézem.
Ilyenkor persze úgy teszünk,
mintha nem hallanánk.

Inkább várjuk a fényt,
ami majd azt jelenti, hogy
vége ennek az utazásnak...
Átértünk. Valahova...

Az Öreg néha mordul egyet,
kérdéz valamit, de láthatóan
figyelnie kell mindenre:
ha nem érünk át, oda még
az a kevés obolosz is.
És ugye ő is a piacról él.

Szóval, nagyjából értjük egymást.
Néha tesz ugyan kétértelmű
utalásokat, kenőpénzről,
de mintha nem hallanánk.

Ebből volt elég!
A fene sem akarja
azt a Világot.

Csak érjünk át – végre

Árpádházi Szent Margit

FÁBIÁN LÁSZLÓ

Az ínség évada

Bevetetten hegyi földem,

ó, isten élni hagyj!

(Albán népdal, Nagy László fordítása)

...akkor már a temetőkön volt a sor;

az ÉRA (Érdekvédelmi Rendszerek Agendája), ez a megfoghatatlan, körülíratlan hatáskörű bizottság teljes súlyával rátehenkedett az európai nemzetek legkülönbözőbb adminisztrációs szerveire, azzal a határozott stratégiai elvvel, hogy a kérdés: az élelmiszertermelés helyzete kizárólag globális együttműködéssel oldható meg, ami még igaz lehetett, jócskán akadtak olyan politikusok, főként a nemzetközi szervezetek képviselői között, akik kritikátlanul átvették az elképzelést, mások viszont még mindig integritásukat féltették – nem éppen oktalanul – az agenda hangadóitól – totális hódoltatási kísérletet gyanítva a szándékban;

a fölháborodott észak-német küldött, Max von Dören, akit hazája kapcsolattartónak rendelt az ÉRÁhoz, gazdasági érdekcsoportok lerohanó akcióját vizionálta az ismertetett tervezetből, egy kelet-európai társa, bizonyos Gedir Akeb nemcsak mellé állt, de átkokat harsogott egyes banki szférák erőszakos terjeszkedéséről, amely – szerinte (mások szerint nemkülönben) – ezt a súlyos helyzetet eredményezte:

– uraim, önök hatalmas tőkét investáltak kartellező szélhámós vállalkozásokba, amelyek munkahelyekkel zsarolva tőkehiányos kormányainkat, levegőt, vizeket, talajt szennyező iparral foglalták el legjobb alföldi termőföldrünket, a szőlőlankákra nap-elemes energiarendszereket telepítettek, hogy ellássák villanyárammal nagyüzemeiket, a szabadon maradt területeket leaszfaltozták, hogy gépeik akadálytalanul közlekedjenek, lebontottak tanyákat, tanyasorokat, tulajdonosaikat bérházakba kényszerítve, és ekként gyarapítva birtokszerzeményeiket, napról napra szűkítve, mindjobban elbizonytalanítva az élelmiszerellátást, mondván: minden beszerezhető importból –

de hát miképpen – kérdem én – kitől? szomszédainkkal ugyanez esett meg, ugyan kinek lenne fölöslege exportra?

majd tíz esztendeje hangzott el ez a számonkérés, pár éve Gedir Akebet gépkocsibaleset érte, amikor éppen egyik kétes telephely felé tartott, mire kivágták kocsijából, meghalt, nem érthette meg, hogy lássa a végállapotot, ahogy manapság mind többen nevezik;

semmi esetre sem jogtalan megjelölése a helyzetnek, amely katasztrófális, a leg-
elemibb élelmiszerek, alapanyagok hiányoznak, az állandósult szűkölködést a két éve bevezetett jegyrendszerek sem bírták folszámolni, holott egyre jobban rákényszerültek a megállapított fejadagok csökkentésére, a szintetikus élelmiszerek termelése sem

pótolhatta a liszt, a tej, a zsír természetes formáinak eltűnését a kereskedelemből, noha ezekből még jóval a szükségállapot előtt bőséges kínálat volt (ámbár igazán népszerűvé, keresetté sosem váltak – a gátlástalan egészség-propaganda ellenére sem, valószínűleg gyanították az átverést), mostanra azonban ezek mindössze a hiánylistát szaporították, hiszen már az előrelátók fölhalmozott tartalékaiból is kifogytak, nemcsak az üzletek polcairól;

egyekbe szöktek az árak; az ÉRA tanácsosai, akik a nemzeti kormányok mellett működtek, szerencsésnek, úgyszólván megoldásnak tekintették az inflációt, megszűri a vásárlásokat, az ipari áruk felé irányítja a vevőket; persze, nem ez történt, a feketepiac lendült föl, az fölözte le, ameddig tehetette, a keresletet egészen addig, mígnem ezek a források is elapadtak lassacskán, hiszen a maguk ellátása sem lett biztonságosabb a bezsebelt haszon ellenére; nem meglepő módon egyre, másra heves tiltakozások lángoltak föl, politikai válságok nehezítették az amúgy elég súlyos gondokat, néhol megszaporodó kormányváltásokkal próbálkoztak, másutt a meglévő adminisztráció szigorát erősítették és központosították, az erőfeszítések jószerivel semmilyen eredménnyel nem jártak, inkább a problémákat sokszorozták, a legérintettebb elégedetlenkedők radikalizálódtak, kisebb-nagyobb bandák szerveződtek, a falvakat meg az egykori mezővárosokat rohanták meg a legváratlanabb pillanatokban, kirabolták őket, amíg egyáltalán volt mit elvenniük;

a közigazdászok egy része, amelyik az ÉRA vonzaskörébe került, régről bevált receptjük szerint, újabb és újabb elmélettel próbálta csillapítani az elégedetlenkedőket, a belügyi erőszakszervek héjái a keménykéz alkalmazását követelték, meg sem fordult nehéz fejükben, hogy annál keményebb kéz alig-alig létezhet, mint amit az éhség mozgat, ámbár az itt-ott fölcsapó, egyre sűrűbb éhséglázadások pontosan jelezték az ellenőrizhetetlen káosz közeledtét, pontosabban: nyilvánvaló jelenlétét –

a kelet-európai síkvidékek lakossága körében – nem kis mértékben Gedir Akeb szellemi hagyatéka nyomán (egyébként mind jobban mitizálódott szenvedélyes alakja, már-már meshőssé avanzsált) – mozgalom kezdett körvonalazódni a termőföldek visszafoglalására, többek hangoztatták az *ultima hora* sürgetését, mivel annak a rémképe is megjelent előttük, ha késlekednek a visszafoglalások, kihalhatnak azok az egykori gazdák, akik még ismerték a mezőgazdasági termelés szakmai fogásait, bekövetkezhet – a legszörnyűbb forgatókönyvek egyike – a fölszabadult földeknek, ha egyáltalán célt érnek a mozgolódások, nem lesznek/nem lehetnek képzett művelői, vagyis mit sem enyhül a nyomorúság –

amint a mozgalom viszonylag gyorsan izmosodott, az ipar szerencselovagjai észelve a veszélyt, megkezdték a készülődést elhárítására, tulajdonuk megvédésére (privát életüket már korábban bebiztosították, jól zárt kerítésekkel körülvelt erődítményszerű palotáikat kiképzett fegyveres gárdák védelmezték, olykor egész bandákat irtottak ki ezen a jogcímen), működtek egy gondosan szervezett, ugyancsak jól fölfegyverzett közös gárdát (naná, hétp próbás ÉRA-ügynökök irányításával!), egy ideig sikerrel vertek vissza inkább tapogatózó támadásokat, aggódva vették ellenben tudomásul, hogy összehangoltabb, határozottabb attackok visszaverésére aligha elegendő erejük;

viszonylag sokáig előbbre jártak ellenfeleiknél – kitűnő hírszerző szolgálataik, hálózataik jóvoltából, biztos kapcsolatokat építettek be a nemzeti adminisztrációk szerveibe, általuk minden jelentősebb akcióról kellő időben információkat gyűjthettek, készülletben várhatták ellenségeik drónjait, amelyekkel azok az áthághatatlanok mutatkozó kerítéseken, kőfalakon igyekeztek rést nyerni erőik számára, válaszképpen gránátokkal rakott drónok indultak beentről a támadók állásai fölé –

híre érkezett észak-német területről: Max von Döner (Gedir Akeb hajdani harcostársa) ott már szoros szövetségbe szervezte a földfoglalókat – jelentős eredményeket mondhatva magukénak; a jó hír ezen a keleti vidéken ugyan csak megette a magát: a korábbi széthúzások, érdeklentétek elsimultak, mindinkább kivilágott, egységben van az igazi erő, csak abban bízhatnak, ha eredményt akarnak fölmutatni; némi ügyeskedéssel elérték az itteni kormányok hivatalos támogatását mozgalmuk javára, kiszűrték a felelős hivatalokból az ÉRA ügynökeit, kinyilvánították hajlandóságukat a legtermékenyebb földek államosítására, ami az eredeti helyzet visszaállítását alapozta volna meg, ha a hatalmas tőkével rendelkező vállalatok hajlandóak – megfelelő ellentételezéssel – megválni birtokaiktól (gyárak, energia-táblák, szél-erőművek, közutak stb.), azoknak viszont pillanatra sem fordult meg a fejükben a megegyezés, annál inkább az ellenállás megszervezése; Max von Döner levélben kereste meg a mozgalom itteni vezetőit – mérsékelendő a mind forróbb indulatokat, javasolta, előbb derítsék föl azokat a területeket, amelyek foglaltak ugyan más funkciókra, de legalább egyelőre köztulajdonban vannak, dolgozzanak ki olyan rekreációs programot, amely rövid időn belül megtisztítja ezeket a területeket a művelés számára;

történetek központi intézkedések a nagyobb sportpályák, városi ligetek, közparkok vagy éppen tágasabb zöld gyöpfölületek átsorolására művelési tereppé (egyesek halványan emlékeztek még egy hatalmas génusz szenzációs ötletére: vessenek kukoricát a városi utcákat szegélyező zöld sávokba), a viszonylag sebes bontó munkálatok után hamarosan, a megfelelő időszakban bevetették őket, ám fajlagosan az elaprózódás jelentősen megemelte a termelés költségeit, az eredményességhez viszonyítva kivált, egykettőre belátták, a hasznosság korlátozott voltát, újabb, méretesebb területek után néztek, de rendre beleütköztek törvényes kisajátíthatatlanságukba; az egyre reménytelenebb és megszállottabb kutatások közben vetette föl egyik lelkes aktivista, hogy a temetők voltaképpen kihasználatlanok: az elavult hagyományos forma, a sírkertek földjének gyarapodása, mind inkább nagy fölületet von ki a termelésből, a végtisztességhez elégséges volna a különben sokkal higiénikusabb urnás rendszer, a hamvak összegyűjtésére, megőrzésére sajátos építmények tervezhetők, a jelenlegi sírok kihanatolás után pedig végtére minőségi talaj állhat rendelkezésre; semmi esetre sem tekintethetik a hátramaradottak sírgyalázásnak a temetők megbolygatását, netán a hamvasztása kötelezővé tételét, sőt, a lakosság fölkészítésének első lépcsője lehet, hogy kidolgozassák a kertés házak ésszerűtlen túltengésének visszaszorítását, hagyományának fölszámolását, a koncentráltabb, kisebb teret igénylő, ugyanakkor közművek szempontjából jobban szervezhető, igazán korszerű lakótelepek kidolgozását, annál

is inkább, mivel a kertes otthonok a legönzőbb individualizmus föllegvárai, egy modern közösségi társadalom grandiózus látomását akadályozó csökevények –

ám a tömegember klisék foglya: a mozgalom lendülete fönnakadt viszolygásától, a temetők föltúrását otromba blaszfémianak ítélte, ősei meggyalázásának halotti porukban, és korántsem pusztán a vallásos ragaszkodás nyilvánult meg ebben az ellenkezésben, a hit iránt közömbös társaik ugyanúgy beleborzongtak az ötletbe; talán éppen egy „garonne-i paraszt” által magasztalt *natura rationalis* beidegződései csípődnek be ismételten a hamis közösségekben magukat kereső emberek képlekeny tudatába –

mindenesetre a mozgalom legaktívabb aktivistái meghökkentek, egyenesen visszahőköltek a tömeg ellenséges kétkedését tapasztalva, pedig meg voltak győződve róla, hogy érvelésük hibátlan, arról nem szólva, hogy az igazán komoly érv, a fenyegető éhínség nyilvánvalónak látszott a legelvakultabbak előtt is, megtapasztalhatták az utóbbi időkben saját bőrükön; egyelőre azonban ez sem tántorította el őket a csodavarástól, attól az elűzhetetlen illúziótól, hogy a demokráciák választott vezetői minden terhet levesznek polgáraik válláról, atyai gondoskodásuk kimeríthetetlen, noha ennek jobbára a tömegek passzivitása, tehetetlensége a legszembeötlőbb eredménye;

a termőföldek elrablói csak azért nem röhögtek a markukba, mert már eleget hahotáztak akkor, amikor sikerült sanda ötletüket ügynökeik által programként elfogadtatni a mozgalom legjelesebb éceszgébereivel;

hiába szerveződtek gyors egymásutánban mindenfelé agitációs körök a tiltakozások leszerelésére, és győzködték fáradhatatlanul a fejcsoválókat, amikor megfelelő gépi eszközökkel kivonultak az első kijelölt temetőhöz, élő sorfállal találták szembe magukat, még csak azzal sem vigasztalódtak, hogy öreg hagyományörzők védik rögöszmjüket, számos fiatal, de még apróbb gyerek is szorongott a láncolatban, amely néma volt, akár a sírok, amiket elszántan védelmezni kívántak; aligha tudhattak a nagy átverésről, aligha értették helyzetük fonák voltát, talán saját elmúlásukra gondolva iszonyodtak a kegyelet földadásától, talán mindezek egy csapásra kitörölték fejükből az éhhalál rémképét, ám nem a küzdelem földadása jelentkezett tüntető gesztusukban, mindössze az emberlét tudatának maradékai pislogtak benne, olyasmiről, ami ugyan cinikus mosolyt csal a Gonosz, az ÉRA mozgalmas képére, de várakozásra készletti, pillanatra fölfüggeszti tevékenységét ezen a szerencsétlen világon...

Ps: *A sors abszolút döntésének kell-e tekintenünk a Föld kizsákmányolásának jelenségét, a technikák egyenlősödésének jelenségét és a demokrácia jelenségét, amelyek Európa diminitio capitusat vetítik előre? Vagy rendelkezünk valamiféle szabadsággal a dolgok e fenyegető összeesküvésével szemben? (Paul Valéry)*

FUTÓ TAMÁS

Angyalok a vadászaton

KŐ PÁL EMLÉKEZETE

A kertben járkált. A saját buja kertjében, ahol két kis göcsörtös és láthatóan még utolsó éveikben is bizonyítani vágyó, nagyon vén gyümölcsfát kivéve, minden fát, cserjét és örökzöldet ő ültetett. Az évtizedekkel ezelőtt elültetett első fenyők afféle születésfák voltak: mindegyik karácsonyfaként szolgálta a családot egykor, fénylő fenyők voltak ők, a téli napfordulóhoz köthető fénynek és a Megváltónak, aki maga a Fény, a születésére emlékeztettek. És arra, hogy fiai és mindenki a családban és a barátai is mennyivel fiatalabbak voltak, amikor ezek az immár égbetörő, hatalmas fák még a válláig sem értek. Sűrű bokros, cserjés, örökzöldekkel és lombhullatókkal gazdagon benőtt területek és kis tisztásszerű zöldfelületek váltják egymást itt. Április lévén, új életre kelt a kert is, minden egyre elevebb és zöldebb volt.

Megállt a tenyérnyi kerti tó fölötti kis fahídon, hátha legalább néhányat megpillanthat a narancsvörös vagy a grafitszürke halak közül. Büszkeségére ezek már mind itt születtek, szépen fejlődtek, egyre többen voltak. De pár héttel korábban egy nyavalyás szürkegém a közeli nagy tórendszer helyett az ő kis tavacskját választotta: két nap alatt levadászta szinte valamennyi halat. Sebtiben felállított madárijesztője már csak elkésett kísérlet volt, a fiatal tacsója is inkább azt ugatta meg. A néhány rémült és hetek óta a sűrűben rejtőző kis halon kívül, valamennyit elvitte a halaknak az a gyönyörű hóhéra.

Régebben olykor nagy összefüvetek, üstben fővő szarvasgulyások, kerti hangversenyek és kiállítások, szentivánéji tűzugrások, máskor csendes baráti beszélgetések helyszíne volt ez a kert. Annak a szörnyű, embereket szétválasztó és bezártságra ítélő, félelmet és bizalmatlanságot gerjesztő kétezerhúszas évnek a tavaszán azonban csak emlékezni lehetett minden egykor volt eseményre, mely e kertben történt. A felesége, ki maga is művész, nemcsak ezek szervezéséből, de magának a kertnek a gondozásából is mindig oroszlánrészt vállalt. Ő maga azonban többet gyönyörködött, mint amennyit munkálkodott a nagy kertben.

Ha elmélkedésre vágyott vagy éppen arra, hogy ne gondolkodjon semmin se, vagy ha elakadt a műtermi munkájában, ahol többnyire egyikről a másikra gyűjtött, akár rajzolt vagy festett, akár írt vagy a monitor előtt ülve dolgozott, idő után mindig kijött, pontosabban lejött a kertbe.

Most, már fent a műteremben is, jó ideje egészen más, de nem a munkája foglalkoztatta elméjét vagy még inkább a szívét. S hogy végre kijött a szabad levegőre, határozottan és erősen gondolt valamire: egy hívásra. Pontosabban valakire. Azért téblábolt most a kertben, zsebében az okosnak nevezett telefonjával, mert erőt gyűjteni és gondolatait rendezni ment ki. De tudta, hogy az efféle technikai eszközökre használt és felkapott hangzatos jelzők mennyire hamisak: még okos embernek sincsenek

segítségére az igazán nehéz helyzetekben. Mert az igazán nehéz pillanatok telítve vannak érzemmel: örömmel vagy bánattal, derűvel és borúval, szeretettel és elutasítással, merészséggel vagy bátortalansággal, magabiztossággal és tanácstalansággal.

Mindezek és még ennél is több érzés most egyszerre tolt fel benne és szorította mellkasát. S az a kis okosság a zsebében most sem segített, csak tapintható jelenlétével figyelmeztette, hogy miért van vele: mindenképpen fel kell hívnia valakit, akit szeretett, akiért tehetetlenül és hasztalanul aggódott, mert mindenki tudta, hogy nagyon beteg. Vajon otthon van-e egyáltalán öreg barátja, vagy kezelésen, kórházban? Van-e valaki, aki otthon van? Talán jobb lenne, ha a felesége venné fel, s akkor tőle érdeklődhetne óvatos tapintatossággal.

És ha mégis ő venné fel, a nagy szobrász, minden díjak és elismerések birtokosa, a nemzet művésze? Lehet, hogy túl sokan háborgatják, hirtelen mindenki barátjaként aggódik érte, de valójában legtöbbször csak jól értesültek szeretnének lenni. Az is lehet, hogy senki sem keresi, mert mindenki azt hiszi, hogy mások ezt megteszik. Akár barátságból, akár hivatalból. De van úgy, hogy ismerőseik, barátaiak nehéz helyzetével nem tudnak megbirkózni az emberek, s inkább szemérmesen, és megnyugtató távolságból aggódnak egymás közt. Sokan azt nagyon szeretik.

És ha felvonná, de megrémítené az erőtlén hang, akkor mit szólna, tudna-e jól kérdezni bármit is? Az a hangszín! Ó Istenem! Lujos összetéveszthetetlen hangja. Amikor halkán szól – ami igen ritka – vagy amikor erőteljesen, azzal a különös mély recsegéssel, mindig valami melegség hatja át a helyet: az életigenlő szeretet megnyugtató jelenlétének az érzése. Istentől való, humanista szeretet.

Ilyenféle dolgokon gondolkodott, miközben halogatta a hívást. A tétovázását megkönnyítendő, sorra kezdtek felvillanni benne kedves pillanatok, történések, képek, hangok. Időtől függetlenül, valami különösen rendezetlen egymásutáni-ságban.

Talán elsőként az, amikor a fiai még kicsik voltak: Lujos ebben a kertben négykézlábra ereszkedve szólította fel őket, hogy pattanjanak a ló hátára, s amikor az öt- és kilenc éves fiúk már éppen ügetésre fogták volna, akkor őt is felszólította, hogy csatlakozzon: tornasorban ültek a hátán. Akkor még a fiai nemigen fogták fel, hogy apjukkal együtt milyen nagy művészt tettek lóvá.

És az az alkalom, amikor Hevesen, a szülőföldjén, ahol már új családot is alapított, az állandó kiállításának avatójának másnapján a fiai Bálint és Benedek, akik az ő fiaihoz, Ádámhoz és Benedekhez hasonló korú kamaszok voltak, és éppen lemásztak a kerti ház nyitott padlasteréből, ahol négyen az éjszakát töltötték. Láta ahogy Ádámot, az ő nagyobbik fiát Lujos, mint sajátját ölelte át és odavezette a verandáról nyíló kamrához. Aztán a fia már otthon, Isaszegen mesélte el, hogy milyen aranyos volt Lujos bácsi, ahogy a kolbászaival és a nagy füstöltszalonnáival dicsekedett neki: „Látod ezt? – kérdezte, amikor kinyitotta a kamraajtót – Amikor ilyen idős voltam, mint most te, arra vágytam, hogy egyszer majd legyen egy kamrám, ami mindig tele van ilyen szép dolgokkal. Sokat kellett rá várnom, hogy saját igazi kamrám is legyen és tele is legyen. Hát most már így van és így lesz mindig, amíg élek. Na, mit szólsz?

Szép, ugye? Na, válassz apádnak kolbászt és szalonnát otthonra, én meg viszek be, hogy mindnyájan tudjunk harapni valamit reggelire!”

Az epreskerti műtermében a pálinkán és a boron kívül, mindig volt valami harapnivaló, többnyire kolbász, szalonna és kenyér. Mindig jó kenyér, még ha szikkadt volt is. Hogy honnan szerezte? Meg hagyma, azt is fontosnak tartotta. Amikor ott járt, mindig kicsit irigykedve gondolt Lujos hallgatóira, kik a közvetlen közelében, a szomszédos nagy műteremben munkálkodtak, s ha szellemi muníció ürügyén bekopogtak a mesterhez, mindig akadt valami harapnivaló a folyton éhes növendékek számára is. A hasonló budai intézményben, ahol ő végzett, legfeljebb az öreg nyomdász-mesterétől vagy a kollégium fűtőjétől számíthatott efféle életmentő cselekedetekre. Nagy nevű tanárai voltak ugyan, de atyai mesterei nem adódtak. Meglehet, hogy az Epreskert más műtermeiben sem ez volt az általános.

Nemcsak hallgatók, költők, művészek, építészek fordultak meg ott. Mégis kevesen voltak, akiket megtisztelt azzal a bizalomteljes szeretettel, hogy el is időzhettek, szalonnázhattak vele. Az egyik ilyen alkalommal ő is éppen ott volt, amikor egy neves költő és az egyik nagy nevű építész barát érkezett. Borozgattak, katonáztak a nagy mesterek, de nem volt szó semmiféle magasröptű dologról. Érdekes volt ott lennie, látni azokat az embereket, akik minden elismerést és rangot kivívtak maguknak a saját területükön, és csak úgy beszélgettek. Ha ő maga valami firkász lett volna, úgy érezhette volna, hogy aranybányára bukkant. Arra gondolt, hogy milyen nagyszerű lehet, amikor már csak úgy beszélgetnek, nem további nagy tervekről esik szó közöttük, hiszen már szinte mindent megvalósítottak saját pályájuk során, amire csak vágyhattak. Csak borozgattak. Vajon ő maga és az ő generációja eljut-e valaha ebbe a kegyelmi állapotba?

Maga is koccintott velük, de aztán a tekintetével újra inkább a műterem falait fürkészte: a mester munkái, kiállítási kisplakátjai, rajzok, apró tárgyak fotók sokasága és mások grafikái, sajátos, kiismerhetetlen rendben töltöttek be szinte valamennyi felületet. Meglepő, szinte múzeumi rendben voltak viszont a másik falra sorakoztatva a legkülönbözőbb rajz- és szobrászeszközök, mintha ezek valami kiemelt tiszteletet érdemeltek és követeltek volna. Akkor arra lett figyelmes, hogy Lujos elővette egy régi kiállítási katalógusát: – Ezt ez a fiatal barátom tervezte nekem, nézzük csak, mikor? Ah! Még nyolcvanhétben. Nézzétek, milyen szépek benne a gyerekeim, Viri és Boldi, együtt bámuljuk a Károly Róbertet, ahogy lehullik róla a lepel. Őket is beleszabtuk. Mert ő nem akart csak úgy katalógust csinálni, mint mások. Szép munkák és szép gyerekek. Akkor még én is szép voltam. Nézzétek! Na? Ilyet tud – szólt és magához ölelte, így igyekezett legalább egy pillanatra a kis társaság egyenrangú tagjává tenni.

Felrémlött, hogy amikor az a katalógus készült, épp csak az előző évben végzett, de nem sokkal később, Lujos már ragaszkodott hozzá, hogy az aktuális katalógusát ő tervezze. Évek óta ismerte a mestert, s rendszeresen találkoztak Jankovics Marcellék nagy és rangos társaságban, de mint akkori süvölvény, azt hitte, ez a figyelem egyoldalú. Talán mégis akkor kezdtek egy kicsit közelebb kerülni egymáshoz.

Lujos tudta, hogy szenvedélyes vadász, de nem mindig telik neki rá. Egyszer ottani ismerősei által meghívatta a Jászságba egy fácán- és nyúl vadászatra. Felesége, Sára és Lujos felesége Csilla, valamint a fiaik a meghívó házában időztek egész nap. A vadászat kezdetén így szólt: – Én még nem vettem részt ilyenben. Annyit tudok, hogy vannak vadászok és hajtók. Én leszek a te hajtód, ha megengeded – mondta –, csak mondd, hogy mi a dolgom!

Táltos

A meghívók elcsodálkoztak, mert azt nem gondolták, hogy maga a híres művész is részt akar venni a vadászon, azt meg végképp nem tudták hová tenni, hogy ilyen határozott kéréssel rukkol elő. Még hogy személyes hajtó?! Ki hallott már ilyet? De főt hajtottak., Szép, friss havas, napfényes téli nap volt. A hajtó, amennyire csak telt tőle, taposta a havat, kaptatott az enyhe lankákon fel és le, botjával zörgette a bokrokat. Aztán olykor még nagy büszkén a leesett fácánt is felszedte. Zavarba ejtő volt az az alázatos viselkedés, s kellemetlen a többiek gyanakvó tekintete. A hajtás egyik szünetében olyat tett, amelyre minden gyerek vágyik, de legkevésbé egy vadászon számítanak ilyen jelenetre: hanyatvetette magát a hóban és karjaival angyalszárnyakat rajzolt. Aztán, amikor az idős szobrászművész felkelt, kedves, recsegő hangján mutatott a friss hóra: – Nézzétek, angyalok is részt vesznek a vadászon!

Jelentkezzen az a vadász, akinek volt már valaha Kossuth-díjas hajtója! – gondolta magában most, és enyhe mosollyal téblábolt a kertjében.

További belső derű járta át, amikor felötlöttek azok a pillanatok, amikor Lujos különböző elegáns helyszíneken megjelenik a bő zakójában, aminek zsebeit mindig fontos és nélkülözhetetlen kellékek, mint szalonnázóbicska, dugóhúzó, spárga és egyebek húzzák, fején szalmakalap, nyakában a dalai lámától kapott narancssárga sál, kezében a fonott gyékényszatyor, amiben, mint egykor egy vonatos utazásra készülő parasztbácsinál, minden esetre mindig van egy kis szalonna, kolbász és kenyér. Az ilyesmit képes még egy kiállításmegnyitón vagy akár az akadémiai közgyűlés szü-

netében is elővenni, hogy pár igazán jó falatra invitáljon egy-két arra érdemest. Ugyanígy, ezzel a külsővel érkezett Szolnokra, ahová, mint a Béres köztéri plaztika pályázatának kitalálója és kurátora hívta meg a zsűribbe. A patinás épület előtti találkozásukkor nagy hangon kiáltott fel: FutóTűz Tamás! Többen felkapták a fejüket a járókelők közül. Talán az volt az első alkalom, hogy így szólította. Meglehető volt számára, aztán később is többször elgondolkodott ezen: vajon mit üzen vele Lujos? Tőle csak őszinte, szereteteli szavak érték, bizonyára ezt is így kell fogadnia, elismerésként, lelkesültségként.

Együtt léptek be a városházára, ahol már öltönyös urak és jól öltözött hölgyek várták őket, s láthatóan ámulnak, hogy a híres művész miféle szerzet, aki bal kezében szatyrárt fogva, jobb kezével szalmakalapját megemelve, először az aulában álló Kosuth-szobrot, saját alkotását köszöntötte.

Később aztán ilyen címezzel kapott tőle levelet is és így címezte dedikációit is.

A fiatalon elhunyt szobrászművész, Török Richárd emlékkiállításának katalógus-tervére kapott megbízást a Műcsarnoktól. Ő is Lujos tanítványa volt, ezért ő is beszédet mondott, s a megnyitó ceremónia után, már csak ezért is, meg mert egyébként is fontos vendégként tartották számon, sokan vették körbe, a hatalmas tömeg tele volt fontos személyekkel, ismert művészekkel. Lujos meglátta őt a hatalmas, emberekkel zsúfolt kiállítótér túlsó oldalán, és átkiáltott a tömegben: – FutóTűz Tamás, várjál meg, megyünk az Egresbe! Sokan forgolódtak a tömegben, kinek szól e heves kiáltás? Nem tudta hirtelen hová tenni a dolgot. Talán ott is lesz valamilyen kis zártkörű fogadás? De nem az történt. Hamar távoztak a Műcsarnokból, követnie kellett a mester autóját, s megérkezvén csak annyit mondott: – Gyere, szeretnék neked adni valamit! – szól. Beléptek a műterembe. – Várjál csak, hol is van? Na, itt van! Leemelt a falról egy keretezett és szignált eredeti Szalay Lajos nyomatot. Örömlél ennek?

Lujos nem felejtette el, hogy bő évvel korábban arról beszélt neki bánatosan, hogy amikor Szalay mester még élt, amíg más miskolciak sokan bekéredzkedtek hozzá és kihízelegtek tőle különböző grafikákat, addig neki nem volt bátorsága meglátogatni, holott már hallgató korában is azt dörgölték az orra alá, hogy ő is Szalay köpenyéből bújt elő, s erre büszke volt. S most egy eredeti Szalayval ajándékozta meg.

Egy alkalommal Szentendrén, a művésztelep kiállítótermében egy csoportos kiállítás záróakkordjaként hirdettek meg egy beszélgetést Lujossal. Számítva arra, hogy nem kerülhetik el a borozást, vonattal, hévvel zarándokoltak el feleségével, Sárával az eseményre, s így meglehető késéssel érkeztek. A pódiumbeszélgetés már javában zajlott, amikor óvatosan léptek be a terem túlsó végén. A kérdező részéről elhangzott egy újabb, nyilván mély, a magasművészetet érintő kérdés. Lujos ott ült egy pohár borral a kezében, amikor a sok vendégen áttekintve, észrevette az akkor érkezőket, s menten az egész termet mikrofon nélkül is áthatóan felkiáltott, mintha csak egy felmentő seregre lett volna figyelmes: – FutóTűz Tamás!

Többen forgolódtak hátrafelé, de mivel ő szinte mozdulatlanul állt mások körében, a legtöbben nem tudták, hogy kinek szól az örömteli üdvözlés.

Tudjátok, hogy mekkora vadász érkezett meg közénk? Ő művésze a vadászatnak. Nem csak úgy lövöldözik, hanem arra céloz, amire kell, azután lő és így. Én láttam közléről! Értitek, hogy mekkora dolog ez? A lövésnél csak rajzolni tud jobban – folytatta. – Ott meg a felesége, Sára. Láttátok már a keresztútját Isaszegen? Mert onnan jöttek.

Akkor már nyilvánvaló volt mindenkinek, hogy róluk van szó, de a sok művész és művészetpártoló nem tudta akkor mire vélni ezt a megkülönböztetett figyelmet.

Nem húzta tovább, amit nem lehet: nagy levegőt vett és felhívta Lujos számát. Néhány csörgés után megszólalt egy szokatlanul halk és gyenge hang:

Tessék.

Hogy vagy drága barátom? – kérdezte bátortalanul és kissé elszomorodva az erőtlenség hallatán.

Most éppen nem jól. Csillu elment elintézni valamit. Mindjárt visszajön. Nemrég jöttünk a kezelésről. Kikészített nekem valami ennivalót – folytatta végtelenül lassan – de most még fáradt vagyok.

Aztán egyszer csak, kissé határozottabban, mintha valami pislákoló fény erősdne, de a megszokottnál még mindig kissé halkabban azt mondta:

De mostanában egyébként jól vagyok. FutóTűz Tamás. Te hogy vagy? Inkább te mesélj! – szólt, s mintha lassan kezdett volna élettel telítődni a hangja. Immár, egyik szóról a másikra egyre ismerősebb volt.

Zavarba jött a váratlan kéréstől, de röviden mégis belekapott ebbe-abba. Még mindig nem hitte, hogy helyes lenne a saját dolgaival fásasztani. De amint beszélni kezdett néhány tervéről, mintha egyre inkább a régi hang szólt volna a vonal túlsó végén:

Úgy van! Nagyon jó! Na mondjad még, jó hallani, hogy mi mindenen töröd az agyad.

Aztán szóba jött az Altamira is, amely egyesületnek Lujos tagsága is emeli a rangját. A felvetett elképzelésekre lelkesülten válaszolt: – Nagyon jó! Úgy van, FutóTűz! Te meg is csinálod, ahogy kell! – Nekem is sok dolgom van még. Sok új elképzelésem van. Alig várom, hogy véget érjenek ezek a dolgok. Júniusra már jól leszek – folytatta szinte már olyan hangszínen, mint egykor, a legjobb pillanataiban – aztán rendet kell raknom a műteremben, helyet kell csinálnom az új dolgoknak. Remélem, nem sokára eljöhetsz, s itt folytathatjuk. Már alig várom, FutóTűz Tamás. Csókolom a családotat is.

Miután befejezték, hatalmas kő esett le a szívről. Megnyugvással töltötte el a beszélgetés és azon kapta magát, hogy talán ő maga több erőt nyert belőle, mint amennyit képes volt adni öreg barátjának. Akkor értette meg a Lujostól kapott elnevezést. Több volt az, mint kedves becéző játék a szavakkal: a névben rejlő erő és tűz éppen attól való volt, akitől kapta.

SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY

Az adomány

KOMÉDIA KILENC KÉPBEN II., BEFEJEZŐ RÉSZ

7.

A színpadon Mária és Ferenc. Láthatóan nyugodtabbak. Ülnek, állnak, ha kedvük tartja, jönnek-mennek. A hulla a helyén.

FERENC Ittam egyszer egy rumot. Negyvenéves volt. Guatemalából. Olyan volt, akár egy gordonkára írt barokk zenedarab. Borzongatóan bársonyos. Tudod, hol volt ez? És hogy mikor?

MÁRIA Honnan tudnám?

FERENC Kérhetek rumot?

HANG Igen.

FERENC Abból a negyvenévesből kérek egy pohárral. *(a kezelábasos már hozza is)*

FERENC Soha nem mondta el a megboldogult?

MÁRIA Mit?

FERENC A nagypapa kínált meg velem. Guatemalából kapta. Beszélgettünk. Iszogattunk.

MÁRIA Mindig is sajnáltam, hogy nem ismertem.

FERENC Sajnálhatod.

MÁRIA Most miért érdekes ez?

FERENC Aznap volt, amikor ti... Te és a megboldogult... Amikor elküldted őt.

MÁRIA Kit küldtem? Mikor? Hová?

FERENC Lefeküdtél velem. Egyszer. Aztán elzavartad. Le is út, fel is út. ... Kár, hogy velem nem próbálkoztál. Engem nem küldtél volna el.

MÁRIA *(nevet)* Nem egészen úgy volt.

FERENC Így mesélte.

MÁRIA Tévedett.

FERENC Tőled jött. Éjfél elmúlt. Feldúlt volt. Nem tévedhetett.

MÁRIA *(már nem nevet, inkább elgondolkodó)* Akkor hazudott. Elmondjam?

Elmondom. Azt mondta, hogy nem érdelem. Sírva kértem, hogy feküdjünk le. Csak egyetlenegyszer. Hogy ő legyen nekem az első.

FERENC Beszarok.

MÁRIA *(hirtelen kedvvel)* Tudod, mit? Elmondom egészen. Bármit megtettem volna, amire kér. Egy óra hosszat szopogattam volna a nagylábujját. Kinyaltam volna a seggét. A hónaljából szürcsöltem volna az izzadságot. Késsel-villával felsze-

leteltem volna, és megzabálom a koszos alsógatyáját. Úgy kívántam, hogy még a csontom mélyén is szédültem. Sajgott a húsom. ... Ez az igazság.

FERENC *(a hullához ténfereg, feldúltan bámulja, saját üstökébe tőr)* Hű! Ez erős volt. Nem mondom *(elhallgat, majd döbbenet)* A hullának merevedése van.

MÁRIA *(felkapja a fejét, aztán kapcsol)* Marha!

FERENC *(megpiszkálja a testet a lábával)* Oszoljunk, kérem, ne merevedjünk! *(fordul, beleveti magát a fotelbe)* Igyunk! Erre inni kell. Mit kérsz?

MÁRIA Én? Ertől? *(fölsandít a plafonra)* Öszüljek meg, ha csak egy szál gyufát kérek.

FERENC Még egy konyakot. És szivart. A legdrágábból.

HANG Egy Norma Fernandez?

FERENC Jöhet, ha elég karcsú és illatos a te Fernandezed.

HANG Norma nyolcvanéves...

FERENC HmMMM!

HANG ... és ugyanannyi kiló. Afro-amerikai. Nem tudom, mennyire illatos.

FERENC Mit hadoválsz? Nem nőt kértem, hanem szivart. ... Igaz is. Kérhetnék nőt?

HANG Norma a legjobb szivarsodró asszony Havannában. Nem Havannában: a földgolyón. ... Nőt nem adhatok.

FERENC Vajon miért gyanítottam ezt?

HANG Mert okos vagy. És jól ismered a megboldogultat. Te is jól ismered.

FERENC Én is? Ki még?

HANG Ő is téged. Hozzam a Fernandezt?

FERENC *(máson töri a fejét)* Hozzad.

A kezelábasos konyakot hoz és szivart. A poharat Ferenc kezébe adja, a szivart a szájába dugja, meggyújtja, aztán eltűnik.

MÁRIA Nem értem. Mi értelme ennek? Színpadias baromság. Mit akarsz ezzel a régi históriával? Hová akarsz kilyukadni?

FERENC Végül lefeküdtetek?

MÁRIA Mi közöd hozzá? ... Igen. Végül igen.

FERENC Titkolózz csak. Tudom, amit tudok. Lefeküdtetek. Azért érkezett olyan feldúltan. Mondta?

MÁRIA Mit?

FERENC Neki is az első voltál.

MÁRIA *(nevet)* Fenét! Száz nője volt.

FERENC *(a hullát bámulja, töpreng)* Nem volt. Tudtam volna. Mindent tudtam róla.

MÁRIA Asszonyok is. Anyák. Akiknek már gyerekük volt.

FERENC Nem volt nője. Nekem előbb volt nőm.

MÁRIA *(halkan)* Végigbógtam az éjszakát...

FERENC Sosem értettem, miért bomlanak érte. Mert bomlottak. Már az óvodában is zaklatták az óvónők. „Andriska, adj egy puszit! Ne töröld le! Nézd, a kis gézengúz!” Ha nem látták, rögtön letörölte. Mindig. Mégis nekem volt előbb nőm.

MÁRIA Azt hittem, belegebedek, úgy vágytam rá. Újra érezni a testemben.

FERENC Ez nagyon bántotta. Hogy jobb vagyok valamiben. Hogy megelőztem őt.

MÁRIA Elment, és én szétkentem az arcomon. Szagolgattam, nyalogattam az ujjaim. Markolásztam a csatakos lepedőt. Aztán bejött nagymama... Sosem gondoltam rá, hogy vajon hogyan szeret. Hogy mindent lát, mindent tud. Hogy ő is volt gyerek. Volt szerelmes. Nem gondoltam rá, hogy szeretni nehéz. Nem tudtam róla semmit. Hogy régen miről ábrándozott. Hogy mi sikerült neki és mi minden nem. Csak a nagymama volt. (*lassan bejön Mária Nagymama*) A kakaó. A vajas kenyér. Fakult otthonkák. Ráncok. A lapos mell. Meglestem egyszer a fürdőben. A szőrszálak az állán. A vastag szemüveg. A tévé. Eszembe sem jutott, hogy ő más is. Ezer óra. Ezer utca. Ezer ablak. Ezer halott. Ezer nagy csalódás és ezer apró öröm. Semmit nem tudtam.

MÁRIA NAGYANYJA (*leül a kanapén heverő Mária mellé*) Angyalkám. Ne sírj. Rettenetes, tudom. De hidd el, az idő mindent begyógyít.

MÁRIA Nem tudod... Nem tudod...

MÁRIA NAGYANYJA Dehogyan nem. Hát persze, hogy tudom. Mindent tudok. Hidd el, egy év múlva a nevére sem tudod. Aztán mind meghalunk.

MÁRIA (*belezokog az ölébe*) Nem! Én most. Én belehalok.

MÁRIA NAGYANYJA (*magához öleli, a haját simogatja*) Hát persze, Kincsem, mind belehalunk. De aztán jön a másik. És akkor abba is belehalunk. Vagy ő belénk...

MÁRIA Ez nem olyan!

MÁRIA NAGYANYJA Igen, Drágám, tudom. Egyik sem olyan. Mégis mind ugyanolyan. Ez benne a legrosszabb...

MÁRIA Meghalok.

MÁRIA NAGYANYJA ... és a legvigasztalóbb. Mind ugyanolyan.

FERENC A torkán akadt. Azt nem bírta. Hogy én előbb kefélttem.

Mária nagymama feláll, elindul kifelé.

MÁRIA (*Ferencnek*) Évekkel később megkérdezte tőlem, hogy lefeküdtünk-e.

FERENC Ki? Te meg én?

MÁRIA Igen.

FERENC (*nevet*) Én voltam. Én mondtam neki. Bogarat ültettem a fülébe.

MÁRIA Miért?

FERENC Tudod, mit mondtam? Valami olyasmit, hogy fenomenális volt veled.

MÁRIA Rohadék vagy.

FERENC Nem tudom. Talán bántani akartam. Sérülést okozni. Hogy ne legyen olyan magabiztos.

MÁRIA Nem volt az. Sosem volt az. Az elesettségét palástolta, de belül bizonytalan volt.

FERENC Nem tudom. Ezer éve volt. Gyerekek voltunk.

MÁRIA NAGYANYJA (*már majdnem kiment, onnan szól vissza*) Vajon miért akarunk hinni abban, hogy aki gyereknek gyöngé volt, az felnőtt korára megjavul?

MÁRIA Mikor volt ez?

FERENC Ne hülyülj! Ki emlékszik már arra.

MÁRIA Szemétláda gané vagy. Pondró.

FERENC Na, na, na... Aztán mégis összejöttetek.

MÁRIA Igen.

FERENC És? ... Sose kérdeztem. ... Milyen?

MÁRIA Mi milyen?

FERENC Ő. Az ágyban.

MÁRIA Te tényleg beteg vagy. Annak már sok éve. Aztán szétmentünk megint.

FERENC Ne beszélj mellé. ... Vannak forrásaim.

MÁRIA Milyen forrásaid? Tereza? Vagy kire célszól?

FERENC Én jobb vagyok. Tudom, amit tudok. ... Igaz, én mindenkinél jobb vagyok. Ez kétségtelen.

MÁRIA (*nem dühösen, kegyetlenül, hidegen*) Hát idehallgass, te baszógép. Most az egyszer. Kivételesen. Csak neked. Úgyis minden a feje tetejére állt. Hát akkor miért ne? Jól figyelj. Ha a közelemben érzem, ma is elgyengülök. Érted ezt? Éreztél már ilyet? Érezték irántad valaha ilyet?

FERENC A bűdös alsógatyámat még sosem zabálták meg. Ha ez a mérce, akkor...

MÁRIA Kuss! És figyelj! ... Hát én az övét megenném ma is. Érted? ... Tudod milyen vele ágyba bújni? Mennyei. És akkor is az lenne, ha minden rossz lenne. Tőlem lehetne impotens, lehetne ráncos és öreg, lehetne pestises... Akkor is vele akarnék ágyba bújni. Lehetne orrszarvú, és repülnék az ágyába, ha a szarvával intene. De nem orrszarvú, nem leprás, nem impotens. Most próbáld meg elképzelni, hogy így mennyire szerethetem.

FERENC (*feláll, elkedvetlenedik*) Jól van. Ejtsük a témát. Émelygek. ... Nem bírom a nagy érzelmeket. ... Hopp! Lehet, hogy ez a kulcsmondat? Hé, dzsinn, ébresztő! Ne sumákolj! Érzem, hogy ez a kulcs!

HANG (*kajánul*) Tévedni méltóztatik.

FERENC Te dzsinn, neked humorod van?

HANG (*kopogós*) Úgy vélem.

FERENC Hogy véled?

Robbanás és ropogás közepette óriási, borzalmas lény gördül dübörögve a színpadra. Egy vicsszó totemoszlop, azték halálisten, Frankenstein, Gólem és Drakula keveréke. Agyaras szája tátog, de a megszokott

*kopogós hang mennydörög belőle. Mária és Ferenc
halálra válva menekülnek.*

HANG Úgy vélem, van.

FERENC (*sikoltana, mégis alig tudja kinyögni*) Takarodj! Húzz a picsába!

HANG Óhajod parancs.

*A szörny eltűnik. Ferenc feldúltan tapizná a feldúlt Máriát,
aki ellöki a kezét. Óvatosan kecmeregnek középre.*

FERENC Fasz. Ekkora faszt! Ki vagy te?

HANG (*normális*) Ha akarod, komornyik, apród, lakáj. Lehetek a Pénteked. Vagy a hájas fegyverhordozód, Sancho Panza.

FERENC Maradj csak hang, jó? ... Nem azt kérdem. Hanem hogy mitől vagy az, aki vagy? Mitől vagy épp olyan?

HANG Az idő teszi. Kicsit a kedvére formált.

FERENC Kicsoda?

HANG A megboldogult.

FERENC Az idő. Igen-igen, az idő. Mégis mennyi?

HANG Hogy úgy mondjam, a tiszta játékidő?

FERENC Mondjad úgy.

HANG Pontosan négyszázharmincnyolcezer-huszonhét óra.

FERENC (*felbámul, némán mozog a szája, aztán felkiált*) Az ötven év!

HANG És huszonhét óra.

FERENC Ennyit volt...? Ennyit töltött...?

HANG Mondjuk úgy: másutt.

FERENC Az baromi sok!

HANG Nézőpont kérdése. Az idő, mint önnek is tudni méltóztatik, hol tág, hol szűk. Még akkor is, ha nincs ott a jelenben a múlt és a jövő is. Különben meg abban az ötven évben, egy napban, három órában és tizenkét percben akad egy harmincéves, egybefüggő időszak is. A zömét persze órák, hetek és hónapok teszik ki.

FERENC Beszarok.

MÁRIA Nem értem.

FERENC Mit nem értesz ezen?

MÁRIA Mit akar tőlünk?

HANG A kérdés nekem szól?

MÁRIA Nem. Én magával nem beszélek.

HANG Éppen most tette meg.

MÁRIA (*elereszti a füle mellett*) Nem értem. Ott a kezében a végtelen hatalom.

Miért nem használja? Annyi jót tehetne.

FERENC (*gúnyosan*) Eltüntethetné a földről a betegségeket?

MÁRIA Igen.

FERENC Véget vethetne a háborúknak?

MÁRIA Igen.

FERENC Kiirthatná a gonoszságot és hazugságot a Földről?

MÁRIA Igen.

FERENC Elejét vehetné minden betegségnek és igazságtalanságnak?

MÁRIA Igen.

FERENC Egyetlen mondatával eltörölhetné a pénz hatalmát?

MÁRIA Igen-igen.

FERENC Béke és harmónia, az önzetlen szívjószág áttetsző glóriája pulzálna az egész világmindenségben?

MÁRIA Igen. Igen, igen és igen.

FERENC Nem tudom. Talán unnám. De ahogy ismerem, megpróbálta. Csakhogy ez lehetetlen. Nézz körül: ez Istennek sem sikerült.

MÁRIA Feltámasztotta az anyámat.

FERENC És származott belőle valami jó? Bárkinek. Nekem, neked, anyádnak.

MÁRIA Feltámaszthatná mind az összes halottakat.

FERENC Vajon fel? Mert ha elkezd, nem állhat meg. Ha feltaláljuk a kereket, kocsis lesz. Ha van puskapor, hamarosan ágyúk dörögnek.

MÁRIA (*elborzadva*) Nem kell feltámasztani a halottakat?

FERENC Nem tudom.

MÁRIA És ha nem mindet?

FERENC Jó! Csak a csajokat. ... Nem ám az összes némbert! Csak tizennégy és tizennyolc közti szökeket.

MÁRIA Akik megérdemlik. Csak azokat. Gyerekeket. Áldozatokat. Akik idő előtt haltak meg.

FERENC A bűnözők rohadjanak csak a koporsóban. A homokosok is. A papokat sem támasztjuk fel. Protekciósok! Mi az, hogy megérdemlik? Istent játszanál? Végítélet, harsonák, mennyei seregek? Csalók, hazugok, buták, lusták, dögöljetelek tovább? Szelídek, okosak, szorgalmasak, nektek ébresztő? Itt a feltámadás?

MÁRIA Ezt ígéri az egyház is, nem?

FERENC Szarok az egyházra. Én nem vagyok egyház.

MÁRIA Jó. Nem támasztjuk fel a halottakat. Nincs általános feltámadás. Örök élet sincs. Mindkettő tilos.

FERENC Csakhogy minél tiltottabb valami, annál kelendőbb. Illegális feltámasztási irodák ezreit látom. Sok pénzed van? Feltámadhatsz! Akár több példányban is. Másokat meg azért támasztunk fel, hogy jó hosszan kínozhassuk őket. A végső menedék kifejezés értelmét veszíti. Nincs menekvés. Ellenségeinket karóba húzzuk, aztán feltámasztjuk, de csak azért, hogy utána lassú tűzön megsüssük. Felnyeljük őket, életfogytiglanra ítéljük, és minden nap az orruk előtt halálra korbácsoljuk az ivadékaikat. Hadd szenvedjen a rohadék!

MÁRIA (*kis töprengés után*) Hagyd abba. Nincs igazad.

FERENC De mennyire!

MÁRIA Elfelejtetted, hogy már mindenki jó. Nincs erőszak. Nincs hazugság, alkoholizmus, éhezés, gyerekpornó. Törvények sincsenek. Mindenki szelíd, értelmes, hasznos?

FERENC Ijesztő.

MÁRIA Minél ijesztőbb? Annál, ami van? A járványoknál? Az éhezésnél? A gyerekek lemészárolásánál?

FERENC És mégis ijesztő. ... A tigrissel mit csinálsz? Eltünteted a föld színéről? Vagy ráveszed, hogy müzlit reggelizzen?

MÁRIA (*legyint*) Lehet, hogy tényleg nem egyszerű. Te például, ha tehetnéd, kit támasztanál fel? Anyádat? Apádat?

FERENC Anyám és apám? Azt sem tudom, élnek-e. Ha igen, legyenek boldogok. Ha viszont nem, maradjanak szépen ott, ahol vannak. És te?

MÁRIA Nagypám jó volt. Mégis bántottam. Szomorúságot okoztam neki. Jó lenne bocsánatot kérni tőle. Elmondani neki, amit sosem tettem, kimondani, hogy mennyire szeretem. Anya meg alig élt.

FERENC Tudod, hogy fel kell majd támasztanod néhány barátjukat is. Hogy ne legyenek magányosak. Tereptened kell nekik munkahelyet, lakást. A házaikban momentán laknak. Mi lakunk bennük. Aztán a munkahelyek. Vagy nyugdíjasnak támasztod fel őket? De hátha nem kérnek a közvényből, a fogatlanságból. Egészséges, sportos öregeket csinálsz belőlük? De hátha tizenhét évesek akarnak lenni? Mint mindenki. De ha nem, akkor is mivel csapják agyon az időt? Az a rengeteg szorgos, egészséges halott.

MÁRIA A halottak kiszorítanak az élőket.

FERENC Zsákutca.

MÁRIA? Lehet, hogy mindennel így járt? Hogy neki sem sikerült, ami nem sikerült Istennek?

FERENC Lehet, hogy a feneketlen szabadsággal semmit sem tudunk kezdeni?

Apostol András felül. Ezredik hasonló eset, nem porolja a ruháját, fáradt, vagy inkább kicsit fásult. Mária és Ferenc az utolsó mozdulatba merevednek. Apostol odamegy hozzájuk. Megszagolja a poharat.

APOSTOL ANDRÁS A nagypám konyakja. (*megcsippenti, finoman megcsavirgálja Ferenc orrát*) Tudhattam volna.

HANG Nem konyak. Rum.

APOSTOL ANDRÁS És ez?

A vastag szivar nem égett le egészen. Kézbe veszi, tenyerével maga felé tereli a füstöt.

Mi ez? Egy Padron?

HANG Nem. Black Dragon. De ezt is Norma sodorta.

Kakaso fű

APOSTOL ANDRÁS Nekem ilyen miért nem adott soha?
HANG Abban az időben, amikor szivaroztál, még nem gyártották. Kérsz egyet?
APOSTOL ANDRÁS Inkább nem. ... Mária kért valamit?
HANG Nem.
APOSTOL ANDRÁS Mit mondtam?
HANG Megmondtad.
APOSTOL ANDRÁS És ez itt? Mivel próbálkozott?
HANG (*mosolygós hang*) Kérte a pénzes zacskóit. Nőt. Lottózámokat.
APOSTOL ANDRÁS Eredeti, ugye?

Apostol leül a kanapéra a dermedt Mária és Ferenc közé, kinyújtja a lábát, ástt, hátra hajtja a fejét, lehunyja a szemét. Minden mozdulatlan. Csönd.

MESÉLŐ (*tétován bejön, megáll, széttárja a karját, és mintha a közönségtől kérdezné*) A teremtésit! Alszik?

A színpalak mögül minden szereplő, akár az ügyelő, a műszak, a tűzrendész is, beukucskál. Némán bámulják a pihenő Apostol Andrást. Nagy csönd.

APOSTOL ANDRÁS (*kisvártatva feltápaszkodik, mire a Mesélő és a fejek eltűnnek*) Na, gyereünk! Ne lopjuk a napot! Vissza oda, amikor megjövök.

Sötétség. Gong. Mély zengésű, amelyen a tibeti kolostorokban szól.

8.

FERENC (*csak a hangját halljuk, mert sötét van*) Nincs valami gyógyszered? Szét-
hasad a fejem.

Amikor a szín megvilágosodik, Mária ugyanúgy tánclépéseket gyakorol, mint az első és a harmadik kép elején. Ferenc töpreng, óvatosan meg-meghimbálja a fejét.

MÁRIA Nincs. Nekem még soha életemben nem fáj a fejem.

FERENC Disznóság. Legalább ne kérkedj velem.

MÁRIA Szégyelljem magam?

FERENC Jaj, ne! Nitroglicerin lotyog a koponyámban.

MÁRIA Igyál valamit.

FERENC Mi van?

MÁRIA Bor. Pálinka. Sör.

FERENC Ááá... Csak rosszabb lenne. (*rágódik*) Tibet? Mondasz valamit. Szerintem mégis inkább nyert.

MÁRIA Most mondtad: nem is lottózik. Soha életében nem vett egyetlen szelvényt sem.

FERENC *(rágódik)* Ezért meglepő. Találta. Vagy örökölt.

Megszólal a csengő, Apostol András érkezik. Kikerüli a pusztit, ölelést.

MÁRIA Nyúzott vagy.

FERENC Jó vagy rossz?

MÁRIA Ül le. Iszol valamit?

APOSTOL ANDRÁS *(leül, nézi őket)* Adj egy sört.

Mária térül-fordul, hűtő csapódik, kupak szusszan, sörözüveggel a kezében érkezik, de addigra a kezelábasos már Apostol kezébe nyomott egy teli korsót, és el is tűnt. Ferenc és Mária értékeli a „bűvészmutatványt”.

FERENC Ügyes!

MÁRIA Húha! Hogy csináltad? *(a kezében tartott palackra néz)* Ezzel mi legyen?

APOSTOL ANDRÁS Hmmm! Hm-hm-hm! *(hosszan iszik, aztán)* Tedd csak ide mellém. Ne félj, az is elfogy. *(oldottabb, mint aki valami nehéz kérdésben dülőre jutott)*

MÁRIA Tereza?

APOSTOL ANDRÁS Hát igen. Tereza.

MÁRIA Jön? Nem mondtad, én meg nem szóltam neki. Felhívjam?

FERENC Kit érdekel Tereza? Különben minek hívni? Bonts ki egy üveg pálinkát, húzz ki egy csík kokót, és két percen belül megjelenik.

MÁRIA Fogd be, te nyavalyás!

FERENC Hagyjuk Terezát! Ne csigázz, hogy csináltad?

APOSTOL ANDRÁS *(kezében az üveggel felpattan)* Úgy van! Hagyjuk Terezát.

Különben is, ő alszik. Nincs rá szükségünk. És talán neki se ránk. Igaz?

MÁRIA *(elgondolkodva)* Ezt meg hogy érted?

FERENC A lelkizést intézzétek kettesben. Na! Ne csigázz!

MÁRIA Ne dühítsetek!

FERENC Várj! Előbb ismételd meg. Úgy, hogy most figyelünk.

MÁRIA Figyeljen a halál! *(Apostolhoz, ingerülten)* Mondd, hogy nem ezért csődültünk itt egybe.

APOSTOL ANDRÁS De. De ezért.

MÁRIA Ugye nem igaz?! Bűvészmutatványok? Ez valami új?

FERENC Nők! Nők! Gágogók! Néhány hasonló trükk egész jól jöhet.

MÁRIA Istenem, miért büntetsz? Volt már minden. De eddig a kártyatrükkök nem érdekeltek.

FERENC Buta némbér. Egy-két ilyen trükköcske... A megfelelő helyen... A megfelelő időben...

MÁRIA Tudom. Tetemes suskát teremhet.

FERENC Na! Nem is olyan reménytelen.

APOSTOL ANDRÁS Szavalj valamit. Legyen Faust.

HANG *(a szokottnál ércesebb, ám negédesebb is)* „Előtted nincs korlát, se cél. Kedvedre bárhol nyalakodhatsz, röptében bármit megragadhatsz, essék jól mind, mi jót ígér.”

APOSTOL ANDRÁS Köszönöm. Sört nekik. Korsóval.

Szétvetett lábbal megáll, pohár nélkül, üvegből iszik. Mária és Ferenc hűdötten bámulnak a mennyezetre, aztán a habos kriglikre, amiket a kezeslábasos a kezükbe nyom. Nyikkanni sem tudnak.

Igyatok! Isten-isten! Egészségünkre!

Dermedten állnak? Kóvályognak? Apostol utolsó kortyig kiissza a sörét, és csak aztán szól.

Emlékezzenek.

Mintha sötét szobában villanyt gyújtának: másodpercről másodpercre kerül helyére minden, elrendeződnek elméjükben a dolgok.

MÁRIA *(örömmel tapogatja)* Élész!

FERENC *(kevésbé lelkesen)* Ügyesen elrendezted. Végül mi volt a kulcs? A „zsákutca”? Nem, dehogy. Azt sosem ismernéd be. Hát persze! „A fene nagy szabadsággal semmit sem tudunk kezdeni”. Igazam van?

APOSTOL ANDRÁS Az persze meg sem fordul a fejedben, hogy kifutottatok az időből.

FERENC Nem bizony! Nem ám! Akkor nem lennél olyan elégedett, mint a tejjár macskája. Hasznunkat vetted. Rábírtál minket, hogy saját akaratunkból szolgáljunk neked. Azért vigyorgsz úgy, mint a telihold. *(Apostol nem vigyorg)* Van még a rumomból? Abból a guetamalaiból? És szeretném visszakapni a zacskóimat.

APOSTOL ANDRÁS Adj neki még utoljára. Kapja meg, amit kér.

Ferenc mindent megkap: zacskókat, rumot, szivart.

Aztán munkára! Egy órán belül szabadulni szeretnék.

MÁRIA Tegnap még nem tudtad?

APOSTOL ANDRÁS Nem.

MÁRIA Úgy feküdtél le, hogy semmit sem sejtettél?

APOSTOL ANDRÁS Úgy. Pontosan úgy. Lefeküdtem. Elaludtam. Aztán valaki álmomban azt mondta nekem: „Arra ébredsz majd, hogy teljesülnek a kívánsá-

gaid.” Egyszerűnek tűnt. Álomban éreztem, hogy minden emberben ott van ez a képesség. Csak senki nem tudja használni. Ahogy én sem tudtam tegnap reggelig. MÁRIA Aztán felébredtél?

APOSTOL ANDRÁS Nem. Előbb még álomban szörnyet haltam százszor.

FERENC Egyszer nem volt elég?

APOSTOL ANDRÁS. Nem. Felkészített az álom, hogy mire kell majd vigyáznom. Olyan volt, akár egy használati utasítás.

FERENC Minek? Mi olyan bonyolult ebben? Kívánsz, és teljesül.

APOSTOL ANDRÁS Ha rosszul kívánok, végem van. Láttam magam megfagyni az űrben. Tigris tépett szét. Szempillantás alatt megfojtott Pompei forró hamuja. Lenyilaztak, kőbaltával vertek agyon, a tengerbe fulladtam. Ami csak eszembe jutott, minden azon nyomban megvalósult. Ezer kígyó és skorpió hullott a fejemre. Rám omlott Trója. Annyi időm sem volt, hogy felfogjam, itt a vég. Azt kértem, legyen madár. Rigó lettem, máris lecsapott rám a sas. Sasként szárnyaltam, és nem voltak gondolataim, hogy emberi alakba visszakívánjam magam. Szétestem, elégttem, lezuhantam, kővé váltam.

FERENC Amikor felébredtél, azt kívántad először, hogy ne teljesüljön minden, ami az agyadba todul? Csak? ... Amit leírsz?

APOSTOL ANDRÁS Amit kimondok.

FERENC Ne teljesüljön minden kósza ötlet, ami az eszedbe villan. Csak amit kimondasz? És ha madárnak kívántad magad? Hogy jöttél vissza? A sas nem tud beszélni. És a méreg? A hirtelen halál százai?

APOSTOL ANDRÁS *(bólint)* Előre meg kell fogalmazni. Öt percig tartson. Fél óráig. Egy óra hosszát.

MÁRIA Feküdtél az ágyban. Reggel.

APOSTOL ANDRÁS Inkább hajnalban.

MÁRIA Feküdtél az ágyban, és még mindig nem tudtad, hogy álom-e vagy valóság az egész. Mi volt az első igazi kérdésed?

APOSTOL ANDRÁS Igen. Feküdtem az ágyban. Hanyatt. Az erkély üvegajtaján át láttam, hogy vöröslök az ég alja. Lehunytam a szemem, és arra gondoltam: „Dördüljön meg az ég!”

MÁRIA És?

FERENC Semmi.

MÁRIA Hogyhogy?

FERENC Ki kell mondani.

APOSTOL ANDRÁS Kimondtam. Elsuttogtam. *(szembe néz velük)* „Dördüljön meg az ég.”

A távolban felmordul az ég. A robajlás görögve közeledik, végül mint valami hatalmas robbanás, ott recseg-ropog a nézőtér fölött, aztán elhal.

MÁRIA Istenem! Ez nem lehet igaz.

FERENC Dehogynem! Villámlást is kérjél.
APOSTOL ANDRÁS Gyerünk! Dörgést. Villámlást. Sokat.

Dörög, villámlik.

FERENC Örület!
MÁRIA Hát tényleg igaz?
FERENC Hallod! Nem? Látod! Nem?

Táncra perdülnek, szaladgálnak, párnát dobálnak, közben dörög és villámlik.

MÁRIA Nem kell repülőszőnyeg!
FERENC Nem kell Aladdin ócska lámpája!
MÁRIA Kushadj a palackban, ostoba Dzsinn! Elavultál! Senkinek sem kellesz!
FERENC Mindent lehet!
MÁRIA Mienk a világ! Juhuhú!

Apostol fölemeli a kezét. Csönd támad.

APOSTOL ANDRÁS Szavalj megint. A Tragédiát.
HANG *(megint a „bétköznapinál” zengőbb, ércesebb)* „Hiú ember! Hát azt kívánod-é, / Hogy a természet rendje felbomoljon, / Új üstökös ragyogjon éjeden...?”
MÁRIA *(tétován)* Fenyeged? Ugye, fenyeged?
FERENC Miért lenne bűn, ha az ember él?
MÁRIA Élni nem bűn.
FERENC Akkor miért támad ez a kriptahideg? Miért ólálkodik köröttem a halál farkasa? Akit egyszer már kiszimatolt és megnézett magának, attól többé sosem tágít?
MÁRIA Élni nem bűn. Hadd ólálkodjon.
FERENC Nők! Képmutatók! Beszélj összevissza! „Bűn az élet.” Ezt minden gazdag ember és minden börtöntöltelék tudja.
MÁRIA Ne beszélj így. Az élet szentség. Nem bűn.
FERENC Szentség? Kérdezd a megerőszakolt gyerekeket. Az éhen veszőket. A szomjan pusztulókat. A leprásokat és himlősöket. A tíz dollárért gyilkolókat. Az élelmiszert hamisítókat. Az élet semmi. Egy kalap szart sem ér.
MÁRIA Ne beszélj így. Megrémítesz.
APOSTOL ANDRÁS Kezdetnek nem rossz. Ugye?
HANG Valóban nem.
APOSTOL ANDRÁS Hát akkor rajta. Emlékezzenek mindenre, amire emlékezniük szabad. Emlékezzenek arra, amit sosem láttak, amit csak én éltem át. De ne egyszerre. Szépen, fokozatosan, ahogy megbeszéltük. Hogy túléljük.

HANG Lássátok, amit ő látott, halljátok, amit hallott, éreztétek, amit érzett. Emlékezzetek mindenre, amire ő emlékszik. Majdnem mindenre. Szépen fokoza-
atosan. Hogy túléljétek.

MÁRIA Ezeregy hajnal. Ezeregy reggel. Ezeregy délután és ezeregy este. Ezeregy
éjszaka. Sok mesére elég.

APOSTOL ANDRÁS *(közömbösen)* Sokra. Nagyon sokra.

FERENC Ah! Megtört a jég, tekintetes esküdszék! A vádlott vallomást kíván
tenni. Elárulja, mire használta kiváltságos hatalmát. Amit nyilván nem azért
kapott, hogy visszaéljen vele.

MÁRIA Megmondod, mi volt az első rendes, igazi kívánságod?

FERENC Valami nő. Mi más lett volna? Nyilvánvaló. A kérdés az, hogy ki volt?

MÁRIA Meg ne mondd. Semmi köze hozzá.

APOSTOL ANDRÁS *(színtelenül, fakón beszél)* Az volt. Egy nő. Azt kívántam,
hogy pucér legyen. És hogy ne ébredjen fel. Simuljon hozzám. Érezzem a bőrét.
A tenyerét a mellemen.

FERENC Megmondtam. Kiszámítható vagy, mint minden egészséges férfi.

MÁRIA *(tétován csúfolódva)* Simuljon hozzád meztelenül? De ne ébredjen fel? Mi
vagy te? Gyáva kölyök? Egy ócska kis kukkoló?

FERENC És? Mi történt?

APOSTOL ANDRÁS Ott volt. A forró, meztelen test. Hozzám simult. Arca
a vállamon. Haja az orromat ciklandozta.

FERENC Ki az? Ismerem?

MÁRIA Ne légy tapló!

FERENC Tudni akarom, hogy ki volt! Kleopátra? A lány a sarki boltból? Szép
Heléna? A tízéves Marilyn Monroe?

MÁRIA A csoda a lényeg! Hogy megtörtént. Nem mindegy, hogy ki volt?

FERENC Nem. Nem mindegy. A részletekben bújik meg az ördög. Egyáltalán
nem mindegy, hogy Mata-Harival, Kleopátrával vagy Madame King-Konggal hen-
tereg egy ágyban az ember.

APOSTOL ANDRÁS Kleopátra? Sose bánd! Mutatós, de frigid.

FERENC *(alig tudja kinyögni)* Te... Te tényleg... Te kamatyoltál Kleopátrával?

APOSTOL ANDRÁS Sába királynőjével, Madame de Pompadourral. A legva-
dabb Szapphó volt. A legodaadóbb Pocahontas. Ma éjfélre Lucretia Borgiával
beszéltem meg randevút.

FERENC *(tátog, hiszi is meg nem is)* Te megízelted a történelmet?

APOSTOL ANDRÁS Gyerünk! Ennél azért lehet gyorsabb.

HANG Gyerünk! Gyorsabban!

*Mária és Ferenc megmerevedik. Úgy bámulnak körbe, mintha egzotikus tájakon jár-
nának. Szinte vakon, tapogatózva kerülgetik egymást,
a bűtorokat és Apostolt, aki rájuk sem pillant.*

MÁRIA (*mintha álomban beszélne*) Vulkánok. Szikraeső. Lávafolyam. ... Mamutok? ... Barlangot festő ősember. ... Rabszolgák. Piramisok. ... Görög és római gályák! Milyen gyönyörűek! Evezős gályák, piros vitorlák... Viharok? Kalózkodók? ... Egy ketrec, benne oroszlánok. ... Gladiátorok. ... Vér. Mindenütt vér.

FERENC Mi ez a folyó, amihez képest a Duna csak patak? ... Sivatok? ... Dzsungel? ... Tevék... Egy lépcsős piramis tetejéről füst száll az ég felé... (*mintha füstöt terelne, sűrű ködben próbálna tájékozódni, forgatja a fejét, még a kezével is hesseget, tapogatózik*) ... Ott meg egy palota. Színes cserepei fölül torony magasul. Színes torony arany gömbökkel ... Lassan forognak ... A jövő? ... Nem! Lángok! Ágyúk! Háború!

MÁRIA Virágos kertek. Gyönyörű könyvtárak! ... Megint vér! Öldöklés! ... Rothadó hús. Hullamezők. ... Orrfacsaró büz. ... Nem bírom. (*befogja a szemét*) Hiába, így is látok. ... Elég! Elég! (*megetorpan*) Mindent kipróbáltál? Mindent beutaztál? És mindent visszacsináltál?

APOSTOL ANDRÁS Mindent.

MÁRIA (*nyitott tenyérrel matat a levegőben, mintha a múltban, az űrben tapogatózna*) Volt bármi, amit úgy hagytál?

APOSTOL ANDRÁS Nem volt.

FERENC Mennyit kívántál?

APOSTOL ANDRÁS Sokat. Az elején ostobaságokat. Aztán megkomolyodtam. Grandiózus elképzeléseim voltak.

MÁRIA Hogy jót teszel?

APOSTOL ANDRÁS Hogy jót teszek.

FERENC Én nem vagyok álmodozó. Én realista vagyok.

*Továbbra is tágra meredt szemmel bolyong, „úszkál” a
múlt sorjázó képei közt, elsodorja az örvény, a beszéde lassul,
nyugodtabb lesz.*

Nem akarok jót tenni. Csak magamnak. ... Aranyhegyeket látok. ... Gyönyörű színésznőket. Csábos modelleket. ... Világhírű vagyok. Isteni cselek. Ontom a gölokat. ... Bolondulnak értem. Tengerparti villákat látok. Cédrusos kerteket. ... Gyémántot, platinát, lottónyereseményeket... Habfehér jachtokat. ... De nem is. ...

A jachtok talán már nem is érdekelnek.

MÁRIA Micsoda lehetőség. És micsoda felelősség. A betegek mind meggyógyulnak... Az öregek megfiatalodnak... Szegényekből gazdagok lesznek... Sikertelenekből sikeresek...

FERENC Trója vár és Mükéné? ... Uzsonna Caligulával? ... Egy esős délelőtt sakkparti a budai könyvtárban? Rommá verhetem Mátyást?

MÁRIA Beszélhetek Jézussal, Buddhával? Belekukkanthatok a fáraó fazekába? ... Feltámaszthatom anyát, nagyapát? Bocsánatot kérhetek a bántásaimért? Helyre hozhatom a vétkeimet, amik máig kísértenek?

FERENC Elég azt kívánnom, hogy álljon meg az idő, és az emberek úgy maradnak a mozdulatba fagyva, mint Csipkerózsika meséjében a szakács? Megidézhetem Drakula grófort? Caesart? A honfoglaló Árpád fejedelmet? Ha akarom, a születésnapomon duót énekel csak nekem Rúzsza Magdi és Callas?

MÁRIA Megállíthatom a katonákat? Céloznak, ujjuk a ravaszon, de a halálos golyó már soha nem röppen ki a csőből?

FERENC Megállíthatjuk az időt Párizsban, Londonban, Amerika nagyvárosaiban? Megszerezhetjük Kína legnagyobb bankjainak aranytartalékait? Mienk Svájc összes titkos számlája? Nekünk dolgozik minden tőzsde?

Mintha vízben lebegne, úgy halad, az ablakhoz „úszik”, kinéz az utcára.

Nincs titok. Láthatatlanul repülünk a város fölé. Benézünk az ablakokon. Észrevétlenül bámuljuk a vetkőző nőket. A tisztálkodókat. Szeretkezőket. Sosem gondoltam rájuk így. Milyen kiszolgáltatott így minden ember.

Szép lassan feltűnik a többi szereplő is, mint bolygók keringnek lassan egymás körül. Mindenki elgondolkodva beszél. Akár rögtönözni is lehet a színészeknek. Viziók, vágyak, grandiózus képek, tájak villannak fel, és hétköznapi kis álmok

APOSTOL NAGYAPJA (*mintha Apostolnak mondaná, de nem egyértelmű*) Talán ha szigorúbb vagyok apádhoz? ... Akkor talán megmenthettem volna. ... Ha néha lezavarok neki egy nyaklevest. ... Akkor tovább élhetett volna?

APOSTOL ANDRÁS Az nem te vagy, nagyapa.

APOSTOL NAGYAPJA Ugye, nem? Az nem én vagyok. ... Aki pofozkodik. ... Neki ugyanúgy megmutattam mindent, ahogy neked is. ... Megpróbáltam átadni neki. ... Él! Legyél jelen! Összpontosítsd minden figyelmedet. Ha eszel, ha egy festményt nézegetsz. Ha a tengerparton heversz a homokban...

APOSTOL ANDRÁS Ne kínozd magad, nagyapa. Azt tetted, amit tehetél.

APOSTOL NAGYAPJA Nem tudom. Azt gondolod? Nem tudom. Többet mindig lehetne. Vagy nem? Összpontosítani. Akarni az életet. Ha szeretkezel, ne gondolj semmire. Ha eszel, arra figyelj, amit rágsz. Ne mindig a jövőben akarj élni. Ne mindig a holnapot várd, a hétvégét, a nyarat, a jó időt. ... Él! Ennyi az egész.

Az életet élni kell.

MÁRIA Jól lakathatom az éhezőket? Megvédhetem a gyerekeket? Egy szavamba kerül, és többé senkit nem bántanak? Csak ki kell mondanom, és földrengések, hurrikánok áldozatai térnek magukhoz?

MÁRIA NAGYANYJA Mindig saját kertről álmodtam. Egy picit kertescskéről.

Csak három fa állt volna benne. ... Nem több, csak három. Három kis fa. ...

Meggy... Alma... A harmadik hárs vagy dió. ... Arról ábrándoztam, hogy együtt kertészkedünk (*mintha Mária anyjához beszélne*) ... Irtjuk a gázt. Gereblyézünk.

Metsszük az ágakat. Együtt örülünk tavasszal, amikor virágba borulnak. Gyümölcsöt aszalunk... Nem lett belőle semmi. ... Amit csak lehet, elrontottam. Aztán a fájdalom önzővé tett. ... Bocsánat. Bocsánat. ... Nekem sem volt könnyű. Milyen szép lett volna! Sosem kaptam meg. ... Bocsánat, bocsánat...

MÁRIA ANYJA Kicsi Máriám! Kicsi Máriám!

APOSTOL ANYJA (*tántorog*) Ó, hogy bánom! Mennyire bánom ma már! Helyrehoznám! Helyre, helyre! Ó, de szép is lenne! Ha lehetne másképp... Ha lehetne újra kezdeni... Ma már több eszem lenne... Nem hagynám felcsinálni magam...

HALÁSZ BRIGITTA (*Terezához*) Ennyi tellett az erőmből, szégyellem magamat. ... Neked nem volt elég, amit adni tudtam, de többre nem futotta. Pedig, kimondani is félek, jobban szerettelek, mint a sajátjaimat... Sosem tudják meg... és most már neked sem mondhatom el soha. ... Ne haragudj, nem voltam többre képes, és ma sem lennék képes többre.

APOSTOL ANYJA Judit lehetnék! Kék palástban, arany pártával... Brünhilda dárdával! ... Lábam előtt heverne a publikum... Hangom hattyúként szárnyalna... Imádná, falna a közönség, Tenyerükön hordanának. Zabálnának. Mind engem akarna... Mind velem akarna... Beledugnák a mohó nyelvüket... Lefetyelnének... Pezsgőt lefetyelnének az ezüst cipellőmből! Ó, ó, óó...

MÁRIA Gyógyíthatatlan betegek millióin segíthetünk. Szenvedő barátaim jutnak eszembe. Olyanok is, akiket alig ismerek. Emília néni a szemközti házból? ...

A sánta kisfiú a szomszédból? ... A vak lány az aluljáróból? ... Mindet boldoggá tehetném?

Megjelennek sorban: a néni, a kisfiú, a vak lány. Ballagnak, bicegnek, köszöngetnek, senki nem reagál rájuk, nincs kapcsolatuk a világgal.

De vajon sikerülhet? Eltűnhet a fájdalom a földről? Eltűnhet a gonoszság? Eltűn-tethető lesz minden, ami hazug? Vége az intrikának, a hamisnak? Ha úgy akarom, nincsenek többé balesetek? Rablás, bűnözés, erőszak?

FERENC Eltörölünk mindent, ami rossz. A kőbaltát, a lándzsát, az első nyílveszőt. Felszámolom a történelmet. Nem lesz Öbölháború, se második világháború. Nem lesz 1848-as szabadságharc. Vagyis csak a győztes tavaszi hadjárat lesz. Meg Buda visszafoglalása. Nem lesz török hódoltság, se Mohács. 1956-ot megnyerjük.

Az Urálig üldözzük a szovjet tankokat. Elfoglaljuk Moszkvát, Bécsét és Isztambult. Nem lesz holocaust. Szétszórátás sem lesz. A zsidók otthon maradnak a Szentföldön. Helikoptereket és lánctalpasokat küldök a segítségükre. Megvédem őket Babilon és Róma lándzsáitól. Amerikát messze elkerüljük, Kolumbusz gondolás lesz Velencében, és nem fölfedező. A fehér ember a lábát sem teszi partra Amerikában. Az indiánok boldogan élnek, míg meg nem hálnak végelgyengülésben. Az emberáldozatot betiltom. Hitler tarajos gótének születik, Sztálint hatévesen megfojtja az anyja.

MÁRIA Nem! Hisz nincs erőszak! Kalkuttába száműzzük, ahol járványkórházakat látogat mezítlábasan, mint Teréz Anya.

FERENC *(még mindig a nézőtér felé nyíló ablakból bámul)* Mennyi jármű. Mennyi ember. *(városi forgalom erősödő moraja hallatszik)* Álldogáló gyalogosok. Iskolából hazafelé ténfergő diákok. Nők bevásárlószatyrokkal. Cigarettafüstöző férfiak a kocsmá előtt. Boldogok és boldogtalanok. Milyen érdekesek. Mint a hangyák. Sosem láttam még így őket. A reszketeg koldust. A bolt előtt rekeszeket hurcoló munkásokat. A piros lámpánál újságot kínáló hajléktalant.

MÁRIA *(Apostolhoz)* Meg tudod állítani az időt? *(Apostol bólint)* Megállnak a szelek? A folyók? A hulló falevél ott marad az orrom előtt a levegőben? Mozdulatlanná dermednek az óceán hullámai?

FERENC Az expresszvonatok megmerevednek a száguldásban? Nem hasad tovább az atom? Nem ülepszik tovább a por?

*Mintha mindenki elgondolkodna, megmerevednek a szereplők.
Mesélő besétál a színpadra. Egyelőre nem szól, megáll.*

FERENC *(most már inkább csak magához beszél)* Innen, ebből a szobából? Megtorpan minden? Az Orion és a Lófej csillagkép? A Jupiter szemében a gázok forgása?

MÁRIA *(ő is mintha magának mondaná)* Milyen egyszerűnek látszik. Jónak lenni. De hogyan kell csinálni?

MESÉLŐ Mindenki ugyanarra gondol, de másképpen szeretné megvalósítani. Talán igaz, hogy Isten azzal veri az embert, hogy teljesíti a kívánságait?

MÁRIA *(a nézőtér felé)* Odakünn napsütés, a város monoton zsongással pergeti az időt... A hídon autók, buszok, villamosok araszolnak, a folyó hömpölyög... Ez így sok nekem. Nem látom át. Nincs időm. Állítsd meg a várost.

Apostol int.

HANG Állj meg város.

A zsvivaj megszűnik. Csönd. A többi szereplő megmerevedik, csak Apostol, Mária, Ferenc és a Mesélő mozog szabadon.

MESÉLŐ A város megáll. A hidakon némán állnak az autók, buszok, villamosok. A gyalogosok is. Csak a folyó hömpölyög...

MÁRIA Állítsd meg a folyót is.

HANG Állj meg folyó.

MESÉLŐ A folyó is megáll.

MÁRIA Nem kell fény sem. Gondolkodni akarok.

HANG Legyen sötét.

*Csend. Sötétség.
Nem látunk semmit, csak a vészkiáratok jelzőlámpáit.
Aztán a Mesélő hisztérikus hangját halljuk.*

MESÉLŐ És lőn! Óriási! Kolosszális! Mondhatnám, isteni! Micsoda fordulat!
Észvesztő! Elképesztő!
MÁRIA Hallgattasd el!
HANG Kuss legyen.

*Mesélő a mondat közepén elhallgat.
Csend. Sötétség.*

MÁRIA Így jó. Most meséld el, milyen mindig az első reggel.
FERENC Meséld el, milyen a teremtés reggele.
APOSTOL ANDRÁS Virágillat és esőáztatta föld szaga áramlik a nyitott ablakon a szobába. A fejem tiszta, nem vagyok kótyagos az álomtól.
MÁRIA Százszor kezdted újra? Százszor kívántad, hogy kezdődjön minden előről?
APOSTOL ANDRÁS Ezerszer.
MÁRIA Úsztál az ősvilág tiszta folyóiban?
APOSTOL ANDRÁS Úsztam.
MÁRIA Láttál bikaviadalt Krétán?
APOSTOL ANDRÁS Láttam.
MÁRIA Fügét ettél Szemiramisz függőkertjeiben? Gránátalmát a granadai Alhambrában?
APOSTOL ANDRÁS Ettem.
MÁRIA Jézus nyomába léptél Betániában. Beszéltél Buddhával. Seregnyi asszonyal háltál. A núbiai nővel, a párductestű Nofretetével is.
APOSTOL ANDRÁS Így volt.
FERENC Voltál pap, zsoldos, jobbágy és rabszolghajcsár.
MESÉLŐ Hóhér, hajós, szobrász és tevehajcsár. Várúr, lovag és kalmár.
FERENC Király és hadvezér.
MÁRIA És mindig visszatértél.
MESÉLŐ A vadkanölő Diocletianus volt Róma császára, amikor Sopianae fórumán megfeszített keresztények hörgését hallgatta. 1541-ben a törökké lett Buda roppant falai alatt látta a Rózsák atyjának örült dervistáncát. Végignézte Kolozsvár főterén, hogy az unitáriusok temploma előtt miként nyúzzák a zsidózó szombatóságok testéről az eleven bőrt. Végtelen bolyongásaiban találkozott párthus varázslókkal Hekatompülosz bűvös kertjeiben. Taposta a havat Tibet égbenyúló hegyei közt Alexander bég lába nyomán. Sakkozott királygyilkosokkal Szamarkand börtönudvarán. És mindig, mindenholnan visszajött.
APOSTOL ANDRÁS Nem hittem el, hogy tehetetlen vagyok.

FERENC Végigittad, zabáltad és kefélted Róma tavernáit. Nézted, hogy ír drámát Shakespeare és Szophoklész, hogy tempóz Arany. Faust akartál lenni és Falstaff egy személyben. Mit értél el? Mit tudsz felmutatni?

APOSTOL ANDRÁS Semmit.

MÁRIA Hallgattad Liszt zongorajátékát.

MESÉLŐ Élőben Bachot és Piafot.

FERENC Kocsmáztál Villonnal.

APOSTOL ANDRÁS Nagyszájú volt. Valójában nem bírta a szeszt.

MÁRIA Négyszáz évvel ezelőtt harminc éven át névtelen senkiként éltél boldog házasságban egy flamand nővel. Aki még szép sem volt.

APOSTOL ANDRÁS Szerettem őt.

MÁRIA Na, de harminc év?

APOSTOL ANDRÁS Mondom: szerettem.

MESÉLŐ Megkomolyodott. A tudomány és a hit kérdései felé fordult. Hátha az nyomra vezet. A teremtés. A „nagy bumm”. Bolygók, holdak és csillagok. Az anyag titkai. A születés, az öröklés, az agy rejtelmek. Az idő. Minél többet tudott, annál kevesebbet értett. Varázslók, sámánok, maja papok és egyiptomi csilgázatok társaságát kereste. Eukleidész, Kepler, Newton, Einstein és Stephen Hawking voltak a társai. Ott hagyta őket mind, és visszajött közénk.

MÁRIA Miért?

APOSTOL ANDRÁS Hogy újra megpróbáljam.

MÁRIA Mit?

APOSTOL ANDRÁS Használni az adományt. Jól használni.

MESÉLŐ Megpróbálta százszor, ezerszer.

APOSTOL ANDRÁS Megpróbáltam végiggondolni, megszervezni mindent. Vízözönt, régibb és újabb szövetségeket, földrengést, pusztító vihart, háborúkat, birodalmakat, pestist és kolerát. Magamnak már semmit nem akartam. Rájöttem rég, hogy mi volna a dolgom. És nem nyugodtam bele, hogy örökké elbukok. Bármit tervelek ki, a végén rosszra fordul. Ha jót teszek százzal, ugyanaz ezernek rossz. Ha megvédek egyet, három védtelenné válik.

MESÉLŐ Tíz éve történt. Száz vagy ezer éve. Lehet, hogy tegnapelőtt. Boldog volt addig? Boldogtalan? Egy reggel arra ébredt, bármit kíván, nyomban teljesül. Megszédült a lehetőségtől, gondolt nőre, pénzre, időutazásra, aztán ráébredt, hogy jóval nagyobb felelősség szakadt a nyakába. Végül már csak azt szerette volna, ha a világ jó. Csakhogy a világot nem lehet megváltoztatni. A világot és az embert nem lehet jobbra tenni.

APOSTOL ANDRÁS Nehéz volt elfogadnom, hogy tehetetlen vagyok. Amikor végre beláttam, akkor arra is rájöttem, hogy csak egyet tehetek. Lemondok az isteni adományról, és vele a halhatatlanságról, hiszen úgysem tudok mit kezdeni vele.

FERENC Nem! Én nem járulok hozzá!

MÁRIA Jól döntöttél. Csináld! Bárkitől is kaptad, add neki vissza. A mindenható hatalom nem embernek való.

FERENC Ha engem kérdezel...

APOSTOL ANDRÁS Nem kérdezek.

FERENC ...én azt mondom, ne add fel.

APOSTOL ANDRÁS Már döntöttem.

FERENC Megbízta valammivel. Nem futamodhatsz meg.

MÁRIA Lehet, hogy azért kapta ő. Mert megfutamodik, ha megfutamodni kell.

Add vissza! Tedd a dolgod!

FERENC Ne! Még ne! Legalább a pénzt hadd tartsam meg.

MÁRIA Nem lehet! Egy hajszálat sem. De hát tudod te is.

FERENC Csak egy zacskóval!

MÁRIA Gyerünk! Menjünk már vissza az időben. Nekem tízkor táncórám volt.

Szeretnék rajta ott lenni. El ne felejtsd, hogy elfelejtünk mindent!

FERENC Nem! Ne hülyüljete! Csak egy zacskó! Rongyos tízmillió! Mit számít az a világnak? Meg egy icipici gyémánt! Akkorácska, mint egy dió! Kinek árthat az?

MÁRIA Hang! Ha Istent ismersz, kérlek, hallgattasd el.

FERENC Kit? Engem? Inkább té...

Csend. Sötétség.

APOSTOL ANDRÁS Hallasz?

HANG Hallak.

APOSTOL ANDRÁS Bárkitől kaptam is, köszönettel lemondok róla. Kérlek, vedd vissza az adományt.

Csend és sötétség.

Itt vagy még? (*nincs válasz*) Ugye, nem felejtet el, hogy elfelejtünk mindent?

*A városi zsongás lassan visszatér, sziréna, tülkölés,
galambbúgás, ajtócsapódás, lift zúgása, óvodás gyerekek ricsaja, egyre
hangosabb, már-már fűlértő, majd ismét csöndesedik, egy szinten beáll.
Telik az idő, aztán Mária hangja hallatszik.*

MÁRIA És a Nap?

HANG Bocsánat.

9.

*Napsütött lakás, kora nyári reggel. Berendezés ugyanaz, mint az elején.
Szól a muzsika, Mária egyedül van, tánclépéseket gyakorol. Csengőszó. Apostol András érkezik.*

MÁRIA Ha senki nem halt meg, már fordulhatsz is sarkon. Mi az, ami ennyire halaszthatatlan? Tízkor táncórám lesz.

APOSTOL ANDRÁS Megnyugodhatsz. Van halott.

MÁRIA Mi van?

APOSTOL ANDRÁS Mondom, nyugi. Lesz halott.

MÁRIA Kicsoda?

APOSTOL ANDRÁS Tereza.

MÁRIA Mit csinált? Meghalt?

APOSTOL ANDRÁS Tíz az egyhez. Annyi az esélye. Ezt mondják az orvosok.

MÁRIA Mi van? Beszélj már értelmesen!

APOSTOL ANDRÁS Én sem tudok sokkal többet.

MÁRIA Mit csinált? Nyögd már ki.

APOSTOL ANDRÁS Beszedett valamit. Belőtte magát. Volt ott minden. Te is tudod. Altatók, nyugtatók. Ráadásul alkohol.

MÁRIA Szándékos volt? Ugye, nem?

APOSTOL ANDRÁS Nem tudom. Levelet nem hagyott.

MÁRIA Az orvos mit mond?

APOSTOL ANDRÁS Mondtam. Tíz az egyhez. Kevés az esélye.

MÁRIA Pedig már olyan jól volt.

APOSTOL ANDRÁS Nem volt jól.

MÁRIA Nem. Tényleg nem.

APOSTOL ANDRÁS Szarul volt.

MÁRIA Igen. Tényleg szarul volt.

APOSTOL ANDRÁS Rég volt ennyire szarul.

MÁRIA Rég. De miért?

APOSTOL ANDRÁS Magányos volt.

MÁRIA Ott voltál neki.

APOSTOL ANDRÁS Nem voltam. Rég nem.

MÁRIA Nem voltál. Rég nem. Tudom.

APOSTOL ANDRÁS Mit tudsz még?

MÁRIA Egy hete feljött. Hosszú ideje először. Csak úgy beállított. Egy üveg whiskyvel. Megölelt. Mint régen. Mintha mi sem történt volna. Ivott, és engem is itatni akart.

*Tereza bejön, kezében zacskó, melyből üveget húz elő.
Poharakat keres, tölt.*

Ömlött belőle a szó.

TEREZA Nem arra vágytam, hogy híres legyek. Elhiszed? Nem érdekelt a pénz. Ma sem érdekel. Az autókat leszarom. Az ékszereket leszarom. A házakat leszarom. Tudod, mit akartam? ... Azt nagyon. Hogy gyönyörű dalokat énekeljek.

MÁRIA Megkaptad. Mindent megkaptál.

TEREZA Nem.

MÁRIA Amit csak akartál.

TEREZA Nem. Azt gondoltam, hogy szerény leszek. Csöndesen élek egy falusi kis házban. Erről álmodtam.

MÁRIA (*gúnyosan*) Mit tudsz te magadról?

TEREZA Mindent.

MÁRIA Ezt te el is hiszed?

TEREZA Elhíheted te is. Sokat dolgoztam. Rohadjon meg, aki tagadja. És nem tagadom, sokat is hibáztam. De minden hibámat bánom. A bűneimért pedig én magam büntetem magamat.

MÁRIA Van miért. Nehogy túl könnyörületes légy.

TEREZA (*szinte meghökken*) Mit akarsz? Hol van az már? Mindig a tied volt. Akkor is, amikor azt hittem, az enyém.

MÁRIA (*Apostol András*hoz beszél) Nem volt jól.

TEREZA (*Máriához* beszél) Engem kéfélt, és ne áltasd magad, amíg bennem volt, nem rád gondolt. De utána... Hát az keserves volt. Ahogy mindig elhagyott. Ahogy mindig, szinte azonnal elhagyott.

MÁRIA (*Apostol András*hoz) Ivott, mint a kefekötő, és beszélt. Ömlött belőle a szó.

TEREZA (*iszik, és Máriához* beszél) Tristitia? Milyen szép szó. A dugást követő csüggedtség? ... Hát nem. Te jártál a fejében. Minden dugás után. Érted? Szánalomból kúrt. Mert tudta, hogy borzasztóan magányos vagyok.

MÁRIA Nem igaz. Ez nem igaz. Nem olyan, aki szánalomból szeretkezik.

TEREZA (*röhögve*) Higgy, amit akarsz, te kedvesnővér. Azért azt is elhíheted, hogy neki is jó volt. Ezért húztuk olyan sokáig. Tanult is tőlem valamit. Ezt-azt. ... Végül elzavartam. Vagy ő engem? ... Mindegy, nem? Bosszúból... Vagy vigasztalódásból? Mindegy. Ez is mindegy. Neked ez úgylis sok lenne. ... Nem tartozik rád.

MÁRIA (*Apostol András*hoz) Arról beszélt, hogy a piros szőnyeg rémisztő...

TEREZA Ha egyszer rálépsz, hurcol, mint a mozgólépcső. Nincs szabadulás. Én nem akartam luxust. Rühellem a csillogást. Énekelni akarok. Semmi mást. Ha nincs muzsika, rég bekrepáltam volna. Rosszabb esetben redvás farkakat szopnék egy pohár sörért valami ótvaros kocsmá udvari klozetjával mellett. Engem a zene mentett meg. És a zene fog megölni.

MÁRIA (*Apostol András*hoz) Tízkor próbám lenne. Lemondom.

APOSTOL ANDRÁS Mintha megéreztem volna. Egész éjjel fetrengtem. Hánykolódtam. Annyit álmodtam, mintha évek teltek volna. Nem akart véget érni ez a kurva éjszaka.

Mária telefonál.

TEREZA (*a levegőbe*) Rohadt éjszakák. Fellépés. Szemben a közönség. Ezer fényes szempár. Mámoros vagy! Mámoros! Repülsz... Aztán vége. Lámpák le. Függyöny. Festék- és fűrészporszag. Befejezted. (*zaklatott, lefekszik, féláll, iszik*) De te nem tudsz megállni. Nem is akarsz. Olyan ez, mint a szeretkezés. (*megáll Apostol mögött*) Akarom! Igen! Még! Még! Gyerünk! Tovább! Hogy szól a családi jelmondat? Ne plus ultra! Eddig, ne tovább! És mit mondott a császár?

APOSTOL ANDRÁS Tovább. Plus ultra. Tovább! Tovább!

TEREZA Tőled tanultam. Igaz?

APOSTOL ANDRÁS Igaz.

TEREZA És még mennyi mást. De te is tanultál tőlem... ezt-azt... Igaz?

APOSTOL ANDRÁS Igaz.

TEREZA Igaz hát. A test zsarolható. A tehetség is zsarolható. A múzsa meg az Isten is zsarolható. De nem a végtelenségig. Akkor jön a lejtmenet. A pokol. Az alkohol. A szex orrba-szájba. A gyógyszerek. A drogok. Az segít. Hazudik, aki tagadni meri. Segít. De nem a végtelenségig. Átvészelsz velük néhány rohadt éjszakát. Néhány rohadt hónapot. Néhány rohadt évet.

Mária visszajön.

MÁRIA (*Apostolhoz beszél*) Szépen beszélt. Fájdalmasan. De igazul. A legszebb dolgok mélyen vannak. Így mondta. A fájdalom sötét mélységeiben. A zsigerek alján. A húsban és a csontban. Ott kell kitapogatni őket.

TEREZA Nem! Nem elég kitapogatni. Össze kell kaparni. Aztán valahogy felszínre cibálni. Ha sikerül, az a legnagyobb varázslat. A legnagyobb adomány. Ha beleszédülsz abba, amit csinálsz. Belehalsz. Beledöglesz. Szétrobbansz és elélvezel. ... Aztán feltámadsz romjaidból. De nem biztos, hogy vissza tud jönni az ember. Mégis ez a legnagyobb, amit kaphatsz.

Kitámolyog a színpadról.

MÁRIA Alig ittam. Ő meg egy óra alatt benyakalta az egész üveggel. Aztán ruhástul elaludt a kanapén. Éjjel úgy osont el, hogy fel sem ébredtem. Hogy tudtad meg?

APOSTOL ANDRÁS Hajnal volt. A nyitott erkélyajtón esőáztatta föld és csalán szaga áradt a szobába. A fejem kótyagos volt a zavaros álmoktól. A távolban felmordult az ég. A robajlás görögve közeledett, aztán elhalt. Megszólalt a mobilom.

MÁRIA És ő volt az.

APOSTOL ANDRÁS Az ő száma. De senki nem szólt bele. Odarohantam.

Csöngetnek. Mária az ajtóhoz megy. Ferenc érkezik.

MÁRIA Hát te? Hogy kerülsz ide?
FERENC Történt valami.
MÁRIA Tudjuk.
FERENC Nem tudjátok. Ez más. Meg fogtok lepődni.
MÁRIA Nagyon titokzatos. Valami történt?
FERENC Igen. Úgy is lehet mondani.
MÁRIA Hát mondd.
FERENC Bármit kívánok, az nyomban teljesül.
MÁRIA Hogy érted ezt?
FERENC Ahogy mondom.
MÁRIA Bármit kívánsz, az teljesül?
FERENC Nyomban teljesül.
MÁRIA (*elképedve*) Ezért jöttél ide? Hogy ezt közöld velünk?

VÉGE

Van Gogh

BÜKI ATTILA

Emlékvers

KAPUVÁRON KÁLDI JÁNÓSSAL

Negyven év sokasodik
a tavaszi fényben,
amikor újra rám néz Pátzay Pál
Kenyérszegője és a Szent Anna-templom,
hol a Hanság szálló étterme felé
lépkedhettem veled a „Tavaszt – kiáltó” estben,
hogy énekelhesd:
*„Tavaszt a süvítő Föld minden fájdalmas zezugának,
hadd lengessen az idő a világ fölött
egy örökzöld, üdvözlő ágat!”*
hogy belemossuk szívünk a Rába vizébe
s felemeljük arcunkat gondolatnak, költeménynek.
És megnevezted virágaidat,
a sárga gólyahírt, kankalint, orgonát – –
amiket a sose látott városok parkjaiba álmodsz
a belőled kiszakadó csönddel.

Mondtam, hogy azokkal tartok
kiket szülőföldünkön és mindenütt igazság,
szeretet vezet,
és verseimbe gyűjtöm a fehérlő köveket,
ahogy akvarelljein Ányos Imre tette.

Megidéztek Apáczait, Mikest, Csokonait,
a csöngői füzekkel az ifjú Weörest,
Kemenesalját a sokasodó téli álmokkal – –
és látatlanul is elhittem, hogy útjaidon
„világít egy óriási hegyvonulat: a remény”

Akkor még nem tudtam,
hogy a hanyi estével őriznek majd
kapuvári olvasóid,
akiknek példává magasodott emberi tartásod,
és hited, hűséged segíti őket át
a végtelen zokogású viharokon.

FEISZT GYÖRGY

Egy finom lelkű úrilány tragédiája*

Napjainkban fénykorát éljük az érzések és tulajdonságok címkezésének és a történésekre, jelenségekre aggatott jelzők nyomán alakul aztán sokszor idegenkedéssel vegyes viszonyunk a megjelölt dologhoz. Megfigyelésem szerint így vagyunk az érzékenységgel is, amelyre gyakran pejoratív színezettel tekint a közvélemény. Az érzékenységszisztikusságát csak fokozza a pszichológiában használatos „szuperérzékenység” kifejezés. Ez is okozhatja, hogy az érzékenységet gyakran azonosítjuk a gyengeséggel, a kiszolgáltatottsággal vagy akár a labilitással. Mintha az érzékenység valami furcsa dolog lenne, amit jobb lenne tompítani. Holott az érzékenység olyan adottság, amely esetenként a szövetségeseünk is lehet, ha képesek vagyunk helyesen azonosítani üzenetét.

„Messze a városon kívül, a hegyoldalban nyílik egy kis barlang, amely az emberi tekintet elől elzárva, még a hideg téli szélről is megóvja láthatatlan lakóit. Számosan vannak már jelen. A korán érkezettek ülnek a csendes tűz körül, és várják társaikat, akikkel csak itt vannak békességben, kint a világban örökös harcban állnak.”

Kezdi századfordulón megjelent tárcáját Gerő Manó, majd így folytatja:

„Most ketten lépnek be hangosan, ujjongva: a Bizalmatlanság és a Véttség. – Úgy, bizony! Mi nem hagyjuk nyugton az embereket, megsebezzük lelkeiket, kísértjük, bántjuk őket, nem engedjük, hogy örömük teljes legyen – Ugyan, ugyan – szakítja félbe a két zajos jövevényt az Öröm szigorúan – ti vagytok hát, ti kegyetlenek, akik belopóztok utánam és feldúljátok munkámat, amelyet már hetek óta szorgos igyekezettel, készítettem elő?”

– Nem járja, szól a Figyelmesség – hogy nem kímélték az embereket lehangoló, kedvrontó, alattomos viselkedéseikkel! Az én feladatom, hogy tetszést keltsék a hűségnek, a megemlékezésnek. Ezt az önzetlen, nemes célt a szeretet sugallja, amíg ti mostohán mérget tesztek, fájdalmat szereztek.

Látszik, hogy ti a szív gyermekei vagytok, – felel hetykén a Bizalmatlanság – én az ész vallom szülőmnék. Én mentem meg az embereket a csalódástól, amely nagyobb, vagy legalábbis akkora jótétemény, mint a néhány óráig, vagy napig tartó öröm, meglegedettség, jól érzés, amivel ti az embereket megajándékoztatok. – Hát engem nem ismerst, elbizakodott? – kérdi a Hűség. Vagy azt hiszed, hogy az emberek előtt én idegen vagyok? Hacsak nem jön segítségetekre a Szeszély vagy a Rosszakarat, amely még nálatok is durvább eszközöket ragad.

* Elhangzott Hévízen, 2021. október 15-én, a Csokonai Társaság tanulmányi napján.

Szeretném látni, győzedelmeskedtetek-e azok fölött, akiknek szívét én töltöm be? Én őrt állok a Jóindulattal együtt, és amit te még néhány órára is irigyelsz az emberektől, azt én biztosítom számukra évekre, egy egész életre, örökké.

– Mégis, énrám hallgatnak az emberek! Válaszolt a Bizalmatlanság. Mert én megkísértem az ifjút is, a hitvestársat is és nem egyszer célt is érek, hacsak a Meggyőződés nem járt előttem. – Az én terepem ott van, ahol te Hűség, még meg sem jelentél, sőt még – a te jelenlétedben is árthatok, hisz az én csatlósom a Rábeszélés. Engem néha rejtegetnek, jelenlétem mégis kiérezhető a szavakból. Tudom, hogy én szükséges vagyok. Oly sok az ember és a helyzetek annyi változásnak vannak kitéve, hogy sokan jobban szeretnek engem, mint a Bizalmat. Úgy van, – folytatja a Kétség – kettőnk

Péntek, 1911. szeptember 22. Szombathely XI. évfolyam. 211. (2987.) szám.

VASMEGYEI NAPLÓ

ELŐFIZETÉSI ÁR: Egyszerre 14.-kor. – Félévre . . . 7.-kor. – Tanfoly. jegyzék árcedényben részeseinek –

SZOMBATHELYI FRISS UJSÁG

POLITIKAI NAPILAP
Szerkesztőség: Kőszegi-utca 8. — Telefon 231. szám
Kiadóhivatal: Kőszegi-utca 4. — Telefon 178. szám

Kereskedelmi iparkamara gyűlése.

Választások és jutalmazások.

A soproni kereskedelmi és iparkamara tegnapi délelőtti tartotta a nyári szünetet követő első közgyűlést.

A közgyűlésen Ulléin József marai elnök elnököl, aki meg szavakkal üdvözölte a Vas-, Sopron- és Moson megyék szep számmal egybesereglett marai tagokat.

A napirend tárgyai közül bebában a következő ügyekkel

A rendszeresített iparoszakiskolai öt 200 koronás ösztöndíjra összesen 36 pályázó jelentkezett. A kamara az ifjúságnak ipari pályára való töltését a maga részéről is elősegíteni óhajtván, a 36 pályázó közül csak 3-at hagyott figyelmen kívül. A kamara a 33 pályázó között 5600 koronát osztott ki ösztöndíj címén. Vasmegegyből a következők kaptak 200 koronás ösztöndíjat: Baán Dezső (Nemesohóds), Lőrincz István (Zanat) győri fa- és fémipari szakiskolán, Barabás József (Sárvár) a késmárki szövőipari szakiskolán. — Száz koronás ösztöndíjat kaptak: Novák Ferenc (Mutaszombat), Németh Béla (Nagy-simonyi) a szegedi felsőbb parvatisz. iskoláján, Csizmadia János (M.

Gyilkos merénylet egy járásbíró ellen.

Felbérlett egy nő egy munkást, hogy lölje agyon a járásbíró.

Letartóztatták az asszonyt.

Rémregénybe illő szenzációs bűnügy foglalkoztatja tegnap óta a szombathelyi rendőrséget. Az úgy egyes részleteit ugyan ma, a vizsgálat kezdetleges stádiumában még a titok homálya fedli, de nem lehetetlen, hogy a nagy apparátussal töltő rendőri nyomozás szép lakása s birtoka van, meghívta a férfit, hogy utazzék le vele Letenyére. Gáspár a szíves meghívásra ösztönöz megmondta, hogy ő bizony szívesen lenne, de neki — nincs pénze utazáshoz.

— Nem baj, — mondta rá az asszony — van nekem maiféle

közt csak az a különbség, hogy míg te készíted mérges nyilaidat, hogy áldozatot megsebez, addig én magát az áldozatot gyötrom, magányos óráikban támadom meg az embereket, és eszükbé juttatom, hogy „hátha”! Vagy magam előtt engedem a Képződést, aki merész és sokszor alaptalan következtetések súlyával nehezedik a gyengére. Előnyömré szolgál, hogy gyakran lehetetlenné teszem a Panasz vagy a Vigasztalás útját, sőt föltámaszthatom még a Nevetségesség képét is és akkor kacaghatok áldozatom szenvedésén, rabságán. – Kietlenné tennétek ti a földet – szólal meg végre a Remény, ha én nem volnék, és nem hoznék gyógyító írt a ti durva kezeitek okozta sebekre. Az Elbizakodottságot, amely néha kíséretemhez szegődik, nem szívlelem, bukását megérdemelt büntetésnek tartom, és bátran állíthatom, hogy én vagyok egyedül nélkülözhetetlen a földön. De nem is hagyom el az embereket, ott vagyok a kisgyermek ringó bölcsőjénél, az iskolában, a pályakezdésnél, engem keres leány, ifjú felnőtt, amit csak vér lüktet az ereiben.

Bizony kedves Remény, ha elvezeted őket a teljesedéshez, vette át a szót a Tudat, ekkor már az én gondom, hogy az Öröm tündérpalotája nyitva álljon, amelynek fényes csillogó ura a Boldogság. Hiába támad akkor orvul a Kétség, hiába ólálkodik a Bizalmatlanság, életlen a Rosszakarát karma és hiába az Irigység, hiába az ártani vágyás, ők a győzelem kilátása nélkül vonultathatják vissza hadaikat, mert mi: a Szeretet a Hűség és a Tudat megóvjuk a védenkeinket.

Így harcoltak sokáig és csak a hajnal vetett véget a vitának, amikor mindannyian elsiettek éjjeli találkozásuk színteréről vissza a városba, az emberek közé, hogy elfoglalják helyüket – az ébredzők lelkében.”¹

Ilyen hangvételi írások közlésére vajon találánk-e napjainkban médiumot? A szenzációéhes sajtó nap mint nap inkább foglalkozik emberöléssel, gyilkosságokkal, családi tragédiákkal, azok kriminalisztikai, helyenként horror jellegű részleteivel, de a brutális történetek motivációit szinte sohasem ismerhetjük meg. Valószínűleg ennek is köszönhető, hogy hajlamossá válunk azt hinni, hogy mindez a modern kor velejárója. Hogy ez mennyire nincs így, azt egy több mint száz éve lejátszódott, nagymértékben az érzékenység motiválta eseménysor ismertetésével szeretnénk illusztrálni.

Bauer Ilona fiatal úrilány volt. Egyedül önmagának, lányálmainak élt. Várt egy emberre, aki megvalósítja titkolt vágyait, aki megérti finom lelkét. Amikor azután eljött az ember, aki megkérte a kezét, Ilona boldog volt, úgy hitte, hogy végre megtalálta a boldogságot, pedig valójában ekkor a tragédia kezdődött.

1911. október 8-án, délután 5 óra tájban, Budapesten, a Rákóczi úti „Orient Szálló” személyzete az egyik emeleti szobából lövést hallott. Mivel a kopogtatásra senki sem felelt, a bezárt ajtót betörték. A szobában lakó hölgyvendéget a földön, vértócsában fekvve találták, szívét a kezében tartott Browning revolver golyója fúrta keresztül. Az asztalra az alábbi nyitott búcsúlevél volt kikészítve:

„Itt az elmúlás évszaka,
Az én életem bús éjszaka,
Hullanak a falevelek
Úgy gondolom és is megyek.

Kilétem ne kutassák! Idegenből jöttem ide meghalni. Magyarország nem a hazám. Itt születtem, de három éves koromtól árva lány vagyok, nincs senkim, egyetlen távoli rokonom sincs, ezért temessenek el a legegyszerűbben. Az éjjeli szekrényen lévő hervadt kis virágcsokrot, a piros rózsákkal és az egy szál szegfűvel kihűlt tetemem mellé helyezték a koporsóba.”²

A titokzatos vendég az öngyilkosságot megelőző napon, késő este, magát Keresztessy Kornélia írónőnek mondva vette ki a szobát a Hotelben. Elmondása szerint Berlinből érkezett és a csomagjait a pályaudvaron hagyta. A személyzetnek meghagyta, hogy reggel ne zavarják, mert aludni akar. Dél előtt 10-kor sétálni ment,

ahonnan délután 3 órakor érkezett vissza. Az öt kiszolgáló pincérnek rajongva mesélt Párizsról, ahová utazni készült, ezt követően ment a szobájába, ahol végzett magával.

A rendőrségi vizsgálat a személy azonosságát nem tudta megállapítani, és arra a helyes következtetésre jutott, hogy a „Keresztessy Kornélia” álnév.

A holttestet a Törvényszéki Orvostani Intézetbe szállították, fényképét közzétették, de mivel több napon át senki sem kereste, eltemették.³

A tragédia országszerte nagy szenzációt keltett!

Amikor az öngyilkos fényképét közlő »A Nap« című újság⁴ Gerő Manónak, a Szombathelyen megjelenő »Vasvármegye« segédszerkesztőjének kezébe került, úgy vélte, hogy a titokzatos sorsú hölgy nem más, mint Bauer Ilona. Felismerését gyorsan közölte Kiss Istvánné Vas megyei földbirtokosnővel, aki leányával a pesti rendőrségre ment. Itt elmondták, hogy az állítólagos Keresztessy Kornélia az ő Bauer Ilona nevű rokonuk. A rokonok a búcsúlevelet olvasva azonosították a 26 éves leány kézírását, és kifejezték szándékukat, hogy a holttestet exhumáltatják és a Vas megyei Rempehollóson a Bauer-család sírboltjában, az elhunyt szülei mellett helyezik örök nyugalomra.⁵

A titokzatosnak indult ügy illetően fordulatát követően a korabeli bulvársajtó a rejtélyes öngyilkosság ügyét rendkívül gyorsan összekapcsolta az előzményekkel.

1911 szeptemberében, egy napsütötte délutánon, a szombathelyi Főtéren egy elegáns, lefátyolozott hölgy szegődött Gáspár Ferenc festőművész mellé és sétálni hívta. A bájos kisasszony a séta végeztével a férfit Zala megyébe, letenyei lakására invitálta. Vonatra ültek és Nagykanizsán, a restiben a csatlakozásra várva, a nő mivel úgy vélte, hogy a férfit már teljesen hálójába kerítette, előállt valódi tervével. A férfi kezébe nyomott egy töltött Browning revolvert és felszólította, hogy 70 korona fizetség ellenében gyilkolja meg az egyik letenyei járásbíró-t. Az elképedt ember egy kis gondolkodási időt kérve nem Letenyére, hanem Szombathelyre utazott és haladéktalanul feljelentést tett a rendőrségen.

Amikor a nő másnap érte jött, a Faludy Ferenc utcai lakásban már a szombathelyi detektívek várták, de mivel papírjai rendben voltak, szabadon bocsátották.

Bauer Ilona ekkor visszautazott Letenyére, hogy tervét maga hajtsa végre, a járásbíró-t azonban nem találta a hivatalában, ezért a lakása közelében várakozott rá. Miután a bíró értesült a gyanús előkészületekről a csendőrség segítségét kérte, akik a nőt megmotoszták, és mivel a táskájában két töltött revolver is volt, hatósági őrizetbe vették, és személyazonosságát bizonyítandó a letenyei kávéházban időző bíró-hoz vitték. Szembesítés közben kalandfilmekbe illő jelenet játszódott le, ugyanis a gyanúsított előrántott egy ruhájában elrejtett harmadik fegyvert, de az, a kiszemelt áldozat nagy szerencséjére, csütörtököt mondott.⁶

Ha az eseményeket egy színdarab dramaturgiájaként szemlélnénk, akkor egy alig fél évvel korábban kezdődött melódráma utolsó előtti felvonásának szemlélői lennénk. Az történéseket így lehet összefoglalni.

Tislér József szombathelyi banktisztviselő nem egészen hat hónappal korábban ismerkedett meg hősnőnkkel és a barátságukból szerelem lett. Tislér rövidesen eljegyezte Bauer Ilonát és ki is tűzték az nász idejét, október elején akartak egybekelni. Az esküvőt azonban megakadályozta a pletyka. Farkas László Letenyére helyezett járásbíró még szombathelyi jurátus korában udvarolt a leánynak, és románcuk történeteivel baráti társaságokban dicsekedett. Ezek a történetek azután a vőlegény fülébe is eljutottak. Tislér emiatt elhidegült Ilonától, és a szombathelyi társaság már kész tényként kezelte, hogy „a parti visszament”. Azt is rebesgették, hogy Bauer Ilona megfenyegette a rossz híreket terjesztő járásbíró, valamint egy telekkönyvi alkalmazottat, vőlegénye pletykákat terjesztő kollégáját, akiknek megígérte, hogy „karácsonyig elemésztí őket”. A kivégzendők listáján, a rossz nyelvek szerint, első helyen a járásbíró, majd a telekkönyves, végül a család vőlegény szerepelt, és az eseményekből látható, hogy Bauer Ilona a dolgot komolyan gondolta.⁷

De nem így történt. Bauer Ilona drámája szenzáció lett, amellyel, mint láttuk, az ország korabeli újságjai részletesen foglalkoztak. A tanulságokat a Pécsi Közlöny „Csarnok” című tárca rovatában Vásárhelyi Juliska – megkockáztatjuk – társadalom lélektani megközelítéssel, így foglalta össze:

„A pletyka, a nők rossz szokása, de a férfiak pletykája rendszerint veszedelmesebb és végzetesebb. A férfiak indiszkréciójáról sokat lehetne beszélni. Egy szál gyertyavilág mellett halálosan izgató mesét tudna mondani Bauer Ilona, a szombathelyi úri leány, aki a múlt héten, Budapesten, az Orient-szállóban öngyilkossá lett. Bauer Ilonának minden kétséget kizárólag a letenyei al-járásbíró indiszkréciója miatt kellett meghalnia. A fiatal úrilány főbüne abban nyilvánult meg, hogy a szombathelyi úri társaságot mellőzte, ignorálta.

A letenyei al-járásbíró úr régi baráti jogaira hivatkozott és kötelességének tartotta „baráti körben”, a vőlegény, Tislér József jelenlétében Bauer Ilonát leleplezni.

Hát ez csakugyan baráti kötelesség volt? Dehogy! Inkább egy nagyon banális, durva bosszú, mert Bauer Ilona esetleg al-járásbíró úr közeledését visszautasította? Mert szerelmi vallomása nem talált meghallgatásra? Ki tudná beigazolni, hogy az al-járásbíró szavai igazak, vádjai valók voltak. Senki. Talán a törvényszéki orvosok?

Bauer Ilona már néma, fehér, csöndes halott. Ha élne, még öt vonnák felelősségre előre megfontolt szándékos emberölési kísérlet elkövetéséért. De az al-járásbíró urat nem vonja felelősségre a törvény. Pedig ő az igazi gyilkos. Szegény Bauer Ilona, ha önkezevel nem oltja ki az életét, úgy is halott lett volna.

Szomorú, erkölcsi halott. A társadalom szerencsétlen halottja. És ezt az al-járásbíró úrnak köszönhetné. A vőlegénye, Tislér József bankhivatalnok nagyon gyenge legény lehet a talpán. Nem volt bátorsága a szombathelyi úri társasággal szembe szállani. Félt önmagától, hogy később megbánná, amit tenni akart, amire talán egy pillanatig gondolt. Otthagyta Bauer Ilonát, ezt a finom lelkű, értékes egyéniséget. Mert Bauer Ilona egyéniség volt feltétlenül. Nem is harmonizált volna ő Tislér Józseffel, mert ennek a fiatalúrnak nem hiszem, hogy lett volna bátorsága a maga igazáért

browningot kezébe venni. Ezért nem mert a szombathelyi „társadalommal” szembe szállani. Felbontotta az eljegyzését Bauer Ilonával annak dacára, hogy szerette. Nem magának akart feleséget, hanem a társaságnak. A hiúsága nagyobb volt, mint a szerelme. De ez mind menthető körülmény, mert a mi társadalmunk férfiainak és asszonyainak a gondolkodásmódja még mindig nem a megbocsájtás és főleg nem a megértés a fundamentuma.

Az al-járásbíró annyira kvalifikálatlanul viselkedett, hogy róla tulajdonképp nem is érdemes beszélni. De arra igazán kíváncsi lennék, hogy az eljövendő hópárás téli éjszakák melódiáiban nem hallja-e majd Bauer Ilona feltörő hangját? Bár az ilyen társadalmi, erkölcsös típuson már semmi se segít, – hisz ők társadalmilag erkölcsösek.”⁸

Az érzelmi dráma utóéletéhez tartozik, hogy Bauer Ilona fivére rágalmazás miatt följelentést tett Farkas László járásbíró ellen, aki „húgát a sírba kergette”.⁹ Farkas járásbírórt hamarosan Kapuvárra helyezték, 1913-ban pedig Münchenben Tóky Lajos cigányprímás unokahúgát vette feleségül.¹⁰

Tislér József, az egykori vőlegény még gyorsabban vigasztalódott, mert volt menyasszonya öngyilkossága után nem egész két hónappal már sajtóhír szólt új eljegyzéséről.¹¹

Késői olvasóként nem könnyű beleélni magunkat a kudarc, az érzelmi túlfűtöttség, a kiúttalanság pokoli útvesztőibe került emberek lelki világába. Hogy mi játszódhat le egy öngyilkosság gondolatáig eljutó érzékeny lélekben, azt talán Karinthy Frigyesnek sikerült legjobban megfogalmaznia „Szerelmi öngyilkosság” című versében:

Dobokkal és zuhogó zászlókkal
Temessetek el: katona voltam.
Ifjú hajam ázik a vérben –
Fekszem dacosan és kiraboltan.

Lélekkal, kit viadalba küldtél
Hadúr: – hadakoztam imetten –
De jöttek rám orvul, testtel és hússal:
Lélek voltam, verekedtem.

Hússal fojtottak, testtel gyömösöltek
Szememre térdeltek, összetiptartak –
Gyilkosom kemény, nevető száját
Borzongva láttam még lenni bíbornak.

Didergő lelkem nem bírta tovább,
Torkomba szorult bele holtan –
Lukat törtem a fejemen át
Benyúltam érte és kiraboltam.

JEGYZETEK

- 1 Gerő Manó: A lelki tényezők tusája. = Somogyvármegye (továbbiakban: Svm), 1912. febr. 18. 1-2. p.
- 2 A költő öngyilkossá lett. = Friss Ujság (továbbiakban: FU), 1911. okt. 10. 1-2. p.
- 3 Az Orient szálló öngyilkosa. = Világ, 1911. okt. 14. 9. p.
- 4 [Fénykép]. = A Nap, 1911. okt. 12. 8. p.
- 5 Felismerték az öngyilkos költőnőt. = FU, 1911. okt. 14. 5. p.
- 6 A járásbíró merénylete. = Vas megyei Napló (továbbiakban: VN), 1911. szept. 23. 1. p.
- 7 Gyilkos merénylet egy járásbíró ellen. = VN, 1911. szept. 26. 1-2. p.
- 8 Vásárhelyi Juliska: „Indiszkreció”. = Pécsi Közlöny, 1911. okt. 22. 5-6. p.
- 9 Kísért a fátyolos hölgy szelleme. = Svm, 1912. nov. 3. 5. p.
- 10 Cigánylányból járásbíróné. = Világ, 1913. aug. 17. 17. p.
- 11 Házasság. = Pesti Hírlap, 1912. jan. 3. 14. p.

TÓTH CSABA

A Szombathelyi Képtár új állandó kiállításáról

Egy gyűjtemény állandó kiállítása a jéghegy csúcsa, ami víz felett látszik, a víz alatti hatalmas tömb szinte soha nem látható a nagyközönség számára. Statikus megközelítéssel mindez talán helyénvaló is, azonban „az élet nem áll meg soha”, a víz is, ami a jégtömböt hordozza, és maga a jégtömb is mindig mozgásban van. Az előre le nem modellezhető mozgás mindenestre szép komótosan forгатja, „görgeti” a jégtömböt, így mindig más-más része kerül a vízfelszín fölé.

A Szombathelyi Képtár gyűjteményére, és a most újjárendezett állandó kiállítására is mindez igaz, egy újabb fordulatot véve az időben, most más arcát mutatja, mint eddig.

A Képtár megnyitásakor, megörökölve a Derkovits Emlékmúzeum, majd a Derkovits és Dési Emlékmúzeum küldetését, elsősorban erre a két életműre koncentrált, illetve a hozzájuk kapcsolható ideológiai, tartalmi, szemléletbeli analógiákat kapcsolódásokat mutatta fel. A két intézményi jogelődjéhez hasonlóan elég komoly kölcsönzött, (elsősorban a Magyar Nemzeti Galériából) fő-művekkel. Az akkori állandó kiállítás területileg is két részre oszlott, egy történetire (a XX. század első fele 1945-ig), és egy kortársra (1945-től-85ig.) A történeti részt Várkonyi György, a Derkovits Emlékmúzeum korábbi vezetője rendezte, míg az utóbbit Mayer Mariann és Tóth Ferenc¹, a Képtár két újdonsült művészettörténésze. Mindkét anyag nagyon átgondolt téri elrendezésben, a Képtár mobil installációs rendszerének köszönhetően kisebb-nagyobb szobaszerű geometrikus, sejtként tagolt egymásba kapcsolódó terekben, áttekinthetően mutatta b a XX. századi magyar képzőművészet történelmi változásainak folyamatát. A kronológia dramaturgia a nagyközönség számára is érthető és áttekinthető volt, az állandó kiállítások közkedveltséget értek el, a rendszerváltás tájkán a történeti rész baloldali dominanciája viszont sokat veszített ebből.

A folyamatos gyűjteményfejlesztés következtében azonban a két állandó kiállítás is mozgásba lendült, sajnos nem mindig előnyösen változtatva meg az összképet. Időközönként kiadványok is készültek hozzájuk,² melyek a fontosabb művek reprodukcióit is közölték, valamint leírták a mindenkori állandó kiállítások koncepcióit, az egyes művekről műelemzéseket, a kiállításokon szereplő művészek életrajzaival együtt.

Időközben az állandó kiállítások alapterülete a felére csökkent és így már csak egy állandó kiállításról beszélhettünk, amit az intézmény legutóbbi generális felújítása után idén ősszel adtak át ismét. Az alapterületszűkítéssel sérült az indulási koncepció,³ amit bonyolított az a tény is, hogy a Képtár megörökölte a Savaria Múzeum kortárs textilgyűjteményét, ami csak fokozta a szombathelyi gyűjtemény specialitását,

mivel a kortárs magyar textilművészet a neoavantgárdon kívül is a képiségben ihletődött.⁴ Ennek következtében fele akkora helyen kellett ezt a három egységet bemutatnia az intézménynek.⁵ Az időrendiség dramaturgiája így már nehezen lett megvalósítható, és ezt el is vetette az intézmény, azonban ezzel a múzeumlátogató tájékozódó képessége is sérült az amúgy is bonyolult XX. századi és kortárs művészeti folyamatokban. A múzeumok viszont a nagyközönség számára jöttek létre, tehát igenis szükség van közönségvezető koncepciókra.

Az újjárendezett állandó kiállításnak épp ez a hiányossága, a történelmi kronológia elvetése, nélkülözése. Ugyanis míg egy tanulmányt, sőt egy tanulmánykötetet is fel lehet építeni egy kutató szemléletű koncepcióra,⁶ addig egy nagyközönségnek szánt kiállításnál, ha nem adjuk kézbe az Ariadné fonalat, akkor ez borítékolható kudarc, és további látogatóvesztést jelent.

A XX. századi és kortárs magyar művészet ugyanis nem „egydimenziójú”, vagyis nem csak egy⁷ avantgárd narratíva létezik (mint ahogy a Képtár új állandó kiállítása is sugallja), hanem a történelmi beágyazottsága révén egy organikus polifon képződmény. Molnár Sándor festőművész egy korábbi írásában úgy fogalmazott, hogy az Európai Iskoláig a magyar művészet nemzeti nyelvű volt, ezalatt azt értette, hogy a XX. század közepéig minden korábbi irányzatot, hatást, képes volt integrálni, asszimilálni saját hagyományaihoz (itt nem csak a XX. századra, hanem az összes megelőzőre is lehet gondolni). Ha azonban a szándék sincs meg erre a honosításra, mint ahogy ez az Európai Iskola, vagy később az Iparterv, és az utána jövő neoavantgárd irányzatok esetében történt, kérdés, hogy egyáltalán beszélhetünk-e magyar művészetről, vagy, mint a multinacionális cégek esetében, csupán csak magyarországi leányvállalatokról. Ez a kérdés azonban túlnő a tanulmány keretein, azonban a problémafelvetés szintjén érinteni kellett az új állandó kiállítás koncepciója kapcsán.

A Szombathelyi Képtár gyűjteménye rengeteg értékes és kvalitásos művet tudhat magáénak, sőt néhány művész esetében fő-műveket is. Így a XX. századi és kortárs magyar képző- és iparművészetnek országosan és nemzetközileg is jegyzett színtere.

A képtár gondolatát Végh Gyula vetette fel 1908-ban, és rögtön hozzá is fogott a megvalósításához.⁸ Az ügy azonban többször háttérbe szorult és elhalt, míg nem Gonda György újra elő nem vette, és fel nem támasztotta, míg végül 1985-ben átadták. Végh Gyula bozsoki földbirtokos lévén, világot járt emberként még Vasvármegyében gondolkodott, a megvalósulásakor azonban a gyűjtőkörben már nem volt külön megemlítve a Vas megyei képzőművészet, így annak sajátosságai az új állandó kiállításon sem jelennek meg⁹. Pedig a szükségből ezúttal is, a textilgyűjteményhez hasonlóan, erényt lehetett volna kovácsolni. Ugyanis bármilyen gazdag is a gyűjtemény, mivel a képtár létrejötté adott történelmi konstellációban történt, így a gyűjteményfejlesztés nem térhetett ki mindig az egész XX. századi magyar képzőművészetre, viszont a csonkán megörökölt régi szombathelyi képzőművészeti gyűjtemény¹⁰ anyagával mégis rekonstruálható lett volna egy egész évszázadra vonatkozó áttekintés.

Az itt következő „képzetlebeli múzeum” megpróbálja időrendben bemutatni a XX. századi és kortárs magyar képző- és iparművészet Szombathelyi Képtárban őrzött, részben láthatatlan „jégtömbjét”.

Az előző századelő, mint utaltunk rá, a Képtár átadásakor nem tartozott bele a gyűjtőkörbe, így nehéz ezt a kort megjeleníteni, azonban nem lehetetlen.¹¹ Ugyanis épp Végh Gyula *Feleségem olasz tájban* (1903-5) festményével lehetne indítani a kiállítást, mivel kicsit szimbolista, és szemléletében Gödöllőikkel áll rokonságban. Ez a nyitás egyben tisztelgés is lenne Végh Gyula irányába, mivel ő vetette fel a Szombathelyi Képtár gondolatát¹². Végh Gyulának van még néhány fényvel átitatott posztimpreszionista tájképe (*Párizsi városrészlet Szajna híddal, Párizsi utca*), ezek közül legalább egy még reprezentálni tudná a századelő magyar művészetét.¹³ Erdődy Gyuláné, Széchényi Emília *Vörösvári táj* képe is elképzelhető még itt, mivel a Szombathelyi Képtár mégiscsak a Derkovitsi életműben fogant, és Derkovits felmenői az Erdődyek vörösvári uradalmához köthetők, Derkovits apja asztalosként is dolgozott az Erdődy családnak.¹⁴

Ebbe a nyitótérbe lehetne elhelyezni a Tóth István valamelyik kispasztikáját¹⁵, illetve Rumi Rajki István fiatalkori művét, az *Öreg nő* portróját.¹⁶ Nagybánya a magyar századelő legjelentősebb csomópontja, a Képtárnak a két kitűnő nagybányás festménye, Tihanyi Lajos *Trencsényi vár* (1912), és Ziffer Sándor *Nagybányai táj a Virághegyen* a mostani kiállításon is szerepel.¹⁷

Tihanyi átvezet minket már a Nyolcaskhoz. Márffy Ödön *Öböl vitorlással* (1910 k.) festménye és Czizány Dezső *Önarcképe* kifejezetten hiányzik a mostani állandó kiállításról, a Tihanyi és Ziffer képeknek méltó társai lehetnének¹⁸. Mivel állandó kiállításon a papíralapú műveknek igazán nincs helye¹⁹, habár nagyon hiányzik az új állandó kiállításról az Aktivizmusoz tartozó Uitz mű (*Ülő nő* 1918), mi sem szerepettenénk. Ugyanez áll a Nemes Lampérth *Domboldalára* (1918), Bernáth Aurél: *Ha Isten velünk, ki ellenünk* (1920-2) és Kassák Lajos: *Képarchitektúra II.* (1922) munkákra is.²⁰ Bortnyik Sándor nagyszerű festménye, a *Damjanich utca* (1918) nélkülözhetetlen ebben az összképben, a mű a jelenlegi kiállításon is szerepel. A kort segítené rekonstruálni Jobbágyi Gaiger Miklós *Park* (1916) című festménye. Kernstok Károly mű nincs a Képtár birtokában²¹, de az ő személye vezet el minket Derkovitshoz, akinek korai művein tetten érhető Kernstok festészetének hatása, elsősorban a Kommün alatti Nyergesújfalusi Művésztelepen készületekre. Derkovits az *Utolsó vacsorán* már klasszikussá fejleszti ezt a hatást, ebből az időszakból nagyon hiányzik a *Derkovits Ernő arcképe* (1922) festmény, ami az *Utolsó vacsora* kísérő-műve, mivel szemléletében azonos e korai remekművel. Itt lehetne még bemutatni a *Prédikáció* (1920), az *Aktok vízparton* (1920) és a *Hazafelé/Család* (1920) című képeit is. Derkovits munkássága nem egészen három évtizedet ölel fel, így neki kellene mindenképp a vezérfonalnak lennie a XX. század első felének magyar művészetében Szombathelyen. A korszakhoz Rumi Rajki István korai *Vízfordóját* (1919) lehetne még bemutatni.²²

Ez az időszak a magyar festészetben Nagybánya elvesztése, illetve pótlása (Kecskemét, Szentendre), de Szolnok, Vásárhely fénykora is, utóbbiak sajnos hiányoznak a szombathelyi gyűjteményből²³. A posztimpreszionizmus után magyar művészet képes volt „honosítani” az expresszionizmust, kubizmust, az újtárgyiasságot és az art deco-t is.

Derkovitsól az *Önarckép* (1925), a *Látogatás* (1927), a *Reggel az erdőben* (1929), a *Gyökerek* (1929), *Bolgárkertészlet II.* (1929), *Kikötői munkások* (1929), *Mészégető* (1929) és az *Álló akt* (1929) fűzné tovább az idő szálát, ezekből a mostani állandó kiállításon csak a *Reggel az erdőben* szerepel. A Szombathelyi Képtár legtisztábban kubisztikus felfogású képe Sugár Andor A *Naviglio hídja* (1926 k.) festménye, melyet akkor készített, mikor sógorával, Dési Huber Istvánnal bebarangolták Olaszországot.²⁴ Perlott Csaba Vilmos nagyméretű és kitűnő képe is a *Család* (1928) nagyon hiányzik a mostani kiállításról²⁵. Ugyanúgy a *Szentendrei utca* című képe is. Bartoniek Anna *Szent Mártona* (1927) az újjárendezett állandó kiállítás egyik ékköve. Viszont Boldizsár István *Felsőbányai táj*, Glatz Oszkár *Kirándulás* (1925), és Bornemissza Géza *Szajna-part Párizsban* (1926) képeinek is itt lenne a helyük. Mivel Kmetty János nincs a szombathelyi gyűjteményben, Bene Géza *Csendélete* (1929) jelezhetné azt a meghatározó hangot, amit Kmetty képviselt ebben az időben a magyar művészetben. Egryt, Kosztát, Tornyait sajnos nem lehet pótolni semmivel és senkivel.²⁶ Ezt a blokkot Szőnyi István *Dunai tája* (1920) Bartha László fiatalkori *Önarcképe* (1927) zárhatná, melyek átvezetnek a korszakot jellemző posztnagybányai szemlélethez, az Árkádia-körhöz, a KÚT-hoz és a Gresham körhöz.²⁷

A harmincas évek később a Római Iskolával egészül ki, ami szinte teljesen hiányzik a szombathelyi gyűjteményből. Ezt a blokkot az előzővel Derkovits *Halas csendéletével* (1930), az *Éberek télen* (1930), a *Téli hajnal* (1930), a *Viki/Alvó munkásnő* (1932), és a *Rakodómunkások/Zsákolók* (1932), képeivel, Dési Huber István *Ezüstkovácsok* (1930), *Stefike* (1937), *Budakeszi farakások* (1938), Schubert Ernő *Gyümölcscsendélet* (1930), Háy Károly László *Könyöklő nő* (1930), Futásfalvi Márton Piroska *Két akt macskával* (1930 k.), Cserepes István *Párizsi részlet* (1931), Marosán Gyula *Viadukt* (1932) festményével és Berény Róbert *Fekvő nőjével* (1931 k.) lehetne összefűzni, majd Barzó Endre *Városával* (1932) folytatni. Döbrentey Gábor *Önarcképe* (1931) szinte rimel Bartha fiatalkori *önarcképével*.²⁸ Ámos Imre *Halászasszony* (1933) festménye korábban szerepelt az állandó kiállításon, most azonban újra rakárba került, pedig az egyik legszebb Ámos-mű. Plasztikában ide kívánczik Bokros Birman Dezső Scheiber Hugó portréja (1933), Mészáros László *Beethovenje*, *Határnéző parasztasszonya* (1934), Vilt Tibor *Körtánc* (1934) domborműve, Rumi Rajki István *Kígyóölője* (1931), *Lovasa* (1934), *Női aktja* (1936) az *Ősi szántása* (1937), és a *Szent Márton megkereszteli édesanyját* (1939-40) fából faragott változata²⁹, valamint Goldmann György *Horthy-rendőre* (1936). Bokros Birman *Scheiber Hugó portréja*, Rumi Rajki *Aktja* és *Ősi szántása*, valamint Goldmann Horthy-rendőre ugyanolyan kubista elemeket tartalmaz. Bartha László *Beszélgetők/Este* (1935), az *Alvó Pásztornok* (1936) és a *Magvető* (1936) című képei a művész legszebb festményei

ebből az időszakából, ezekből csak egy szerepel a mostani kiállításon. A harmincas évek végén tulajdonképpen csak Vajda Lajos tekinthető absztrakt művészeknek, *Maszk holddal* (1938) című képe mindig is szerepelt az állandó kiállításokon, habár papír alapú, nélkülözhetetlen.³⁰

A negyvenes évek képzőművészete részben folytatása az előzőeknek, azonban gyökeresen el is tér tőle, és itt nem csak az 1945-ös történelmi korszakhatárra kell gondolni, hanem a már a bevezetőben utaltakra. Ugyanis a vészkorszak után a képzőművészetünkben is elindult, a politikában később kiteljesedő „merjünk kicsik lenni” folyamat³¹, amit történelmünkben csak 1956 két hete szakított félbe, képzőművészetünkben pedig néhány kiemelkedő alkotó.

Ezt a blokkot egy 45 előtti és egy 45 utáni részre kellene bontani. Az elsőben Dési Huber István *A város peremén* (1942), *Kéksapkás önarckép* (1943), Gadányi Jenő *Lovak* (1942), Scheiber Hugó *Napszámos*, Schubert Ernő *Csendélet*, plasztikaként Borsos Miklós *Pásztor* (1941) rézdomborítása, Ferenczy Béni *Ülő lány* (1943) szobra, valamint az 1956-ban Zsennyéről emigrált Farkas János fiatalkori műve, a *Szt. Cecilia*³² szerepelhetne. A háború utáni részben Grossova Galamb Erzsébet *Kastély* (1947), Bán Béla *Kompozíció* (1947), Losonczy Tamás *Kompozíció* (1947-8), Martinszky János *Kompozíció* (1948), Román György *Tél* (1948), Bálint Endre *Féreg* (1949), Gyarmathy Tihamér *Gaia* (1947), *Növények és épületek* (1950), Martyn Ferenc *Írországi partok* (1950) művek kerülnének a falakra, plasztikaként Jakovits József *Feje* (1946), Borsos Miklós *Leányfeje* (1950) a térbe.

Az 1948-ban kezdődő ideológiai terror csak 1956-ban szűnt meg rövid időre. Ebből a „jégkorszakból” szinte alig lehet felmutatni valamit.³³ Az ötvenes évek első fele tehát ezért hiányzik az elképzelt állandó kiállításunkról. A második felét pedig együtt lehetne bemutatni a hatvanas évekkel, mert egy egységes olvadási ciklusról van szó, aminek az Ipartervesek megjelenése ad majd „naprakész” színezetet.

Ezt a részt tehát Vass Elemér *Csendélete* (1957), Mórítz Sándor *Hidféljárója* (1957), G. Szigeti Magda *Ketrece* (1959), Lakner László *Atomkori szerelmesek* (1959) képe, Gruber Béla *Csendélete* (1961-2), és *Műterem két alakkal* (1962) festménye indítaná, majd Kassák Lajos *Emlékezés egy városra*, Korniss Dezső *Vörös-zöld*, Gyarmathy Tihamér *Alkony/Oszaki* (1963) követné.

A korszak egyik fő-műve Losonczy Tamás *Ősvilág* (1963) című monumentális kompozíciója, a magyar *Guernica*, aminek mindenképp meg kell találni a helyet az intézményben. Lesenyey Márta *Pihenő akt* (1964), Geszler Mária *Rilai udvar* (1969), Melocco Miklós *Térdeplő fiú* (1969)³⁴, Kő Pál *Ünnep* (1969) című szobrai kerülnének a térbe. Szántó Piroska *Vashegyi Krisztusa* (1969) és Ország Lili *Írás a falon* (1967) című képe és Barcsay Jenő *Umbrában vörös* (1967) festményét lehetne egymás mellé tenni³⁵.

A korszak talán legegyetemesebb művészeinek, Kondor Bélának mindhárom művét – *Sírbatétel/ Auschwitz I-II.* (1965), *Muzsika* (1965) be kellene mutatni.³⁶ Az évtized végén a Zuglói kört és belőlük kifejlődő Iparterveseket az előzőktől elkülönítve kellene kiállítani: Konkoly Gyula *Egy gyógyfürdő parkja* (1964), Lakner

László *Mozdulat* (1967), *Füst* (1967-8), *Kötél* (1969), *Rózsa* 1969, Molnár Sándor *Alkony* (1969), Nádler István *Szirommotívum I.* (1968), Tót Endre *Mi van benne?* (1969). Az Ipartervesek főművének Lakner *Rózsája* számít, amiben benne van az egész eltiport magyar forradalom és szabadságharc életézése.³⁷ Az Ipartervesekkel egy időben alkotott pop artos műveket az 1956-ban emigrált Kékly Magyar Éva, a *Beryl és a gyerekek* című festménye az előző állandó kiállításon szerepelt, most viszont hiányzik.³⁸

A 70-es évek művészete azért is szól már egészen másként, mivel a 68-ban felvett kölcsönök egyik záradéka a nyugati típusú (eddig kapitalista) művészet elfogadását jelentette a hivatalos baloldali mellett, ami elég tudathasadásos állapot volt.³⁹

A szombathelyi gyűjtemény esetében még azért is, amire már szintén utaltunk, hogy az 1968-tól megrendezett Textilbiennálék vásárlásai következtében ez jelentősen átszínezi, gazdagítja a Képtár anyagát, miután a textilgyűjtemény is átkerült a Savaria Múzeumból.

A következőkben felsorolásszerűen adjuk közre a hetvenes évek magyar művészetét: Bálint Endre *Zsenyei triptichon* (1970), Vértesi Péter *Vízparton* (1970), Bak Imre *Fényes* (1970), Varga Imre *Derkovits/Kályhás* (1970), Németh Mihály *Szobrász* (1971), Bartha László *Harc az angyallal* (1971), Kocsis Imre *Maneken* (1971), Deim Pál *Minden értelmetlenül meghalt ember emlékére* (1972), Bartha László *Jeges Balaton* (1972), Frey Krisztián *Cím nélkül 12 07 72* (1972), Barcsay Jenő *Térritmus II.* (1973), Gulyás Gyula *Utcakő* (1973), Hencze Tamás *Tűzképek* (1973), Hübner Aranka *Eső* (1974), Tóth Sándor *Felhőszakadás* (1974), Barcsay Jenő *Fény* (1974), Schéner Mihály *Piros huszár* (1974), Bartha László *Balladák könyve* (1974), Molnár Sándor *Metamorfózis/Pásztor* (1975), Geccser Lujza *Hidak* (1975), Benkő Mariann *Életfa* (1975), Németh János *Ablakban* (1975), Széchényi Lenke *Alma* (1975), Cságoty Klára *Absztrakt zászló* (1976), Attalai Gábor *Tértexsil* (1976), Barcsay Jenő *Fények és árnyékok* (1976), Balázs Irén *Meséken nőtt leány* (1976), Preiser Klára *Maximális ruha* (1976), Maurer Dóra *3-ból 5* (1976), Péreli Zsuzsa *Régiség* (1976), Dóczi László *Fal I.* (1977), Péreli Zsuzsa *Egy kercaszomori búcsú emlékére* (1978), Lovas Ilona *Kis ablak* (1977), Háger Rita *Hullámozás* (1977), Szabó Mariann *Egy boszorka kesztyűje*, Szenes Zsuzsa *Labirintus, Hideg ellen általában/Őrbódé* (1978), Polgár Ildikó *Idol I-IV.* (1978), Droppa Judit *Feszültség* (1978), Schéner Mihály *Pásztorok* (1978), Tóth Menyhért *Menyasszony*, Fóth Ernő *Kenyérrög* (1978), Bajkó Anikó *Állótűz* (1978), Keserű Ilona *Dombor* (1979), Román György *Bérház udvara* (1979), Geszler Mária *Baku Hacskar* (1979), Schéner Mihály *Plasztika*, Kokas Ignác *Este*, Vigh Tamás *Heverő nő*, Király Ferenc *Önportré*, Lóránt Zsuzsa *Balerina*, Tornay Endre *András Hírnök*. A felsorolásban térbeli és síkbeli művek egyaránt szerepeltek.

A Képtár gyűjteményében ebből az évtizedből több fő-mű is megtalálható, mint pl. Bartha László *Harc az angyallal*, Molnár Sándor *Metamorfózis*, Attalai Gábor *Tértexsil*, Geccser Lujza *Hidak*, Péreli Zsuzsa *Régiség*, Szenes Zsuzsa *Hideg ellen általában* alkotásai. Ezek közül sajnos több nem került ki az újrarendezett állandó kiállításra.

A 89-90-ben bekövetkezett rendszerváltás lényegében nem befolyásolta, a 68-ban elindult nyugati irányultságú folyamatok felerősödését. A Heftige malerei már a nyolcvanas évek közepén átszakította a vasfüggönyt, mit sem törődve a lajtai megállapodással. A nyolcvanas éveket is időrendbe állítjuk:

El Kazovszkij *Éjféli közegváltás* (1980), Bak Imre *Fekete-fehér I.* (1980), Péreli Zsuzsa *Annézia* (1980), Polgár Rózsa *Takaró 1945-ből* (1980), Solti Gizella *Fél csikos kabát* (1980), Nagy Judit *Szövé-életmód* (1980), El Kazovszkij *Csendélet Pandora ládájával* (1980), Barcsay Jenő *Vízszintes formák* (1981), *Fekete-sárága* (1981), Geszler Mária *Ablak/Tavaszi I.* (1981), Földi Péter *Volt egy öregapó* (1981), Nyári István *Csirkeragu* (1981), Balogh Edit *Modulok* (1982), El Kazovszkij *Asztali balett* (1982), Kelecsényi Csilla *Fekete Pieta* (1982), Földi Péter *Néma kacsák* (1982), Csiky Tibor *Gondolatok V.* (1983), Deim Pál *Görögkereszt és figurák* (1983), Bak Imre *Csapdáink* (1983), Kepes György *Egy új év küszöbén* (1983), Kéri Ádám *Levél* (1983), Dóczi László *Ablak és hold* (1983), Lakatos József *Kalotaszeg* (1983), Tornay Endre András *Párkák* (1983), Biczó Antal *Kompozíció III.* (1983), Kodolányi László *Önmagába hajlott szalag* (1983), Hencze Tamás *Vörös jel* (1984), Sváby Lajos *Fojtogató kép* (1984)⁴⁰, Lovas Ilona *Stáció*, Kisléghegyi Nagy Ádám *Sárga kompozíció* (1984), Fürtös Ilona *Este jó...* (1984), Birkás Ákos *Arc 5.* (1985), Geszler Mária *Porköpeny* (1985), El Kazovszkij *Purgatórium* (1985), Samu Géza *Kisördög* (1985), Háger Rita *Út* (1985), *Éj* (1986), Barabás Márton *Kutyacsiga-voluta* (1986), Gaál Tamás *Portré* (1986), Szirtes János *Szobakép* (1986), Paizs János *Fekete tojások ruhacsipesszel* (1986), Tornay Endre András *Pontkeresők*, Kovács Péter *Tanulmány*, m. Molnár István *Lepkegyűjtemény*, Gecser Lujza *R-sorozat 1-3*, Maurer Dóra *Anamorfo quasi kép* (1986), Dóczi László *Esti elbeszélés* (1987), Nagy Judit *Átváltozás* (1987), Kubinyi Anna *Cseppkő* (1987), Nyerges Éva *Áttünés* (1987), Polgár Rózsa *Két ablak* (1988), Háger Rita *Felhők* (1988), Arday Ildikó *Álló kévek* (1988), Kecskés Ágnes *Dunakanyar* (1988), Váli Dezső *Műterem asztalkával* (1989), Péreli Zsuzsa *Motolla* (1989). Ezúttal is térbeli és síkbeli művek szerepelnek a felsorolásban.

Ebben az időegységben is jócskán találhatóak fő-művek: Péreli Zsuzsa *Annézia*, Polgár Rózsa *Takaró 1945-ből*, Solti Gizella *Fél csikos kabát*, Nagy Judit *Szövé-életmód*, Geszler Mária *Ablak*, Földi Péter *Volt egy öregapó*, Nyári István *Csirkeragu*, Kelecsényi Csilla *Fekete Pieta*, Kodolányi László *Önmagába hajlott szalag*, Hencze Tamás *Vörös jel*, Gaál Tamás *Portré*, Háger Rita *Út*, Gecser Lujza *R-sorozat 1-3*, Maurer Dóra *Anamorfo quasi kép*, Kubinyi Anna *Cseppkő*, Kecskés Ágnes *Dunakanyar*, Péreli Zsuzsa *Motolla*. Ezek közül volt, ami szerepelt korábbi állandó kiállításokon, több azonban most nem kapott helyet azon.

A rendszerváltás után teljesen átalakult a hazai művészeti szcéna. A múlt végképp eltörlése csak ezután vált megtapasztalhatóvá. A nyugati mintakövetésnek nem létezett alternatívája, a magyar művészet csak a nemzetközi trendekhez alkalmazkodhatott. Belső gyökerek, tartalmak, tartalékok és történeti identitások diszkvalifikálódtak. A gyűjteménygyarapítás korábbi csatornái megszűntek, az újabbak nehezen

alakultak ki. Ugyanakkor a Képtár rangja, jelentősége folyamatosan emelkedett, fontos vidéki színterévé vált a kortárs magyar képző- és iparművészetnek.

Az elképzelt blokkban a következő művek kapnának helyet: Paizs László *Bukott angyal* (1990), Pápai Livia *A következő dimenzió* (1990), Varkoly László *Dög 3.* (1990), Kecskés Miklós *A fény lehetősége* (1990), Károlyi Zsigmond *Csíkok szűrkené* (1991), Klimó Károly *Az éjszaka virágai II.* (1991), Barabás Márton *Levélcsga* (1992), Kókay Krisztina *A hegy titka* (1992), Nagy Judit *Kulcsmondát* (1993), Scholz Erik *Pompeji szoba I.* (1993), Gáyor Tibor *Csobánc* (1993), Döbrönte Zoltán *Sárga kereszt* (1994), Csernus Tibor *Café Atelier* (1994), Benczúr Emese *Ma sem voltam strandon* (1994), Szilvitzky Margit *Colonna* (1994), Fehér László *K.I. mester a váli hídon* (1995), Baranyai Levente *Karbala IV.* (1986), Károlyi Zsigmond *Paszpartu kép* (1997), Hauser Beáta *Petőfi* (1999), Fischer György *Szu Csong herceg.*

Ezúttal is vannak nagyok, látványos és fontos munkák: Paizs László *Bukott angyal*, Nagy Judit *Kulcsmondát*, Gáyor Tibor *Csobánc*, Csernus Tibor *Café Atelier*, Döbrönte Zoltán *Sárga kereszt*, Hauser Beáta *Petőfi*, Fischer György *Szu Csong herceg*, melyek közt több ma is raktáron van.

Az ezredforduló nem hozott szemléletbeli változást, folytatása és meghosszabbítása a kilencvenes évek művészetének, talán a térbeni külön tagolást nem is igényel. Az ebben az évtizedben született művek, fő-művek valószínű később fognak a gyűjteménybe kerülni. Mutatóban mégis néhány alkotás: Konkoly Gyula *Arab nő ellenfényben* (2002), László Dániel *Selmebánya látképe* (2002) Bukta Imre *Tarvágás* (2002), Sebők Éva *Közel és távol III.* (2002), Tornay Endre András *A hálón I.* (2005), *Haza, ház.*⁴¹

Az ezredforduló utáni évtizedek még közelebb vannak napjainkhoz, az ekkor létrejövő művekre még fokozottabban áll, amit feljebb állítottunk. Néhány javasolt mű a legújabb időkből: Kecskés Ágnes *Síremlék Bódy Irénnek* (2012), Remsey Flóra *Water* (2012), Vető Márta *Tegnap-ma* (2014), Tóth Livia *Indák* (2021).

Az áttekintés alapján jól látható, hogy a Szombathelyi Képtár gyűjteményei hazai és nemzetközi szinten is jelentősnek mondhatók, egy monumentális állandó kiállítás építhető fel belőlük. Ehhez azonban át kell szabni a jelenlegi kereteket. Az ezredfordulón kialakított kunsthalle funkciót felül kell vizsgálni, miután a saját gyűjtemény ennyire megizmosodott.⁴² Vissza kell állítani az intézmény átadásakor kialakított két nagy állandó kiállítási teret. A nagyobb terjedelmű fogadott, vagy saját rendezésű kiállításokkor a földszinti folyosóban, a lépcsőházban, az emeleti előtérben és a nagy időszaki kiállítóterben kell gondolkodni. A Textiltriennálék esetében, a két teres állandó kiállítás megtartása mellett külső helyszínt kell keresni. Erre kézenfekvő a Savaria Múzeum díszterme, ahonnan a szombathelyi textilbiennálék elindultak, de külső helyszíneként a kőszegi Zwinger is számításba jöhet, ami a textilbiennálék esetében korábban szintén fontos helyszínnek számított. De az újra megnyíló volt Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ galériájában is lehet gondolkodni.⁴³

A Szombathelyi Képtárt 36 éve adták át, a művészeti életben a 35 év a fiatal művész korhatára, tehát a Képtár felnőtt korba lépett, gyűjteményei alapján helyet

követel magának hazai és nemzetközi szinten. Ehhez elengedhetetlen, hogy fajsúlyának megfelelő állandó kiállítással rendelkezzen, ami önmagában is komoly érdeklődést kell hogy kiváltson szakmai körökben és a nagyközönség számára is, a megyeszékhely kulturális idegenforgalmi vonzerejét emelve.

JEGYZETEK

- 1 Németh Lajos szemelte ki őket a Szombathelyi Képtárba.
- 2 Várkonyi György: Szocialista törekvések a huszadik század első felének magyar művészetében 1985 Szombathely; Gálig Zoltán: Szombathelyi Képtár – Válogatás a gyűjteményből 2005 Szombathely; Cebula Anna – Gálig Zoltán: Szombathelyi Képtár – Állandó kiállítás 2021 Szombathely
- 3 A képtár átadásakor két emeleti állandó kiállítással, két emeleti időszaki kiállítással (nagyterem, emeleti előtér), és egy földszinti időszaki kiállítással számoltak, az időszaki kiállítótérre kapcsolódott még a lépcsőház spirálja a földszint alatti szinttől (ahol a büfé kapott helyet) az emeletig. Azzal, hogy először a büfé szűnt meg, az is eldőlt, hogy ezentúl a látogató az intézményben egy óránál többet nem fog eltölteni.
- 4 A textilművészet is elsősorban képben, körplasztikában és reliefben gondolkodik.
- 5 A három egységben soha nem volt tényező a Vas megyei képzőművészet önálló bemutatása.
- 6 avantgárd, realizmusok; art deco; nőművészet I; expresszionizmus; szürrealizmus is absztrakt; magyar klasszikusok; kategóriákon kívül – kiemelt életművek és emblematisz művek/művészek; a grafika évtizedei; neoavantgárd; jelek/nyomok/mitológiák; posztmodern korszak; új médiumok; nőművészet II; megidézett klasszikusok.
- 7 Eszerint a XX. századi képzőművészet az avantgárdból, neoavantgárdból és transzavantgárdból áll. Ami ezen kívül történt, az nem művészet. A kizárólagosság a birodalmi ideológiák sajátossága, ezt mi Közép-Európában már jól ismerjük. A XX. századi magyar képzőművészet ideológiai alapú kanonizálása (a kommunizmus évtizedeiben a baloldali-, az azt váltó kapitalizmusban pedig a liberális szemlélet a haladó) teljesen hibás, és különösen méltatlan az 1956-os forradalom és szabadságharc szelleméhez, mivel az alkotáshoz épp az akkor megtapasztalt eufórikus szabadságvágy és boldogságérzés kell.
- 8 Végh Gyula: A szombathelyi képtár „Élményeim és véleményeim” Válogatás verebi Végh Gyula irathagyatékából (szerk. Bajzik Zsolt) 2008 Sz.hely 26-28
- 9 Csak három Vas megyei alkotó (Bartha László, Rumi Rajki István, Geszler Mária) szerepel a mostani állandó kiállításon.
- 10 Végh Gyula elképzelései szerint az ugyanis helyi műveket gyűjtött Fábíán Gyula vezetésével
- 11 A Savaria Múzeum kis Mednyánszky tájképét mindenképp át kellene könyvelni a Képtár gyűjteményébe, így az szerepelhetne az állandó kiállításon.
- 12 A Képtár legutóbbi felújítása előtt ez a festmény szerepelt az akkori állandó kiállításon.
- 13 Végh Gyula a Julien Akadémián tanult, személyesen ismerte Whistlert, vagy a Hollósy körre, és különösen Csók Istvánra nagy hatást gyakorló Dagnan-Bouveret-et.
- 14 A Vasvári Békeház Képzőművészeti Gyűjteményében Gothard István két kis plein air tájképe reprezentálja ezt a kort, ugyanis Gothard volt az egyik első plein air festő Vas megyében, aki szintén tanult a Julien Akadémián. Knébel Riza *Parasztudvara* még ide elképzelhető, mint a korszakban jelenlévő realizmus megjelenítője.
- 15 Jelenleg ezek a Savaria Múzeum gyűjteményében vannak.
- 16 A vasvári gyűjteményben Vass Viktor *Krisztus portréja*, és Rumi Rajki István müncheni *Tanulmányfeje* jeleníti meg ezt a korszakot.
- 17 Nyolc Vas megyei művész dolgozott Nagybányán, a vasvári gyűjteményben, ezekből öt látható (Egyed Kálmán, Gottesmann Alfréd, Csebi Pogány Aladár, Soproni Horváth József, Vass Béla). Egyed Kálmán vasvári neos képe kifejezetten erősíteni Tihanyit és Ziffert.

- 18 A képtár őriz egy Orbán Dezső *Notre dame* festményt, mivel soha nem volt kiállítva, nem tudható, hogy Orbán Dezső melyik korszakában készítette, a témaválasztás alapján ez a Nyolcak időszakában is lehetett.
- 19 A Szombathelyi Képtárnak több ezres tételt számol a grafikai gyűjteménye, sok kitűnő alkotással. Ezeket viszont rendszerességgel be lehetne mutatni időszaki kiállításokon.
- 20 A vasvári gyűjteményben található egy korai, Nagybánya előtti Bernáth Aurél portré, ami segítene az ő hiányán. Kassák pedig a 60-as évek eleji olajfestményeivel (pl. *Emlékezés egy városra*), ott, abban a korszakban pótolható.
- 21 Habár a rendszerváltás előtt volt emlékkiállítás a Savaria Múzeumban
- 22 Vasváron ez is szerepel az ottani állandó kiállításon. A Kőszegi múzeum őrzi Schönbauer Henrik hagyatékát, aki ebben az időben azonos pályán haladt Rumi Rajki Istvánnal. Schönbauer Henrik Patkó Károllyal állított ki 1922-ben.
- 23 A már említett okok miatt.
- 24 A kép szerepelt a korábbi állandó kiállításon. Az olaszországi útjukon egy ideig a szombathelyi Lődör Jenő festőművész is társuk volt.
- 25 Perlott Csaba még ma sincs az őt megillető helyén a magyar művészetben, életműve pedig jelentősebb Bernáthénál vagy Kmettyénél.
- 26 Az ő nyomdokain járó (lírai realizmus) késői utódok viszont bemutatathatók a 60-as, 70-es évek körül: Mészáros József – *Parasztasszony gyermekével*, *Mosakodó nő*, *Perenyei temetés* (1966), *Varga cseléd temetése* (1968), Horváth János – *Ajtó* (1973), *Konyha* (1973), *Téli ablak* (1979), Szurcsik János – *Hercegszántói templom* (1968). A lírai realizmus az egész évszázadot átíveli a magyar művészetben, sajnos a Gyulai Iskolától semmi sincs Szombathelyen.
- 27 Annyi év után Szőnyi kis remekműve végre az állandó kiállítás része lett. Sajnos Patkó és Aba Novák is hiányzik a szombathelyi gyűjteményből, mint a későbbi Római Iskolások is.
- 28 Döbrenteynek a vasvári gyűjtemény állandó kiállításán egy posztnagybányás tájképe szerepel.
- 29 Rumi Rajki nem tartozott a Római Iskolához, de a Szent Márton-szobra szemléletében közel áll ahhoz.
- 30 Ez az egyetlen kivétel, hogy grafika, pasztell, vagy akvarell szerepelne a kiállításon.
- 31 Eszerint nem lehet önálló magyar művészetről beszélni, csak mindig változó külföldi hatásokról. A zeneművészetünkben nem tudni mit szólna ehhez Bartók és Kodály?
- 32 Farkas János mindeddig mostohán kezelt életművére László Gyula irányította rá a figyelmet. A vasvári állandó kiállításán két későbbi művével szerepel, *Felesége portréjával* és az emigráció előtti utolsó szobrával, a *Beethoven*-portréval.
- 33 A vasi képzőművészek pl. a posztnagybányaiság passzív rezisztenciáját választották.
- 34 Melocco pályakezdő éveinek talán legszebb alkotása nem véletlenül porosodik évtizedek óta a raktárban. Melocco 1967-es emlékeztető Stúdió kiállításán a „rossz” oldalon volt, vagyis nem a későbbi Ipartervek „jó” oldalán.
- 35 A korszakon átívelő realiztikus törekvésekre a 17. lábjegyzetben már utaltunk.
- 36 Fülep Lajos vetette papírra immár több mint egy évszázada, az egyetemes művészet kritériumát, a mi esetünkben ez azt jelenti, hogy amennyiben sajátosan nemzeti, csak akkor lehet egyben egyetemes is.
- 37 Ugyanilyen fő mű Lakner *Kötele* is, hisz Arad óta kísért történelmünkben a „kötél általi halál” sorsfordulat.
- 38 Kéky Magyar Éva *Peace* című grafikája Warhol szintű mű!
- 39 Aczél Györgynek viszont kiváló terep bűvészműtárgyainhoz. Maguk a művészek persze semmit nem tudtak erről a záradékról.
- 40 Sváby az európai figurális expresszionizmus (Munch, Nolde, Rouault, Kirchner, Kokoschka) méltó örököse, hazai képviselője. A rendszerváltáskor a Képzőművészeti Főiskola palotaforradalmakor rektoraként ő is a „rossz” oldalon állt, ezért „raktári sors” lett az osztályrésze.
- 41 Egyszerűen érthetetlen, hogy Tornay Endre András lezárt életműve nem kapott helyet az új állandó kiállításon.

- 42 A gyűjteményfejlesztés mindenütt mutat esetlegességeket, változó személyi feltételek, változó értékrendek. Ez Szombathely esetében sem volt másként. Néha „kivédhetetlen” hagyatékokból kerülnek be tömegével alkotások, néha egy-egy fontos mű megszerzése túlnő az intézmény kompetenciáján, és ezért hiúsul meg a közgyűjteménybe emelése.
- 43 Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy ez a felvetés túlnő az intézmény kompetenciáján, és fel kell tenni azt a kényelmetlen kérdést, hogy is állunk a megyeszékhely a képzőművészet számára adott nyilvánossági színtereivel, ami a Képtár átadása óta drámaian lecsökkent. A Savaria Múzeum fokozatosan kihátrált a képzőművészeti kiállítások rendezése elől, az MMIK megszűnt, a Művészetek Háza megszűnt, a Művelődési és Sportház felújításakor nem terveztek itteni kiállításokat, nem alakították ki az ehhez szükséges installációs rendszert. Így a Képtár szinte egymagában kénytelen helyet adni a vizuális művészeteknek a városban.

Magyar Messiás

BAKA GYÖRGYI

Akár a szív

Akár a szív végső dobbanása
halál előtt, minden Te vagy.
Benned az élet íze, fénye,
félteése, ámulata, táguló
reménye, hiányok örvénye,
csak még egy percig, óráig
áramoljon édességed
testnedveimben – bújok,
mint aki nem tudja,
hova készül, törtségből
az egységbe, árvaságból
befogadottságba –

csak előbb még
az utolsó cseppig
ki kell ürülni,
ki kell inni a mérgeit
ennek az apokalipszis
lovakai által megtaposott
kornak, az árok szélére
verődve, esetten,
koldusként kunyerálva
a falatot, a szót a néma szájba,
hogy ne fájna látni a kifosztott,
a személytelenbe taszított
félíg-élőket, testvéreimet,
csak lélegzetnyire
visszajutni az Eredetbe.

Egyesítő fehérség

Az égben gyökerező fény
beáramlik ébredő hajnalomba,
az anyagba szórtten villan füvekben,
fákban, levendula virágban.

Szívemet, a megtöretettet,
a késlekedőt betölti, hívja,
tágítja, szó-szikkákkal elárasztja,
egyesítő fehérségbe várja.

Mélységek és távlatok

L Á S Z L Ó B A N D Y 8 0 . S Z Ü L E T É S N A P J Á R A

*„A látó és a látvány nem kettő, hanem egy,
nem is annyira látás ez, inkább egyesülés.”*

Plótinosz

Az első vonal, vonalak behatolása
a tárulkozó fehérségbe: az áhítat
csöndjében fogan, majd követi
a megriadás, vágyódás, váratlan
bátorság, kereső bizonytalanság.

A mélység nyílik meg: kétségek,
álmélgodások, meglepő rátalálások,
szívszorító hiányok által.
A meg-megszakadó majd áramló
vonal-folyamok összefénylenek,
cikázó füstifecskek köröznek fölötted,
szárnyuk között földdarabbal.

Közeledő érintések és megkerülhetetlen
hibák: magunkra találásunk esélyei.
Vonalaid sietve a fűzfalombok fölé térnek,
felhők közé röppennek, hogy mielőbb
a csillagok között folytassák táncukat.

Széttörő időmben

Lassan végidőmhöz érkezem,
sürgető fénykardok szúrják át
tétován térdre roskadó éjszakáim,
önzésem szilánkjai sejtjeim
szaggatják, félelemben kötnek:
ne menjek át, marasztalnak,
ígérnek szebb napokat,
mint eddig éltem.

Tapasztalataim belém égtek,
szégyenük csontjaimba vésték,
repedezik, riad, vérzik az
anyagi test, szorul ki belőle az élő,
zuhanok kifelé önmagamból,
érezem, porszemekké fehérülten
hogyan törik szét az idő.

Belső csendemben kiterjedt
hullámzó derengés ringat
alkony és napkelte között,
szeretni vágyásom,
odaadottságom lágy
szíromszárnyakat bont,
szelíden ráhagyatkozom
az átröppenő szélre...

Nem hitte volna, hogy Gárdos valaha is eszébe jut még. A januári magányt a járvány miatt bevezetett intézkedések a már-már elviselhetetlen maximumig téliesítették: a mozgás a szokásos nagy városligeti gyalogtúrákra, a bevásárlásra, meg nagy néha egy-egy gyógyszerári vagy postai turnéra korlátozódott. A létezés mobilitásának e tovább már alig egyszerűsíthető képlete a nyálkás-vizenyős, tipikus magyarországi téllal, a korai sötétedés és a rohamszerűen áradó pándémiás adathalmaz kijárási tilalommal záródó napi zuhatagaival, úgy látszik, elegendő a múltba-merengéshez, ami – riadtan vette észre – alighanem már csak az egészen öreg vagy rohamosan öregedni kezdő emberek sajátja. Miközben – aznap már vagy harmadszor – elúgtak mellette a híradós tudósítás mondatai („870 újabb magyar állampolgárnál mutatták ki az új koronavírus-fertőzést és ezzel 329 721 főre nőtt a hazánkban beazonosított fertőzöttek száma. Elhunyt 103 többségében idős, krónikus beteg, így az elhunytak száma 10 080 főre emelkedett. A gyógyultak száma is folyamatosan nő, jelenleg 176 576 fő...”) – a be-behallatszó szélzúgásban fura enyhet adott Gárdos és a szemináriumi közeg távolról felködlő kontúr-képe, meg-megszilárduló körvonalakkal, hangulatokkal, furcsán merengő, ébredés utáni, kényelmes-mozdulatlan bambulás érzeményeivel a hetvenes évek első felének sajátosan magyar egyetemi karantén-világ benyomás halmazait nagyítva-élesztve föl, meglepő intenzitással.

*

Elsőéves korukig a szeminárium mint olyan teljesen ismeretlen volt. Csak mindenféle rissz-rossz ideológia-cikizések idején került elő, jelentéstartalmát tekintve nagyjából a tagkönyvcserevel, a szabad pártnappal és a békeharccal együtt – hogy a szeminárium, őseredeti „papnevelő” jelentése végképp elhalványodván, az universitás világában a kics csoportos, alig tíz-tizenkét fős, elmélyült kollektív studiózásra, közös elemzésekre, a hagyományos-jólismert előadásokat váltó másfél órás, szünet nélküli intellektuális csevelyre vonatkozott : új volt, izgalmakkal kecsegtető és persze szigorúan előadótól – „szemináriumvezetőtől” – függő.

Gárdos András a másodév elején már némiképp megszokott, több mint vegyes benyomásokhoz némiképp hozzászózott szemináriumi miliőkhöz érkezett, minden különösebb várakozás és meglepetés nélkül. Vékony, kreol bőrű, 35-40 közötti, hátrafésült fekete haj, húsos, kicsit vaskos száj, gunyoros tekintet, nem túl barátságos, enyhén öntelt, finom entellektüel-attitűdök közé rejtetten lekezelő stíl (ahogyan a „kedvesem” megszólítást sűrűn osztogatja, nem csak a lányoknak). Láthatólag csak félkézzelel-félszívvvel van itt, bízik – kétségkívül jelentékeny – felkészültségében-műveltségében, ami a magyar irodalomtörténetben való jártasságot illetően egy többkötetes magyar prózaírótól (ennek híre megelőzte) természetes módon el is várható. Híre járta annak is, hogy felesége, Tirnágel Eszter az olvashatatlannak tartott egye-

temi lap főszerkesztője és szintúgy prózaíró, egyesek szerint jobb-elismertebb is, mint a férje, korábban pedig hosszú évekig a megyei lapnál volt újságíró. Gárdos darabját nemrégiben mutatták be a városi színházban (enyhén szólva nem rázta meg a település színházkedvelő publikumát), rémlett, a gaz feudális magyar urakat nyűsztette benne rendesen, osztályharcos elvárásoknak megfelelően.

A magyar irodalomtörténeti szeminárium félévi témája – ezt kellett beírni az indexbe – „a magyar irodalom története a XIX. század első harmadában” volt (ugyanezzel a címmel tartotta Gárdos az előadásokat is) – a szemináriumon kinek-kinek kiosztatott a vizsgált periódus valamely reprezentáns alkotója és műve, erről kellett a félévi értékelést, a „gyakorlati jegyet” jelentő dolgozatot – „referátumot” – elkészítenie. Dömének Gárdos, ki tudja miért, Berzsenyi Dánielt és egyik leghíresebb versét, A közelítő tél című opuszt adományozta.

Verselemzés úgy istenigazából csak negyedik gimnáziumban, Máriskó jóvoltából került Döme közelébe. Ez a bongyor frizurás, vékony, kismellű-hosszúderekű-rossz lábú, igen eredetien negroid arcú, izgalmasan élénkfekete szemű, harmincöt körüli, összességében fura-kitartó módon kívánatosnak ható nő boszorkányosan varázsolta a táblára József Attila komplex költői képalkotásának matematika-tételekre emlékeztető, ám csodálatosképpen teljességgel érthető – és gyönyörűséges – ábráit-rajzolatait, mindenféle koncentrikus köröket és egyenlet-szerű összefüggéseket, nyilakkal meg pluszjelekkel és hasonlókval. Megbabonázva, dermedten figyelt, mentőövként gondolatban tanítómester-barátjának nemrég kölcsönadott könyvét – Török Gábor: A líra: logika (József Attila költői nyelve) – Magvető-Tiszatáj, Budapest, 1968 – szorongatta, mikor Máriskó megtudta, hogy ismeri a művet – sőt, tanulmányozni is próbálja – első ízben pillantott rajta végig, ahogyan tizennyolc körüli srácok az örökkévalóságig szeretnék, hogy harmincöt körüli kívánatos másneműek végigmérjék őket.

Úgy gondolta, Máriskó hozománya elegendő lesz Gárdos Berzsenyi-feladványához: ha – meglehet, kissé az ifjonti hányavetiség magabiztosságával, de annál erőteljesebben-originálisabban – papírra vetett elmemű nem is volt valami rendkívüli alaposágú és terjedelmű, a célnak és a másutt már tapasztalt másodéves szemináriumi referátum-átlagnak alighanem jócskán megfelelt, főleg ha egynémely, finoman fogalmazva is szerény gimnáziumi teljesítőképességű, csodálatosképpen mégis bölcsészkarra felvett csoporttársnő korábbi produktumait vesszük összehasonlítási alapnak. Hát még ha a költemény témája, hangütése és alkotója iránti jelentékeny közönyt és érdektelenséget is beszámítjuk...Mindenesetre az „elmegy” (közepes?) kategóriának igen-igen elegendő, gondolta. Az meg neki éppen elég.

Gárdos bágyadt pökhendiséggel érkezett aznap. A szokásos módon nyegle és lenéző volt, de ráadásul fáradtnak és különösen unottnak tűnt. Úgy érkezett, mint beteg tűzoltó a tűzhöz: sietve vonszolta magát. Lecsapta az asztalra a referátum-köteget, fásult egykedvűséggel mögéjük telepedett és már ismertetni-értékelni is kezdte a félévi referátum-dolgozatokat, lélektelen monotoníával ugyan, de időnként meg-megélénkülő színekkel és érzelmi kísérleteknek is felfogható fogalmazásmóddal.

Mikor a névhez ért – Döme Gábor, tagolta az enyhe undor idegenkedésével –, mintha megint megélenkülte volna.

– Nézze kedvesem, én csak azért nem adtam egy hatalmas elégtelent erre a maga – magasra emelte a kézzel írt lapokat, mintha egy halom fekáliát mutatott volna föl – úgynevezett dolgozatára, mert akkor félévet kéne ismételnie és magának elveszne egy egész tanéve. De ha egy héten belül nem hoz össze valami emberszabásút ebből, már nem talál ilyen vadvirágos jókedvemben – és már be is fejezte, mint egy rossz-kedvű állatidomító.

Döme képtelen volt egy szót is szólni. Nyikkanás nélkül átvette a fekália-csomót és megsemmisülten, kóválygó gyomorral és vadul keserű szájjal lerogyott, sóváran kívánva, bár itt lenne a műanyag tusás AKM-je a seregből, betenné a 30 skulóval teli tárat – hallani a jellegzetes kattantást –, sorozatra állítaná, kibiztosítaná, csőre rántana és húzná, húzná az idők végezetéig, aztán Mátrai Beával, az örök-egy negyedik gimnáziumi szerelmessel útra kelnének a Húsvét-szigetek, Tahiti vagy Hawaii felé, frissen, tisztán, most-felkelten, szemközt a nappal lépdelve.

A következő napok néma trappista szerzetesek cellai magányának elmélyültségében teltek, hol az összevissza olvasott-felfedezett-kikutakodott kor- és irodalom-elméleti ismeretek vadul kavargó elegye, hol Máriskó jótékony, elfojtott erotikával elegy intellektuális szelleme lebegett a vizek fölött. A zűrzavar, a szorongás és az elszántság csúcspontja tájékán kezdett kikristályosodni a kusza információhalmazból valami elképzelés-féle, amit nemhogy megfogalmazni, de még felvázolni sem próbált egy darabig, csak lüktetett benne egyre kétségbeesettebb dörömböléssel, hogy mégis, mégis, csakazértis, az anyja jóistenit, meg kell mutatni, nem hagyhatja – eszébe jutott vagy nyolc évvel korábbról a jólismert alaphelyzet a Zákány meg a Damjanich utcai sarkáról, mikor Rókus alighanem leghírhedtebb eröművészenek, a mellén hatalmas sasmadár-tetoválást viselő Tari Matyinak ikszedik mutatványáról beszéltek a srácok, mondjuk mikor a Nejlóban két kezével feje fölé emelte az egyik akadémuskodót – hol voltak akkor még a Piedone-filmek? –, aztán lazán leejtette az olajos padlóra..., az erőkultusz áhítatos tiszteletéből neki már csak a kízó vágyakozás maradt, hogy neki is, neki is járjon, jusson abból, amit az a lassú beszédű, lomha húskolosszus kap: legyen ő is tisztelt, elismert, tekintéllyel bíró, elsöprő hatást gyakorló...

Kezébe került a frissen kiadott Bevezetés a műelemzésbe című kötet, bőszen jegyzetelni – leginkább aláhúzásokkal meg felkiáltójelekkel ellátni – kezdte, a műelemzés két alaptípusát, a műközpontú (strukturális) és a genetikus (történeti) jellegűt úgy bevágta, hogy este elalvás előtt még a betűtípusok meg az egyes oldalakon a bekezdések elhelyezései is a szemei előtt villogtak, vagy éppen méltóságteljesen be-beúsztak a látóterébe, félálomban meg Dani uraság jeles poémájának versszakai kísértettek, mind sűrűbben.

A közelítő tél

Hervad már ligetünk, s díszei hullanak.

Tarlott bokrai közt sárga levél zörög.

Nincs rózsás labirinth, s balzsamos illatok

Közt nem lengedez a Zephyr.

Nincs már symphonia, s zöld lugasok között
Nem bűg gerlice, és a füzes ernyein
A csermely violás völgye nem illatoz,
S tükrét durva csalét fedi.

A hegy boltozatin néma homály borong.
Bíbor thyrusain nem mosolyog gerezd.
Itt nemrég az öröm víg dala harsogott:
S most minden szomorú s kiholt.

Oh, a szárnyas idő hirtelen elrepül,
S minden míve tűnő szárnya körül lebeg!
Minden csak jelenés, minden az ég alatt,
Mint a kis nefelejcs, enyész.

Lassanként koszorúm bimbaja elvirít,
Itt hágy szép tavaszom: még alig ízleli
Nektárját ajakam, még alig illetém
Egy-két zsenge virágait.

Itt hágy, s vissza se tér majd gyönyörű korom.
Nem hozhatja fel azt több kikelet soha!
Sem békényt szememet fel nem igézheti
Lollim barna szemöldöke!

Nemsokára nekikezdett. Mind nekivadultabban róttá egymás alá a sorokat, noha tudta, a rohamosan növekvő olvashatatlanság miatt vagy le kell gépeltetnie, vagy – szépen, kalligrafikusan – le kell majd másolnia az egészet (hogy jó hosszú lesz, azt sejtette), de nem érdekelte, beleszabadultan kombinálta össze a történeti szempontú analízist („Berzsenyi talán máig leismertebb verse, Niklán keletkezett 1805 és 1808 között, és tudjuk, hogy jelenlegi címét Kazinczy javaslatára kapta az Ősz helyett. Berzsenyi csak módjával fogadta meg a széphalmi mester javaslatait, ez esetben feltehetően maga is ráértett arra, hogy a közhelyes cím helyett A közelítő tél nemcsak pontosabban, hanem szimbolikusabb erővel is fejezi ki mondanivalóját”), azután jött a nagy fene műközpontú veszés a köbön, a negatív tájfestés költői eszközeitől (nincs rózsás labirinth” / „nem lengedez a Zephyr / „nincs már symphonia” / „nem bűg gerlice” / „nem mosolyog gerezd”) az elégia lírai hangulatainak a költői nyelvben rögzített kifejező eszközeiig, az ellentételezésektől („az öröm víg dala harsogott:/s most minden szomorú és kihalt”) a bőséges klasszicizáló – „de itt inkább *archaizáló* funkciójú” – szavak funkcionális szerepéig, továbbá a természet kimúlásának képeiig, az emberi élet elmúlásának toposz-párhuzamában pedig az antikos motívumok mel-

lett az idő a reneszánsz-barokk ismert allegóriájának jelenléte, ugyebár és tovább, tovább, és még tovább....

Gárdos most nem látszott különösebben unottnak és csak annyira volt nyegle és lenéző, mint általában. Egykedvűen és majdnem komótosan tette maga elé a referátumok papírkötegét, elnézett valahová messzire, Makó vagy Jeruzsálem irányába, közönyös rutinnal hátrasimította fényes, hosszú fekete haját és az egyik felül levő papírt gyűrogetve könnyedén megszólalt:

– Döme jeles!

Nem fűzött hozzá semmit, a bővítmény nélküli tömondat magányosan lebegett a közönyös térben. Mindenki valami folytatást várt volna, indoklást, magyarázatot, kommentárt, széljegyzetet, legalább valami kóbor, odavetett egy-két mondatos hozzáfűzést, akár végső konklúzió, lezárás gyanánt is. Annyit tett csak, hogy bólintott, kicsit oldalt fordult, furcsán felemelte a kezét – egy pillanatra azt lehetett hinni, fenyeget, de ábrándos fantáziával rendelkezők akár talán valami alkalmi áldásosztó-mozdulat-indításnak is vélhették volna, mindenesetre mintha ezzel tett volna pontot az ügyre, észrevehetően elégedett lévén, hogy jelenését ezzel kezdte, igen, ha úgy tetszik, ő, Döme lett a nyitány, ha kicsit kurta-fura is, de figyelemfelkeltésnek, speciális ifjúpolgár-pukkaszásnak elsőrangú, nem akármilyen leleménnyel végrehajtván. Amit közben az arca mutatott: pár hónap múlva jött rá, hogy az Európa-bajnoki négyes döntőben komoly csatában megvert, a magyar himnusz alatt végig füttyülő-fujoló szurkolótáborukkal tökéletes harmóniában gyűlölködő román futballválogatott csapatkapitányának fizimiskájával volt azonos. Az illetőnek 2:1-es vereség után kénytelen-kelletlen gratulálnia illett – ez volt a Gárdos-arc, A közelítő tél Berzsényi-analízisével. Az ő közelítője.

A soron következő referátumnál már minden megnyugtatóan visszazökkent a rendes kerékvágásba. Többször hallatszott az obligát „kedvesem” megszólítás, midőn hosszasan, részletekbe merülten tárgyalatott a dolgozat. Csoporttársnőnk rajongó bociszemekkel figyelt.

*

Igen, karantén volt az is, villant belé hirtelen, nincs is olyan nagy különbség. A tél meg közelít, egyfolytában. Úgy lehet, valójában egyedül ő és csakis ő a közelítő. Megpróbált arra gondolni, hogy Gárdos nemsokára fölkerült a fővárosba és a rádiónál dramaturgként alkalmazták, neje, Tírnágel Eszter a magyar női nem közkedvelt hetilapjának egyik sztárja lett, fiuk közismert tévériporter, de egyre csak Máriskó jutott eszébe, aki a húszéves érettségi találkozásjukon külön őt kérte meg, beszéljen a rendszerváltozásról, meg 56-ról, arról, hogy most már így találkoznak és végre lehet és meg lehetett érni és megértük, mégiscsak megértük, éretten és érettebben. Máriskóra gondolt és azt képzelte, az örök közép-európai télben, ebben az agyonra zárt, világjárványos-agyonrettegetett világban magányosan éldegél otthon és érthetetlen módon mégis jól érzi magát.

PETNEKI ÁRON

Finis Poloniae

HAMISÍTOTT SZÁLLÓIGE A PROPAGANDA SZOLGÁLATÁBAN

A hagyományos történetírás az ókortól kezdve előszeretettel adott nagy emberek szájába olyan mondatokat, amelyeket csakhamar idézni kezdtek, s utóbb szállóigévé váltak. Elegendő, ha Julius Caesarra gondolunk, azonnal a *Veni, vidi, vici* vagy az *Alea iacta est*, netán az *Et tu mi fili Brute* jut eszünkbe.¹ Ebből a szempontból a forráskritika, a „tényleg ott és akkor mondták”, „úgy mondták”, „másként mondták”, „nem is mondták” kategóriák teljesen közömbösek, a mondatok vagy szavak önálló életre kelnek, idézetté, mondássá, közmondássá (*horribile dictu* aranyköpéssé) válnak, és nem utolsósorban aktuálpolitikai értelmet is nyerhetnek.²

Egy ilyen szállóigét veszünk vizsgálat alá, amely ugyan sosem hangzott el a valóságban, mégis komoly politikai töltetet kapott.

MIT KIÁLTOTT KOŚCIUSZKO?

Az általánosan elterjedt legenda szerint Kościuszko az általa vezetett 1794-es felkelés utolsó nagy vesztes csatájában, az oroszok ellen október 10-én vívott maciejowicei ütközetben sebesülten lováról leesve fennszóval így kiáltott: „*Finis Poloniae!*” azaz „Vége Lengyelországnak!” Ez a szinte mindig latinul idézett mondat a valóságban sohasem hangzott el, s mindmáig a világtörténelem egyik legszívósabb életű hazugsága.

A csatában a Vezér meg akarta akadályozni a Fjodor Petrovics Gyenyiszov³ és Ivan Jesztafjevics Ferzen⁴ vezette csapatok egyesülését Alekszander Vasziljevics Szuvorov⁵ főserégével. Az oroszok még Szuvorov nélkül is többségben voltak, míg a Kościuszko személyes vezénylete alatt álló csapatok az ellenfél embereinek és ágyúinak mindössze a felét tették ki. Ráadásul a Vezér utasítására a milícia egy része Varsóban maradt, hogy a korábban kitört zavargások megismétlődésének elejét vegyék. A csatatervet az is áthúzta, hogy Adam Poniński herceg⁶ csapattestével jó négy órát késett, s mire megérkezett volna, már mindennek vége volt. (A tábornok, akit korábban Kościuszko személyesen tüntetett ki arany gyűrűvel, utóbb hiába magyarázkodott, hogy nem volt áruló, mert késedelme nem volt szándékos, nem talált meghallgatásra, emiatt lelkileg teljesen összeomlott.)

Józef Kopeć brigadérosnak,⁷ amikor az kétségbeesve próbálta Kościuszkót menekülésre bírni, annyit vágott oda: „Itt nincs helye retirálásnak, itt meghalni vagy győzni kell!” (A brigadéros néhány perc múlva maga is súlyosan megsebesült, fog-ságba esett, majd Kamcsatkára száműzték.) Az orosz lovasság támadása nyomán futó

lengyelek végül magukkal ragadták vezérüket is. Az, látva a futást és a helyzet reménytelenségét, nem akart élve az ellenség kezébe kerülni. Fejbe akarta magát löni, ám pisztolya át volt nedvesedve és csütörtököt mondott. Addigra már körülvették, két vagy három lándzsaszúrás is kapott. A kozákok, nem tudván, kivel van dolguk, a sebesültet kirabolták, elvették aranyóráját, pénzét, sőt kabátját és csizmáját is lehúzták. Ekkor érte utol a harkovi könnyűlovas ezredben szolgáló Fjodor Liszenko zászlós, aki pallosával hatalmas vágást intézett a védtelen sebesült fejére.⁸ Később az ő öntudatlan állapotban megtaláló kozákok pikából rögtönzött hordágyon vitték az orosz vezér, Ferzen tábornok elé.⁹ A vele együtt elfogott szárnysegéde, Stanisław Fiszer¹⁰ leveléből tudjuk, hogy csak két nappal a csata után tért magához, és kezdett el egyáltalán beszélni.¹¹ Egyes források ezt kiegészítik azzal, hogy elfogásakor rövid ideig magához térve annyit tudott mondani: „Jam Kościuszko, wodę!” (Kościuszko vagyok, vizet!)

Később maga is a leghatározottabban protestált a valószínűtlen legenda ellen. 1803-ban a történetíró Philippe-Paul Ségur grófhhoz intézett levelét halála után nemcsak a francia, de utóbb (megírása után több mint fél évszázaddal) a magyar sajtó is lehozta. A levél szerint (melynek valóságával kapcsolatban kérdések merültek fel),¹² Kościuszko azért tartotta fontosnak a tiltakozást, hogy ne a szégyenletes mondással kerüljön a történelemkönyvekbe, hiszen azt az arisztokrata historiográfus is készpénznek vette, és bele is foglalta történeti művébe.

„Ha már e szó minden lengyel szájában bűn, az enyémben kétszeresen az lenne.

Midőn a lengyel nemzet meghívott, hogy a haza épségét, függetlenségét, méltóságát, dicsőségét és szabadságát védelmezzem, jól tudta, hogy nem én vagyok az utolsó lengyel, s hogy ha én a csatatéren elesem, vagy másként halok meg, azért Lengyelországnak nem lesz, nem lehet vége.

Amit a lengyelek eddig tettek és ezután tenni fognak, hogy hazájokat visszaállítsák, eléggé bizonyítja, hogy, ha mi, ügyéért küzdő harcosok halandók vagyunk is, Lengyelország halhatatlan, s hogy senkinek sem szabad ama meggyalázó mondatot: „Finis Poloniae”, kimondani vagy ismételni.

Mit mondanának a franciák, ha a roszbachi csata alkalmával Rohan marsall azt mondta volna: „Finis Galliae!” vagy életírói e szavakat adnák szájába?¹³

Köszönettel tartoznám Önnek, ha történeti műve új kiadásából e végzetes szavak kimaradnának, (...).¹⁴

Mindhiába, a cáfolat ellenére a fikció tetszetősebb volt a valóságnál, pedig, ha végig gondoljuk, a légből kapott történetnek a körülményei is elég abszurdnak tűnnek. A lengyel hadvezér egyáltalán nem volt pozőr, sem nagy szónok, hogy ilyen színpadi gesztusra ragadtassa magát, annál inkább, mert éppen egy vesztes ütközet forgatagából menekült üldözői elől. Ráadásul miért éppen latinul deklamált volna? Ha már vészhelyzetbe került, bizonyosan lengyelül kiált. Az őt körülfogó kozákok meg amúgy sem értettek Cicero nyelvén (sokkal inkább az órájára pályáztak...).

A legenda kitalálói és terjesztői a poroszok voltak, hogy ezzel is igazolják Lengyelország felosztásának (és a saját területgyarapításuk) véglegességét. A történet legelőször a Poznańban megjelenő *Südpreuussische Zeitung* 1794. évi 24. számában olvasható. Ugyanezt megismételte a *Gazeta południowo-pruska* 1794. okt. 24-i dátummal. A hírt egyik újság a másiktól vette át, s hamarosan elterjedt egész Európában. Megemlítendő viszont, hogy Jules Michelet francia történész az oroszokat gyanította a monda kitalálása és kolportálása mögött.¹⁵ (Ez a gyanú – sokszor tényként közöve – a XIX. század második felében a magyar napisajtóban is többször felmerült.)

POLITIKAI PAMFLETEK, PROPAGANDAMŰVEK

A „*Finis Poloniae*” tovább élt politikai röpiratok és pamfletek címeként is. 1848-ban a frankfurti birodalmi gyűlésben elhangzott beszédek ilyen című gyűjteménye a következő magyarozó alcímet viselte: „Bizonyíték arra, hogy Lengyelország önállósága sem magának, sem Németországnak nem szolgálja javára.”¹⁶ Érvelése szerint Lengyelország történelme során saját magát tette tönkre, földrajzi fekvése, jelen társadalma alkalmatlan az önállóságra, csak mezőgazdasága van, ezért szervesen kell Poroszországhoz kötődnie, s nem utolsósorban „Lengyelország az anarchia miatt ment tönkre, és az új Lengyelország anarchiával kezdődne.”¹⁷

Érthető tehát, hogy miért szolgálta a *Rzeczpospolita* megsemmisülését deklaráló szálóige – fél évszázaddal a kitalálása után is – a porosz politikai érdekeket. Az axióma-ként hangoztatott mondas továbbra is a felosztó államok propagandájának egyik fő eleme maradt.

Az 1853-ban kirobbant krími háborúval kapcsolatban a lengyelek a francia diplomáciától várták országuk feltámasztását, és ehhez német támogatókat is találtak. Erre reagált egy Lipcsében 1855-ben kiadott névtelen osztrák politikai röpirat *Finis Poloniae* címmel, melynek bécsi szerzője a leghatározottabban tiltakozott az ellen, hogy Ausztria egy eljövendő lengyel állam számára lemondjon Galícia birtoklásáról.¹⁸ A könyvecske konklúziója az, hogy Lengyelországot nem szabad helyreállítani: „Ki hihetné azt, hogy Európa, közepén ezzel a vulkánal, egy percig is nyugodtan lélegezhetne?”

Néhány nappal a brosúra megjelenése után már a Budapesti Hírlap bécsi tudósítása is annak olvasására buzdított, s felsorolta azokat az érveket, melyek miatt teljesen lehetetlen a *Rzeczpospolita* helyreállítása.¹⁹ A névtelen szerző „különösen azt hiszi, hogy ily terv az austriai népek hazafiúi öntudatán, mint az állam büszkeségén hajótörést szenvedne; (...) a hajdan lengyel, most Auliai koronaországok népességének túlnyomó része vonakodnék egy új Lengyelországba belépni, s valóságosan meghódítandó volna egy új Lengyelország számára!!” – vagyis a visszaállítás kísérlete már a lakosság ellenállásán megbuknék. Tovább így folytatja: „már két nemzedék tűnt el

Szent István

Lengyelország fölosztása óta – helyreállítására hiányoznak is már az elemek; társulati [= társadalmi] s politikai életének minden tényezői fölolvadtak azon nagy államokkai [= vagyis a felosztó nagyhatalmakkal való] viszonyukban, s az azótai polgáriadosások által, – amint bizonyos is, hogy a régi Lengyelország is sokkal inkább belrohadtságának, mint a külerőszaknak esett áldozatul.” Itt jön tehát a sokat hangoztatott érv: a teljesen elkorhadt lengyel állam bukását saját maga okozta, a területrel szomszédoknak inkább a civilizáció terjesztését kéne megköszönni. A függetlenség feltámasztása még azzal a veszéllyel is járhat, „hogy egy túlnyomó többségű lengyel pártnak a »leendő« Lengyelország számára kitűzött programjához tartozik–a szláv propaganda; – »a szláv törekvések központjává lenni« életföltételének mondatik, – e részben tehát csak cserélnénk veszélyt, de meg nem szüntetnénk.” Magyarán: a különösen Ausztriát fenyegető pánszlávizmus fellegvára lenne az újjászületett ország. (Valójában ennek központja mindenkor az orosz birodalom volt, a lengyelek többsége éppen emiatt utasította el a pánszláv eszméket.) „Teljesen osztozunk e nézetben, s ajánljuk mindenkinek, ki előtt az igazság szentebb, mint indokolatlan homályos rokonszenvek, olvassa el a jeles röpiratot, s illető helyeiről – elmélkedjék.”

A „Finis Poloniae” feletti elmélkedést befolyásoló írásművek sora persze ezzel nem ért véget.

1861-ben egy francia nyelvű, de porosz ihletésű röpirat ugyancsak e címmel látott napvilágot Lipcsében (kiadási helyként Brüsszelt és Gentet is említi), amely szerint

a Poseni Nagyhercegség a porosz királyság oszthatatlan része, a névtelen szerző pedig csak ismételni tudja „a derék Kocziusko [sic] utolsó szavait: Finis Poloniae!”²⁰

A porosz propaganda nem maradt meg csak a politikai publicisztika terén, a téma – és a cím – szépirodalmi alakot is öltött. Mily különös véletlen? 1861-ben egy szépirodalmi munka is megjelent, és mi más volt a címe? Finis Poloniae! Az alcím beszédesebb – és tendenciózusabb: Történeti elbeszélések a lengyel uralom idejéből Nyugat-Poroszországban.²¹ A bevezető – s mintegy a kerettörténet – helyszíne egy vidéki lengyel kisváros a Poroszország által elfoglalt és hivatalosan Nyugat-Poroszországnak átkeresztelt Nagy-Lengyelországban. Ide utazik az író egy oklevél megvizsgálása végett, hogy egy, a régi lengyel diplomatikában jártas szakembertől kérjen tanácsot. Ez a hivatalnok egy Bartek nevű kvietált hadnagy, akinek apja lengyel, anyja pedig német. A beszélgetés során elmondja, hogy bár ifonti lelkesedésből részt vett az 1830-as novemberi felkelésben, az abban tapasztalt mérhetetlen korrupció, az árulások stb. olyannyira kiábrándították, hogy tudatosan a németiséghez való tartozást választotta. Közben – történeti példákkal illusztrálva – nem szűnik meg ostorozni a lengyel (nemesi) nemzet valamennyi vélt és valós hibáját, a polgárság hiányától a bigott jezsuita katolicizmusig. Az oklevélre adott szakértői véleményért (a kutyabőr, melyet valamely pomerán fejedelem bocsátott ki, hamisítványnak bizonyul) nem fogad el honoráriumot, ám a Berlinből jött író arra kéri, hogy kéziratban őrzött novelláit adassa ki nyomtatásban; ő maga nem merte megtenni, mert ismeretségi köre valósággal megkövezné érte. (Ezek után elképzelhető, hogy mi az írások alapötönusa.)

FINIS POLONIAE – A HAZAI ÍRÁSOKBAN

A maciejowicei tragédiát hírül adó első magyar újságcikkek még mit sem tudtak a nevezetes mondásról.²² A Finis Poloniae azonban – nyilván a német (és francia) sajtó hatására hamarosan a magyar irodalom szinte valamennyi műfajában népszerű motívummá lett, bár nálunk mindenekelőtt a testvérnemzet gyásza iránti részvét kontextusában használták. Sűrű emlegetése csak fokozta a mendemonda elterjedését és általánossá válását a kézikönyvektől a (történeti) életrajzokon át a költeményekig, az elbeszélésekig vagy az anekdotákig.

Itt most csak a XIX. század első feléből hozok fel műfajonként egy-egy példát, a sort természetesen jócskán bővíteni lehet.

A hazai kézikönyvekben – talán egyik legkorábbi idézetként – a németből fordított Hübner Lexikonában találjuk meg, méghozzá a Krakko címszó alatt.

„Itt lobogtatta az óhajtott Lengyel szabadságnak zászlóját, 1794. Martzius 23-kán kiűzvénn innét az Oroszokat, a halhatatlan Kosciuszko, Washingtonnak érdemes tanítványa, ki ezen érdembeli Barátjának törvényes igazságával, s Caesárnak fáradhatatlan tehetőségével a lihegni kezdő új Státust lelkesítette, s ezt ezer zavarodások s

zenebonák között vitéz karjaival oltalmazván, October 10-kéig fenntartotta, amidőn Macziejowice [sic] mellett az Oroszokkal való véres ütközetében drágán vett sebeitől ellankasztatván, lováról lerogya, s búsan felkiáltván: Finis Poloniae! a reácsapott Oroszok kezeikbe kerüle, s így véle együtt az ország is mindenét elveszté!”²³

A Kościuszkoról megjelent egykorú magyar nyelvű életrajzokban még nem esik szó a maciejowicei mondatról; viszont amikor már telve van vele az európai sajtó, a hazai biográfiákból sem hiányozhat. Az Ipolytáji álnéven is publikáló Fabó András evangélikus lelkész Kościuszko élettörténetét vázolva a szokásos sablon szerint idézi a fájdalmas felkiáltást: „De Maciejowice mellett (oct. 10-kén) a mély sebeiben lováról lehanyatló Kosciuszko ajkairól: ‚Finis Poloniae!‘ zenge. Oldalánál segíté, Niemcewicz álla. – Leírhatlan volt a rémület, mellyel Kosciuszko csatavesztése a fővárosban okozott. Néma volt minden s mély gýaszba merülve.”²⁴

A magyar költészetben a tragikus véget ért 1830–31-es felkelés iránti országos szimpátia nyomán jelenik meg a kifejezés, amely egyben a nemzethalál víziójára is figyelmeztet. Példaként álljon itt Kerényi Frigyes (Vidor Emil álnéven írt) rövid költeménye, amelynek hátterében egy krakkói kirándulás emléke is meghúzódik:

KOSCIUSKO HALMÁN
Csatázni ment: mert népe meggyalázva,
Jogát az önkényzapor verte el!
De nem hat égbé lengyel nép fohásza –
A hős ledől s vérében térdepel.
Lelkét egy kínos sejtés tördelé –
S ő felsohajt: Finis Poloniae!
Évek lejártak – lőn egy domb emelve,
A nemzethála benne testesül:
Agg lengyelt láttam én e háladombon,
Tompán tekintett a lengyel körül,
S én gondolám: Kosciuszko s e j t h e t é –
E z t u d j a, hogy Finis Poloniae!²⁵

Másik költői példánk Erdélyi János epigrammája, mely a maciejowicei csatavesztésről szól, ám nem mondja ki, csak a földre dobott karddal és a hozzá fűzött mondattal írja körül a Finis Poloniae-t.

Kosciuszko.
Elvesztette honát a hős, a lengyelek atyja,
S kardját porba veté, – „nincs vele védeni mit.”²⁶

A költészet mellett a prózai művek még sűrűbben idézik a *Finis Poloniae*t, amely néhol már elválk Kosciuszko alakjától, s önálló életre kel. A kolozsvári Nemzeti Társalkodó 1840-ben közölte Erdődi János elbeszélését. Ennek főhőse, Olty Béla, atyja akarata ellenére szeret egy ifjú nőt, ám nem veheti el, sőt besorozzák katonának, s Galíciába viszik. Csatlakozik az 1830. novemberi felkeléshez, életét nem kímélve harcol, kivívni „a bátor lengyel nemzetnek a szabadságot, melytől azt önkény fosztotta meg.” A szabadságküzdelem leverése után Varsóból hazaindul Erdélybe, s Marosvásárhelyen egy fényes bálon, váratlanul betoppan rég látott barátai körébe. Itt közli a Hiób-hírt: „Finis Poloniae! A lengyelek legyőzettek! Varsó elveszett!” A társaság döbbenetben fogadja, „s a közvivalom, mintha tündér vessző sújtotta volna, egyre minden arczokról eltűnt; – a köz őszintés részvét a szomszéd nemzet balsorsa iránt minden más érzelmet elnyomott. Csoportosan vették körül nők és leányok, férfiak és ifjoncok Oltyt, bánatos figyelemmel hallgaták elbeszélését, ki lelke mélyéből vette színeit festeni a szerencsétlen ütközetet. – Mintegy két óra múlva, miután ő azt bevégezte, a táncvivalomnak vége lett, anélkül, hogy csak egy láb is indult volna táncra; a legközönyösbet is magával ragadta a pillanat benyomása. A társaság eloszlott s mindenki hazasietett, egy bátor, lelkes nemzet halála miatti gyásszal szívében.”²⁷

A közkedvelt hazai műfaj, az anekdota körében is megjelent a végzetes mondas. Akadt közte egy furcsa történet, amely nem teljesen a lengyelbarátság jegyében idézte fel 1794 eseményeit. (Ne feledjük, a Szent Szövetség tizenegyedik esztendejében járunk, működik a cenzúra és a bécsi titkosrendőrség.). Példánk a *Hasznos Mulatságok* 1826. évi 15. számából való kis történet, amely egybemossa Maciejowicét az azt követő varsói csatával.

„Kosciuszko [sic!] bámulva kiálta fel, midőn tapasztalta az Oroszok vitézséget, s látta, hogy a nyílt csatamezőn azok, Suvarov vezérlése alatt az ő kétakkora ármádáját megverték, bámulva, s mintegy jövendőlvé kiálta fel: „Finis Poloniae”; vége Lengyel Országnek! – Az ő jövendőmondását a dolgoknak következtése megbizonyította – Suvarovnak Varsóba való bemenetele békeséges, és kímélő volt: sokan előtte térdre esének, s a város kulcsaival, régi példázat szerént, kenyeret nyújtának neki. A győzedelmes azt kegyes indulattal fogadá.”²⁸

Nem tudni, véletlenszerűen, vagy a szerkesztő „humorérzéke” nyomán történt, hogy e kis cikkecske után a Mese c. verses talány következik, melynek utolsó sora: „De rút, ha van hazugság.” Mi tagadás, a hazugságról igazat szólt a klapancia. Nem a lengyelek, hanem az oroszok voltak kétszeres túlerőben, Kosciuszko nem bámuldozott a nyílt csatamezőn, a Varsóba való bemenetel pedig egyáltalán nem volt se békeséges, se kímélő: a túlpárti Praga sáncainál vívott ütközet után Szuworov kozákjai iszonyú vérengzést vittek végbe a civil lakosság között – a szemtanú Hofbauer Szent Kelemen redemptorista szerzetes mintegy tizenhatezer férfi, nő és gyermek holttestéről írt felettesének²⁹ (egyes adatok szerint az áldozatok száma elérhette a hússzázat). Ennyit a kegyes indulatról.

A XIX. század második felében, az 1860-as évektől kezdve egy érdekes transzformáció figyelhető meg. Az idézetek többségében a *Finis Poloniae* elveszti egy konkrét személyhez (Kościuszko) egy konkrét eseményhez (Maciejowice, 1794), sőt egy ország (Lengyelország) történetéhez való kötődését. Szólásmondássá válik, körülbelül abban a jelentésben, hogy valaminek vége van, valaminek befellegzett, végleg megszűnt. Ebben az értelemben kezd szerepelni novellák párbeszédeiben, parlamenti szónoklatokban, gazdasági eszmefuttatásokban, sőt a *Borsszem Jankó* élclap vicceiben is. Eltűnően az általános latinos műveltség, elhalványodik. 1918 után (sajnos, először csak húsz évre) politikailag is okafogyottá válik.

A szomorú aktualitást 1939 ősze hozza meg. Az újabb világháború kitörése kapcsán nemcsak a lengyel menekülteknek nyújtott őszinte és sokszor testvéri segítségről kell szót ejtenünk (amit egyébként mindig meg is teszünk. Volt a magyar–lengyel kapcsolatoknak egy sötét oldala is, a hagyományos lengyel-barátsággal szemben a nyilas ideológia feltétlen németbarátsága (pontosabban a nemzeti szocializmus iránti nyílt elköteleződés és Hitler csodálata), amely a politikai életben és a véleményformáló sajtóban is megjelent, és jelentős társadalmi bázisa volt.³⁰ Előszóval visszhangozta a goebbelsi propaganda sztereotípiáit: Lengyelország az oka a háborúnak, mert megtámadta Németországot (még hozzá hosszú előkészület után!) és hajtott végre területén orgyilkosságokat, a békejobbot hiába nyújtó Hitler csak a versailles-i békerendszer igazságtalanságait volt kénytelen megszüntetni, stb. Ezt sokan tényként fogadták el az „utca egyszerű emberei” közül is, amire az egykorú lengyel menekültek is panaszkodtak.³¹ Ebben a kontextusban került elő újra a „*Finis Poloniae*”.

Lengyelország lerohanásáról a magyar sajtó csak a német és lengyel hírügynökségi anyagok közvetlen, vagy néha kerülő úton történő válogatásával adott hírt, magyar tudósítások az első napokban nem jelentek meg. (Az esetleges helyszíni élmények viszont nem kaptak publicitást, vagy németellenességük miatt botrány kerekedett belőlük.)³² Az egyik első terjedelmes élménybeszámolót Rajniss Ferenc³³ közölte, aki Berlinből német katonai repülőgépen érkezett lengyel földre, hogy részt vegyen Hitler varsói bevonulásán és az ünnepi díszszemlén is.³⁴ A másik riportsorozatot a Pesti Hírlap közölte 1939 decemberében. Írója a népszerű riporter, újságíró és író, Megyery Ella volt,³⁵ aki ugyancsak Berlinből érkezett, a német hadvezetőség vendégként; egy rekvirált Horch luxusautóban és egy „elegáns fiatal főhadnagy” kíséretében járta be a harcok néhány színterét, de elsősorban a berlini és varsói mindennapi életről, és a csillogó szemű német pilótákról tudósított. Riportjait kibővítve – és német propagandafotókkal illusztrálva – hamarosan kötetben tette közzé; alcímként a címlapon ez szerepelt: *Finis Poloniae*.³⁶

*

A híres-hírhedt szállóige története remélhetőleg örökre befejeződött. Nemcsak elkeseredést, hanem dacot is szült, reményt a jövőben, amit bizonyított a napóleoni hábo-

rúk idején keletkezett *Mazurek Dąbrowskiego*, a Dąbrowski-mazurka, Lengyelország mai himnusza, melynek kezdősora csattanós válasz volt a hazug állításra: „Nem veszett el Lengyelország!”

Ezt a gondolatsort követte az a befejezésül ide iktatott idézet is, amely még a negyvennyolcas szabadságharc idejéből származik. Vahot Imre lapja, a Nemzetőr tudósítást közölt a nem kis nehézségek árán felállított lengyel légió zászlóavatási ünnepélyéről, amely 1848 novemberében zajlott a Nemzeti Múzeum kertjében. A cikket egy jelképes heraldikai eszmefuttatás zárta a légió zászlóján díszlő lengyel sas kapcsán. A konklúzió szerint a „Vége Lengyelországnak” helyett a közös szabadságharc meghozza a „Vége a zsarnokságnak” korszakát.

„Tudvalevő dolog, hogy a lengyel címeren a fehér sas tündököl; míg az osztrák címeren fekete sas sötétlik. Már csak a színe is mutatja, milly különbség létezik e kettő között. A lengyel fehér sas, mint a szabadság és tiszta hazafiság jelképe, a zsarnokság fellegein, villámain keresztül utat törvén magának szárnyaival, – bátran és büszkén emelkedik föl Isten dicső napjához, a magas egekbe. Ellenben az osztrák kamarilla fekete sasa lent a sötétség mély völgyében, a szolgaság barlangjában, a ragadozó természetének áldozatul esett halotti tetemeken rágódik, s leginkább a magyar és lengyel vérben fürösztöi pokoli körmeit. – Adja Isten, hogy a most Magyarhonba, mintegy menhelyére röptül lengyel fehér sas, a mennyek magasából a legszerencsésebb sikerrel csapjon le a fekete sasra, s egyesülve a magyar oroszlánnal, széttépjék, megsemmisítsék a kétfejú szörnymadarat, hogy később aztán az orosz jegesmedvét is vitézül legyőzhessék, s a „Finis Poloniae” ismert mondat helyett „Finis Despotiae” hanгоzzék világszerte!”³⁷

Ez a gondolat a szabadságharc leverése után is tovább élt. A bukás után Angliába menekült Rónay Jácint nemcsak a magyar, hanem a lengyel politikai emigrációval is tartotta a kapcsolatot. A lengyelek egyik ünnepi összejövetelén, 1853. november 29-én beszédet is mondott, melyet azzal zárt: a Finis Poloniae helyett ez álljon: Initium Poloniae! Initium Hungariae! – azaz a ’vég’ helyett a ’kezdet’, az újjászületés reménye szerepeljen a lobogón.³⁸

A lelkes magyar óhaj nagy késéssel ugyan, de beteljesült, bár a lengyeleknek a birodalmi sassal és a jegesmedvével azután is sok bajuk akadt.

JEGYZETEK

- 1 Jöttem, láttam, győztem (Caesar hadijelentése a szenátusnak a zelai csata után, Kr. e. 47); A kocka el van vetve (a Rubicon átlépésekor, Kr. e. 49); Te is fiam, Brutus? (Kr. e. 44 március idusán, a szenátusban, gyilkosaihoz fordulva). Mindezek eredetileg görögül hangzottak el – az utolsó – και σὺ τέκνον (= „te is fiam”) – valószínűleg el sem hangzott.
- 2 Példa erre Sobieski János lengyel király győzelmi jelentése, melyet 1683-ban írt a pápának a törökök felett aratott bécsi diadala után, s melyben a fentebb idézett *Veni, vidi, vici* mondást így variálta: *Venimus, vidimus, Deus vixit.* (Jöttünk, láttunk, Isten győzött.)

- 3 Fjodor Petrovics Gyenyiszov (1738 – 1803), „Deniszpasa”, egyszerű kozákból (nem utolsósorban az orosz–török háborúkban tanúsított vakmerő bátorságáért) avanszált lovassági tábornokká. Kościuszko Raclawicénél legyőzte, több azonban ő volt a felkelés egyik legvéresebb kezű leverője. A történelem sajátos fintora, hogy egy évvel az 1794-es szabadságharc előtt Szaniszló Ágost lengyel király még a Fehér Sas rendet adományozta neki, a svédek elleni győzelmeiért. 1799-ben I. Pál cártól grófi címet kapott.
- 4 Valójában Hans Heinrich Freiherr von Fersen, (1744 körül – 1800), balti német nemesi család sarja, orosz gyalogsági tábornok. Maciejowicei győzelméért Szent György-rendet kapott, a lengyel felkelés teljes leverése után, 1795-ben II. Katalin cárnő jutalmul grófi rangra emelte.
- 5 Alekszandr Vasziljevics Szuovorov (1729 vagy 1730 – 1800) orosz hadvezér, Varsó bevétele után II. Katalin tábornaggyá nevezte ki, 1799-ben generalissimus lett – a legmagasabb rangot érte el az orosz hadseregben. Tábornagyi kinevezéséhez ugyancsak egy-egy trikolonból álló szállóige-pár fűződik. A hadvezér győzelmi jelentése ennyi volt: Hurrá! Miénk Varsó! (*Ура! Варшава наша!*), mire a cárnő válaszában így adta tudtára az előléptetést: Hurrá, Szuovorov tábornagy! (*Ура! Фельдмаршал Суворов!*) A valóságban ennél hosszabb levélváltás történt.
- 6 Adam Poniński (1758 vagy 1759 – 1816) herceg, a Kościuszko-felkelés tábornoka.
- 7 József Kopeć (1762 – 1833) lengyel brigadéros (utóbb tábornok), a maciejowicei csata után sebesülten fogságba esett, Kijevben bebörtönözték, majd Kamcsatkára száműzték. Itt értékes néprajzi vizsgálatokat végzett a csukcsok között, megfigyeléseit saját rajzaival illusztrálta. 1796-ban amnesztiát kapott, visszatért Lengyelországba.
- 8 Smoliński, Aleksander, Jak Kościuszko dostał się do niewoli pod Maciejowicami, *Przegląd Historyczno-Wojskowy* 15 [66] (2014) 4 (250), 174–180.
- 9 Ezt öröközte meg tollrajzán a kortárs Jean-Pierre Norblin, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/1e/Norblin_Kosciuszko-maciejowice.jpg (2021-09-30). A szállóige képzőművészeti – ikonográfiai vonatkozásairól egy másik tanulmányomban fogok írni.
- 10 Stanisław Fiszer vagy Fischer (1762 – 1812) lengyel tábornok, 1794-ben Kościuszko szárnysegéde. Két évet töltött nehéz fogságban, kiszabadulása után előbb a francia hadsereg tábornoka lett, majd hazatért Lengyelországba. Napóleon oroszországi hadjárata során esett el.
- 11 Tretiak, József, *Finis Poloniae! Historia legendy maciejowickiej i jej rozwiązanie*, Kraków, Krakowska Spółka Wydawnicza, 1921, 4–5.
- 12 Több lengyel történetíró, így a „Finis Poloniae”-kérdéskör egyik legjobb kutatója, József Tretiak is apokrifnek nyilvánította a levelet, melyet a Kościuszko iránti elkötelezettségből, és kétségkívül az ő gondolatvilágának megfelelően hamisított egyik közvetlen munkatársa és rokona, Jerzy Zenowicz. Ld. Tretiak i. m. 39–45.
- 13 A hétéves háborúban 1757. november 5-én a szászországi Roßbachnál Charles de Rohan. Soubise hercege (1715 – 1787), francia marsall döntő vereséget szenvedett II. Frigyes porosz király csapataitól.
- 14 Kosciusko egy levele, *Hölygfutár*, 12 (1861) 129 (okt. 26.), 1030–1031. Ezt a szöveget is felhasználta Tóth Béla, amikor cáfolta a szállóigét, v. ö. Tóth Béla, *Szájról szájra. A magyarság szállóigéi*, Budapest, Athenaeum, 1895, 174.
- 15 Tretiak i. m. 7. Vö. Michelet, Jules, *Pologne et Russie, légende de Kosciusko*, Paris, Libraire Bouvelle, 1852
- 16 *Finis Poloniae! Beweis, daß Polens Selbstständigkeit weder ihm selbst noch Deutschland Heil bringen würde: mit Berücksichtigung der Hauptargumente vieler für und gegen die Einverleibung Posens am deutschen Reichstag zu Frankfurt gehaltenen Reden*, Weimar, Voigt, 1848. Valószínűsíthetően Friedrich Korn (Kohn, Nork, 1803 vagy 1804 – 1850) műve.
- 17 uo., 93.
- 18 *Finis Poloniae*, Leipzig, Geibel, 1855.
- 19 Levelezések, Bécs, sept. 5., *Budapesti Hírlap*, (1855) 813 (szept. 6.), 2523. Az aláírás nélküli bécsi levél szerzője Kecskeméthy Aurél volt, v. ö. Angyal Dávid (szerk.), *Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél*

- elkobzott levelezése* – Magyarország újkortörténetének forrásai, Budapest, Pesti Lloyd-társulat, Magyar Történelmi Társulat, 1925, 578.
- 20 „Nous pourrons bien répéter les derniers mots du brave Kocziusko: FINIS POLONIAE!” *Finis Poloniae*, Bruxelles, Leipzig, Gand, Charles Muquardt, 1861, 19.
- 21 Dorn, Albert, *Finis Poloniae! Historische Novellen aus den Zeiten polnischer Herrschaft in West-Preussen*, Berlin, Ernst Bergemann, 1861.
- 22 Kókay György, A Kościuszko felkelés visszhangja a korabeli magyar sajtóban, uő., *Könyv, sajtó és irodalom a felvilágosodás korában*, Budapest, Akadémiai K., 1983.
- 23 Hübner János – Sperl Xavér Ferenc – Fejér György [szerk.]: Mostani és régi nemzeteket, országokat, tartományokat, városokat, emlékezetre méltó mezővárosokat, helységeket, folyókat, (...) pénzeket, mértékeket, 's t. e. f. esmértető lexikon. 3. darab, I – O, Pest, Trattner János Tamás, 1816, 170.
- 24 Ipolytáji [Fabó András], Kosciuszko, *Társalkodó*, 11 (1842) 52 (jún. 29.) 207 – 208. 208.
- 25 Vidor Emil [Kerényi Frigyes], Kosciuszko halmán, Regélő Pesti Divatlap, 2 (1843) 10 (aug. 3.), 303. hasáb; kötetben: Kerényi Frigyes *Összes költeményei 1840 – 1851*, Budapest, Franklin Társulat, 1875, 125.
- 26 Erdélyi János: Kosciuszko, *Athenaeum*, (1840) 2. félév 21. szám (szept. 10.) 331. hasáb.
- 27 Erdődi János: A szív örvényei. Eredeti novella, *Nemzeti Társalkodó*, (1840) 17 (ápr. 23.) 132–133.
- 28 A győzedelmes Suvarov Varsónál, *Hasznos Mulatságok*, (1826) 2. félév, 15, 120.
- 29 Heinzmann, József, *Głosić na nowo Ewangeliją. Św. Klemens Maria Hofbauer (1751-1820)*, Tuchów, Homo Dei, 1992, 36.
- 30 Az 1939. májusi választásokon a Nyilaskeresztes Párt 29 mandátumot szerzett az országgyűlésben, taglétszáma megközelítőleg háromszázezer fő volt. V. ö. Ungváry Krisztián, A politikai erjedés – az 1939-es választások Magyarországon, *Hadikronika*, (2001) 11, 217–220
- 31 Petneki Áron, „Öt év Szent István országában”. Walerian Klafaczyński csonkán maradt emlékirata 1939-ből, *Limes. Tudományos Szemle*, 20 (2007) 1 (73), 121–140.
- 32 Petneki Áron, Egy celldömlőki „külsügyi est” (1939. dec. 8.) és parlamenti következményei. Adalék Csorba Tibor pályájához és a lengyel–magyar kapcsolatok történetéhez, Forrai Judit (szerk.), *Cito pede labitur aetas. Tanulmányok Kapronczay Károly 70. születésnapjára*. Bp., Semmelweis K., 2011. 195–206.
- 33 Rajniss Ferenc (1893 – 1946) újságíró, lapszerkesztő, hungarista politikus, a Szálasi-kormányban vallás- és közoktatásügyi miniszter. Háborús főbűnösként kivégezték.
- 34 Rajniss Ferenc, Utinapló Varsó pusztulásáról, *Uj Magyarság*, 6 (1939) 229 (okt. 8.) 5–7.
- 35 Győrffy Aladárné Megyery Ella (1889 – 1962) író, világot járt riporter, 1941-ig a Pesti Hírlap belső munkatársa. Nyugatra menekült, az NSZK-ban halt meg. Szélsőjobboldali nézetei és írásai miatt háborús bűnösnek nyilvánították. V. ö. Politikusok, katonatisztek, színészek, újságírók a magyar háborús bűnösök második hivatalos listáján, *Magyar Nemzet*, 1 (1945) 3 (máj. 4.)
- 36 Megyery Ella, *Az első villámháború. Finis Poloniae*, Budapest, Stádium, 1940.
- 37 A lengyel légió egy részének zászlószentelési ünnepélye, *Nemzetőr*, (1848) 22 (nov. 30.), 349. hasáb. Az ünnepségről e részletes beszámolón kívül megemlékeztek a résztvevő lengyelek emlékiratai is, így pl. Zygmunt Miłkowski (írói álnevén Tomasz Teodor Jez) és Jacenty Grabowiecki. ld. Kovács István: „Érdek és szeretet”. *Lengyel visszaemlékezések a szabadságharcra, 1848 – 1849*, Budapest, Magyar Napló, 2016, 108 – 109, 271.
- 38 Kovács Endre, *A Kossuth-emigráció és az európai szabadságmozgalmak*, Budapest, Akadémiai K., 1967, 188.

KISS GY. CSABA

30 év (részletek egy emlékiratból)

A III. ORSZÁGOS GYŰLÉS MÁSODIK NAPJA
UTÁN (1990. JÚNIUS)

Az Írószövetségtől kaptuk az üzenetet Szabó Dezső Gellért-hegyi szobrának június 10-i leleplezéséről. A magyar kulturális emlékezetből méltatlanul kitörölt név. Művelődésünk XX. századi történetét az ő művei (főleg irodalmi publicisztikája, esszéi és visszaemlékezései) nélkül nem lehet megérteni, azzal együtt, hogy nézeteiben (kiében nem?) bizonyára van számos vitatható mozzanat. Az MDF nevében ketten fogunk koszorúzni: Olajos Csaba s jómagam. Egyébként az emlékmű felállítását támogatja a Művelődésügyi Minisztérium, az akadémia Irodalomtudományi Intézete. Annak idején azt szerettem volna a nagy önértetű író (apám mesélte, szinte műsorszám volt, ahogy fölvetett fejjel a Váci utcát járta), hogy a Gellért-hegyen tessenék el, ezt azonban 1945 után nem engedélyezték. Most a Citadella déli oldalán húzódó sétány lesz a kései kegyelet helye. Itt gyülekezünk vasárnap délelőtt, többnyire az idősebb és a középnemzedék képviselői. A Szabó Dezső Emléktársaság nevében Pomogáts Béla szól, azt hangsúlyozza, író volt és gondolkodó, aki sohasem kereste a hatalom kegyét, magányos lázadóként vívta harcait. Püski Sándor bejelenti, hazaköltöztette kiadóját, és hamarosan megjelenteti *Az egész látóhatár* új kiadását. Szervátiusz Tibor alkotása bronzból készült méretes fejszobor, erős hatást kelt a fehér kő alapzaton, jól kifejezi a meg nem alkuvó író nyughatatlan génuszát. Sorra jönnek a koszorúzók, a pártok képviselői (kivételesen az SZDSZ és az MSZP), kilépünk mi is Olajos Csabával. És várjuk még egy ideig az Írószövetség elnökét, Göncz Árpádot, aki jelenleg országunk ideiglenes köztársasági elnöke. De hiába várjuk.

Az indulatok hullámai nem ültek el az Országos Gyűlés óta „első felvonása” óta. Sok a megoldatlan szervezeti kérdés. Hétfőn a budapesti szervezetek képviselői ültek össze tisztázni az MDF működésével kapcsolatos kérdéseket. Az alábbi határozatot fogadták el: Szükségesnek tartjuk az MDF alapszabályának és szervezeti felépítésének módosítását a megváltozott körülményeknek megfelelően. A III. Országos Gyűlés válasszon öt fős szerkesztő és előkészítő bizottságot, amely 1990. októberéig a következő munkát végezze el: az alapszabály tervezetét készítse el július 20-ig, és küldje el valamennyi helyi csoportnak, a szervezetek vitassák meg legkésőbb augusztus 20-ig, majd küldjék el észrevételeiket a szerkesztő és előkészítő bizottságnak. A bizottság dolgozza fel szeptember 30-ig az észrevételeket és javaslatokat, majd jutassa el az így kialakított szöveget október 10-ig az MDF összes szervezetéhez. Az alapszabály módosított változatát megvitatása után a IV. Országos Gyűlés fogadja el. Ezen javaslatok elfogadása esetén az átmeneti időszakra vonatkozóan megelégszünk az Elnökség és a Választmány olyan értelmű kiegészítésével és átalakításával,

ahogyan az a III. Országos Gyűlés második napján elhangzott, és a Választmány június 9-i ülése is elfogadta. Az elnökség következő ülésének időpontja: június 15. A következő napirendi javaslat született: 1.) Tájékoztató az MDF központjának munkájáról (Lezsák Sándor), 2.) A III. Országos Gyűlés harmadik munkanapjának előkészületei (Lezsák Sándor, Furmann Imre), 3.) Álláspontunk a köztársasági elnök közvetlen választásáról (Szabó Tamás), 4.) Egyéb (ünnepségek, megemlékezések). Időközben, mint tudjuk, Király Zoltán népszavazási javaslatot nyújtott be a köztársasági elnök közvetlen választása ügyében. Megkapom a napi sajtószemlét. Nem túl vígasztaló. Munkatársunk (nem emlékszem, ki készítette) így fűzte össze: „A sajtóból és a rádióból nem csak türelmetlenség süt, hanem ellenséges hangulatkeltés is: ‘csöbörből-vödörbe’ szemlélet. A jelenlegi magyar sajtó – beleértve a közéleti és irodalmi is – egyértelműen ellenzéki.” És akkor néhány idézet. „Tovább működnek ...az elmúlt korszak fétisei. Mindenekelőtt a pártnak, a pártszerűségnek a kritikátlan tisztelete... a pártszerűségnek ugyanez az eszménye ihlette az MDF demokratikus hitvallású vezetőit, amikor a választási hadjárat utolsó szakaszában képteleneknek bizonyultak arra, hogy elhatárolják magukat a saját soraikból áradó becsületsértő uszítástól és antiszemita hóbörgéstől” – írja Eörsi István a Népszabadságban. Pethő Tibor vezércikkében (Magyar Nemzet) azt hangsúlyozza: „...egy parlamenti választás általában tiszta helyzetet teremt... nálunk éppen a győztes párt és partnerei küszködnek belső ügyekkel.” A Magyar Hírlapban pedig Bihari Mihály mondja el kritikáját: „Nem minden politikai erő tud kormányozni... az MDF-et és koalíciós partnereit annyira elkapta a választási kampányláz, hogy elfelejtették: nem elég megszerezni a kormányhatalmat, azt működtetni is kell”.

*

TÖREDÉKEK

Erről a június 15-i viharos elnökségi ülésről sebtében följegyzéseket készítettem magamnak. Nem könnyű ma kiigazodni bennük, néha csak szavak, félmondatok, gyakran megszakadnak a gondolatok. A jegyző hibája. Ebben a formában adom közre mégis. Érzékeltetvén a zaklatott hangulatot.

Csoóri Sándor: Itt van Bíró Zoltán, ne legyen a torkunkban egy olyan falat...

Szűcs István: a Választmány teljesen értetlenül állt Bíró Zoltán Hitel-cikke előtt. (A V. 30-i számban megjelent, főntebb tárgyalt írás).

Bíró Zoltán: sok minden tisztázni való van, ami a politikai döntések meghozatalát illeti, az információk áramlását, hogy miként kapcsolódik egymáshoz a három tényező: az MDF, a kormány és a parlamenti frakció. Ha az MDF nem viseli el a belső kritikát, nagy baj, nagy belső gyöngeséget mutat. Ha eltérnénk az MDF alapjaitól. Ha a vezetést nem a látszategység fönntartása vezényelné, akkor, ki kell mondjuk, robbanni fog. Ha a látszategység feszültséget takar...

Csengey: Magyarország sorsa a kezünkben van. Csurka közbeszól: Mostál kezet?

Csengey: Az alapfeszültséget a felső vezetés korlátok között tudja tartani, a követelések a helyi csoportoktól érkeznek. Megoldható ez a feszültség. Nem tudtunk úgy működni, hogy a pártnak és a mozgalomnak is megfeleljünk. Újra kell gondolni az álláspontokat.

Csoóri: Nem az a fontos, kinek van igaza, hanem az, hogy túl tudjuk élni.

Szabad György: Csengey Dénes nagyon fontos dolgokat mondott. Legyen szabad idéznem Bíró Zoltánt (a Hitel cikkből): az MDF nem eléggé baloldali. Egyenesen erkölcsi botlással illette azokat, akik cserbenhagyták Pozsgay Imrét. Ezt „rettenetes politikai hibának” véli. A szöveg közlése előtt eljöhett volna az elnökségbe és harcolhatott volna az álláspontjáért. Ha nem azzal jön, barátaim beszéljük meg, hanem kezdi a kritikai hanggal. Amikor két oldalról szorítanak bennünket, rázzák a pallót.

Bíró Zoltán: baloldali? Nem bal, de az sem igaz, hogy én egy jobboldali pártba léptem be. Másképpen ítélem meg az SZDSZ–MDF paktumot, különösen a módját. Semmiféle felelősséget nem érzek. Az eredendő hiba ez a megállapodás.

Csoóri Sándor: ezeket a kék foltokat tudjuk-e viselni...

Szabad György: persze vannak különbségek... a bíráló hangja jogos, csak a módját, idejét, feltételeit kell jól megválasztani. Felvetődött, hogy az elnökséget át kell szervezni. Ez a testület nem egy csoport képviselője. Az egység megőrzendő.

Kulin Ferenc: Csengey és Szabad sok mindent elmondott, magam is aggasztónak ítélem ennek a cikknek a hatását. Hogyan lehet túljúni ezen a válságon? Két veszéllyel kell számolni. Szétvetheti a válság a mozgalmat, a válság ellen küzdve pedig egy monolit egységet igyekszünk teremteni, mind a kettő ellen fel kell lépni. El kell fogadni, a mindenkori szükségszerűség szerint választhatunk partnert. Abban kellene megegyezni, hogy a paktum politikai kényszerűség volt.

Csurka István: az MDF-et a széthúzás tartja össze. A szigorú pártfegyelem nem megoldás. Szigorú pártegységet? Lehet, hogy erre van szükség. Ugyanakkor az ellenvélemények elhallgatása a nagyobb veszély. Csoóri Sanyival egy állásponton vagyok. Az egyezmény kényszerűség, külső körülmények nyomása alatt született. Az MDF lelassulását láthatjuk. Fontos lenne megőrizni az MDF hagyományait, szükséges, hogy a társaság együtt maradjon.

Kozma Huba: olvad a népszerűségünk, mint a hó.

Timkó Iván: Belső meghasonlásról van szó, tudnunk kell, ez mit jelent valójában. Olyan munkamegosztást kell kialakítani, hogy ne egymást kiszorítva dolgozzunk. (Megjegyzendő, hogy T.I. nem volt tagja az elnökségnek.)

/Kérdezi valaki/: Fölteszem azt a kérdést: Zoltán tud-e abban a szellemben dolgozni, mint mi, akik próbáljuk egybe tartani magunkat?

Bíró Zoltán: Eléggé különböző alkatú emberek elég jól együtt tudtak működni. Egyetlen feltétel: hogy a különböző szellemeket elbírja-e az MDF.

Lezsák Sándor: Messzebb vagyunk a megegyezéstől, nem kerültünk közelebb hozzá.

Antall József: Tartozom azzal, hogy megnyilatkozzam. A sokszínűségnek vannak bizonyos határai. Für Lajossal Moszkvában mindenben egyet értettünk, de szükségkép-

pen vannak dolgok, amiben nem értünk egyet. Az MDF különböző fő irányzatait azért tudtam elfogadni, mert az életutamban összekapcsolódtak. A három irányzat mind-egyikét vállalom. Az általam képviselt politikáról, a vezetésről számos kritika született. Az alapítók még szorosabb kört alkottak. Bizonyos mértékű ellensúlyra van szükség – hangsúlyoztatók, az MDF-et homogenizálhatónak tartottam.

Timkó Iván szólt közbe. – Mint egy rossz tanár.

Antall: Ami az SZDSZ-szel kötött megállapodást illeti, az Országos Gyűlésen elmondtam: koalíciót kell alakítani. Visszautasítom, hogy egyéni mű a paktum. Az elnökség elfogadta, a frakcióülésen kétszer is szavaztak róla. Vita nélkül fogadták el. Ez a kialakult helyzet. Munkamegosztásról volt szó, a miniszterek és államtitkárok létszáma 22 fő. Mi miattunk ült le a Fórum? Bevallom, nem örültem neki, hogy éppen saját szervezetem részéről élvezek ilyen kevés bizalmat. Eszmei és technikai kérdések vetődnek fel. Nem könnyű, ha a képviselőcsoport nem szavaz egységesen.

„Lelkipásztorra vagyok 15 millió magyarnak”, jegyezte meg egy nyilatkozatában Bíró Zoltán. Tudom, miért más a véleménye. Hajlandó vagyok Bíró Zoltánnal megegyezni. Egyébként engem nem a Demokrata Fórum emelt ebbe a szituációba. Nekünk, sem nekem nem tartozik hálával. Amit Bíró Zoliról ugyanolyan őszintén hiszek, hogy az alapvető dolgokat tekintve eldönti, miben tud egyet érteni. Különböző frakciók vannak, nálunk irányzatok. Ami engem illet, nem szívesen működnek egy nagykoalícióban. Ami nem tetszett, hogy Bíró Zoltán októberben úgy döntött, hogy visszavonul. Háromszor jelent meg csupán elnökségi ülésen. Politikai fellépései nem feltétlenül voltak helyesek. Ezzel lezártnak tekintem az ügyet. Az a kérdés: el tudja-e fogadni az MDF, hogy koalíciós kormányt tartunk fenn? A képviselőcsoporton nagyon nagy a nyomás. Azt kifogásolom, hogy nem lett volna szabad ilyen méretű válsághangulatot kelteni.

Egy fontos kérdésről döntött az elnökség. Egy ellenszavazattal úgy határoztak, hogy az MDF a parlament által történő elnökválasztás mellett foglal állást. Így festett a helyzet az Országos Gyűlés harmadik napja előtt. A viták hullámoztak tovább a választmányban is. Erről szintén csupán hevenyészett följegyzéseim vannak. Vagyis a *Töredékek* folytatása. Pontos dátumom nincs, föltehetőleg szintén még az Országos Gyűlés harmadik napja előtt. 46-an voltak jelen, Antall József is. Az ülést Szűcs István vezeti, javasolja, fogalmazzunk kérdéseket az elnökségnek, azt is elmondja, aggasztónak tartja Bíró Zoltán május 30-i cikkét a Hitelben.

Szűcs István: A 65 főből öten-hatan lemondtak a tagságról e testületben. Jelenleg 26 köztünk országgyűlési képviselő, öt miniszter és államtitkár. Sajnos a választmány nem tudott döntéshozó és véleményező testületté válni. Elmaradtak az előzetes egyeztetések az elnökséggel. Megtörtént, hogy a zárt elnökségi ülésről kiküldték a választmány képviselőjét. A hivatal rátelepedett a választmányra, sőt az elnökségre is. A hivatal ne politizáljon és ne nyilatkozzék, nem képviselheti az elnököt. Hiányolja Bíró Zoltán jelenlétét.

Valaki fölveti, hogy Bíró puccsot szervezett. Nem jegyeztem föl, kicsoda.

Csoóri Sándor: Bíró Zoltán nem jött el, de az ő távollétében ezt csak félig-meddig tudjuk megvitatni. Hogy puccsot akart volna csinálni, ezt nem tartom szerencsés fogalmazásnak. Vannak feszültségek. Azon az estén (péntek, június 1. – elnökségi ülés) megteremtődött a lehetőség a megegyezésre. Nagyon komoly bajok vannak az MDF-fel, ne legyen a repedésből hasadás. Nem tartom szerencsésnek Bíró Zoltán nyilatkozatát. Szokjuk meg: így fogunk egymáshoz csiszolódni. Ezt nem lehet folytatni, hogy ami az MDF igazi szelleme volt, felresöprődjék. Azért nem vállaltam a társelnökséget, amit előző nap elvállaltam – ez a legkényesebb kérdés –, mert más az író és a politikus. Egy politikus meg akarja szerezni a hatalmat. Az író valahogyan az igazságot akarja hatalomra juttatni. Elvállaltam volna, ha a beszédben az irodalmi hasonlat nem vált volna politikai hasonlattá. Az, ami a Fórum kezdetén volt, elhalványult. Akik kezdték, Petúrok lettek. Az a javaslatom, hogy támogassuk Antall József kormányát, de Antall József is kövessen el mindent, hogy tudjon az MDF mögötte lenni. Saját tagságunk egy részét nem lehet petúristának nevezni. Ha nem tudunk őszintén beszélni – katasztrófa lesz.

Bene Éva: Általános elégedetlenség van a választmány munkájával kapcsolatban. Szükség van-e a választmány önálló munkájára, teszük fel a kérdést. Gyökeres változásra van szükség.

Szűcs István: Végzetyszerű összefüggést látok Király Zoltán kezdeményezése a köztársasági elnök választása dolgában, épp, amikor szélső jobbról is érkezik provokáció – egy órán belül. Ne higgyük, hogy véletlen.

Kádár György: Bánk bán, Tiborc, Petúr bán... ezek volnának az MDF irányzatai. Ne legyen népi-nemzeti magyar? Ha nemzet nincsen, elveszünk.

Antall József: Nagyon nehéz helyzetben vagyok. Lényegében nem feleltem a támadásokra. Felelősséggel az Országos Gyűlésnek tartozom. Rendkívüli felelősség hárul az elnökre. Az elnökkel szemben szülehetnek olyan vélemények, mint amilyenek születtek. A Magyar Nemzet interjúbán nem hiszem, hogy a népi-nemzeti vonalat háttérbe szorítottam volna. A liberális hagyományt ma is őrizzük, magam a kereszténydemokrácia liberális irányát képviselem. Nincs más útunk Európába. Én ezt akartam képviselni. Ha ezt nem lehet képviselni, kilépek. Nem szívesen beszélek konkrét dolgokról. Magát a szöveget szeretném. Petúrnak sem Csoórit, sem a népi-nemzeti vonalat nem neveztem. Remélem, hogy bennünket nem lehet szembeállítani. Ha Csoóri Sándor vállalja a tiszteletbeli-társelnöki pozíciót, ha Csoóri Sándort bárminek megválasztják, azzal egyetértek. Ha éppen: akkor Csoóri – Bánk, de Biberachok is vannak. Ne hallgassuk el, adagolták környezetünkben a híreket. A Hítel-cikket akkor reggel olvastam, kamarilla politika és egyebek... Egyetlen eszköz volt, s megfelelő kompromisszummal zárult. /.../ Vannak fronthelyzetek ... ilyenkor fontos, hogy van bizalom, vagy nincs. Igenis, az egységet akarom, jó volna, ha feltételeznék a jószándékot. Az egység érdekében bárkivel leülök.

Szarvaskirály

ZSUGYEL JÁNOS

Csengey Gusztáv méltatlanul feledésbe merült életműve

(VÁRJA FELTÁMASZTÁSÁT

HALÁLÁNAK KÖZELGŐ CENTENÁRIUMÁHOZ

KÖZELEDVE AZ MTA KÉZIRATTÁRÁBAN)

Csengey Gusztáv (1842–1925) neve sokak számára ismerősen cseng, de kevesen tudják, hogy egyik napjainkban is gyakran felhangzó énekünk szövegét ő fordította német eredetiből. Ez pedig nem más, mint a *Ballag már a vén diák* című ballagási nóta, melyet az érettségire készülő diákok könnyezve dalolnak az alma mater bejárásakor a soha vissza nem térő iskolai évekre emlékezve,

A CSENGEY-CSALÁD DUNÁNTÚLI GYÖKEREI

Csengey Gusztáv eredetileg Csenge Gusztáv Adolf néven Révkomáromban látta meg a napvilágot, mivel édesapja a Moson megyében elterülő szentmiklósi uradalom gazdatiszta volt. „Életem története” című kéziratában erről így vall:

„Nagyapám, a Győr megyei réthi egyházközségnek teológiát végzett prédikáló iskolamestere, Csengető István volt. Atyám is Csengető névvel végezte iskoláit. Ez azonban nem volt a család eredeti neve. Családunk régi nemes birtokos protestáns család volt, de I. Leopold király idejében a vallásüldözés megfosztotta birtokától, mely aztán gróf Amade kezére került. A család annyira elszegényedett, hogy egyik ágának egy tagja (kitől nagyapám származott) egy év. egyházközségben mint egyházi (kurátor) a csengetyűs perselyt hordozta körül a templomban. A nép aztán elnevezte Csengetőnek. Így ragadt rá családunkra a ‘Csengető’.

Az eredeti név akkor merült föl, amikor apám, István, Sopronban a felsőbb osztályokba járt. Ebben az időben apját, nagyapámat, más vidékről nemes atyafiak, úgynevezett kurta nemesek látogatták meg azzal a czéllal, hogy nagyapám, tudós ember letére, segítse őket a családi „dorjánt” birtok visszerelésében. A magukkal hozott latin szövegű régi okiratok szerint a család „de Csenge” nevet viselt.

Nagyapám szegény elvonult szűk látókörű ember volt s az egész dologgal többet nem törődött. Mégis nagy hibát követett el, hogy legalább egy-két okiratot le nem másolt. Annyi azonban bizonyos, hogy ez okiratok alapján következett be a későbbi névváltoztatás, midőn a múlt század negyvenes éveiben atyám, három fűtestvérével együtt, Csengető vezetéknevét Csenge-re változtatta. Apám új neve szerint én Csenge volnék.

A névváltoztatás elhatározása alkalmával azonban atyám és testvérei a latinul kifejezett névformát rosszul értelmezték, mert a "de Csenge" magyarul melléknévi alak s annyit tesz, mint: Csengéből való, tehát csengei származású. (Csenge, dunántúli kiejtés szerint Csönge község Vas megyében).

Családunk eredeti neve tehát Csengei, régi ortográfiával írva: Csengey volt.

Ezért választottam trói névül ezt a nevet s ajánlottam öcsémnek s unokatestvéreimnek, Józsefnek és Istvánnak. Mindhárman elfogadták ajánlatomat. Így lett Csengető István lévita-rektor négy unokája Csengei, vagy amint ők írni kívánták: Csengey."

CSENGEY GUSZTÁV ÉLETÚTJA

A szentmiklósi uradalom, ahol apja gazdatisztként szolgált, a katolikus Zichy család tulajdona volt, ezért a tulajdonos gróf és katolikus édesanyja nyomására a gyermekeket katolikusnak keresztelték. Édesapja azonban gyermekeit a reverzális dacára, s felvilágosult édesanyja beleegyezésével evangélikus nevelésben részesítette. Édesapja utóbb konfliktusba keveredett a birtok tulajdonosával, s így gazdatiszti működését lezárta. Mivel a soproni tanulmányai során a jegyzői tanfolyamot is elvégezte, a Pest megyei Irsán lett községi jegyző. Fia Irsán járt elemi iskolába, majd Pesten és Sopronban folytatta középiskolai tanulmányait. A városban tapasztalható élénk irodalmi élet hatására maga is verselni kezdett. Arany János költészetének rajongójaként 1860-ban átiratkozott a nagykőrösi református gimnáziumba. Itt 1862-ig tanult, ahol a költészet tudatos tanulmányozására, hazaszeretetre, minden elnyomás elleni gyűlöletre nevelték az ifúságot. Az érettségi után Irsán írta meg A fogoly lengyel című versét, amely a lengyel forradalom 1863. évi kitörését követően meg is jelent a Vasárnapi újságban. A vers újra felébresztette az olvasókban az 1848-as lelkesedést, és rendkívüli ismertséget hozott számára. A vers lengyelországi hatására vonatkozóan Csengey Gusztáv egy 1907-ben a Petőfi Társaságban felolvasott előadása adhat eligazítást, mely A fogoly lengyel története címet viselte. Ebben így ír a költő:

„Egyszer tomboló lelkesedés közt szavalták el ‘A fogoly lengyel’-t Krakóban, s az, aki elszavalta, maga látogatott meg. Eljutottam hát egyszer „A fogoly lengyel”-emmel a lengyelekhez is. Erre vagyok büszke!...”

A FOGOLY LENGYEL

Be világos a cár palotája! –
Zene harsog – vigalom van nála.
Aranyserleg, gyöngyöző bor benne,
Hajtogatja az oroszok
Vitéz fejedelme.
„Hej, ez a nap győzedelem napja!”

És első Pál a serleget kapja –
(S az uraknak biztatás nem kellett):
„Ez nap halt meg Lengyelország
Maczejovic mellett.”

A jó urak rákiáltják: éljen!...
„Hozzatok be lengyel rabot nékem.
Régen volt ily virágos kedvem –
Ma, október tizedikén
Köszöntsön fel engem!”

Hallatára az elmés parancsnak
A jó urak kacajra fakadnak.
A szemük is könnyezik beléje,
Ím, belép a fogoly lengyel
A cár teremébe.

„Ide, lengyel!, lépj ide. Hadd halljam,
Tudod-e még: ma micsoda nap van? –
Régen nem volt ily virágos kedvem –
Ma, október tizedikén,
Ma köszönts fel engem.”

Fogoly lengyel a parancsra készen
Serleget vesz. Halotti csend lészen.
S míg könnyei borába peregnek,
Lángba borul sápadt arca
A fogoly lengyelnek:

„Jól tudom, hogy micsoda nap van ma:
Maczejovici csata napja –
Akkor halt meg lengyelek hazája...
Felköszöntlek e nagy napon,
Oroszoknak cárja!

A könnyéért, mit sírt e napon népem,
Küldje rátok Isten átokképen,
És amiért hazám megöltétek:
Legyen oly nagy az az átok,
Amily nagy e vétek!”
Elnémult a fogoly lengyel ajka,
És poharát fenéig felhajtja.

Bósz dühében a cár arca kékül,
És süvöltve száz orosz kard
Száll ki hüvelyébül.

„Hm!... Köszönöm. Megfizetek érte...
Hogyne – hogyne?... Törjétek kerékbe! –
Ma különben úgylis nagy a kedvem...
Mi a neved, lengyel szolga?
Hogy el ne feledjem.”

„Maczejovici csatatóren
Én vezettem a rohamra népem.
Sirat engem lengyelek hazája,
Az én nevem Kościuszko –
Emlékszel-e rája?”

A hős névre megrendül a nagy cár,
Arca pirul, nem is haragos már,
Az urak is szégyenlik a tréfát:
Kigúnyolni egy nemzetnek
Legnagyobb fájdalmát!

A cár arcán piroslik a szégyen,
Szégyenülten a fogolyhoz mégyen,
Odanyújtja jobbát békülésre:
„Menj, szabad vagy, Európa
Legnagyobb vitéze!

Tanulmányait a pesti protestáns teológián végezte, ahol készített egy humoros, illusztrált naptárt, amelyben kollégáit és tanárait gúnyolta ki. A *Hittan és szentírás-magyarázat* tanárának, Ballagi Mórnak jóvoltából a Heckenast Kiadó meg is jelentette, sőt a kiadó rábízta a *Gyermekbarát* és a *Házikincstár* című lapok szerkesztését is. A teológiai képzés lezárását követően 1866 őszén a jénai egyetemen tanult tovább, így került sor a *Ballag már a vén diák* című Bursch-nóta lefordítására. Hazatérését követően lelkeszi és tanári vizsgát tett, majd az aszódi evangélikus gimnázium tanára, később 1877-ig igazgatója lett. Mivel Petőfi Sándor is az iskola korábbi diákja volt, fontosnak tartotta a Petőfi-kultusz ápolását. Az iskola falára került emléktáblára Csengey Gusztáv epigrammáját vésték:

„Itt lobbant fel a láng, itt nyerte olympi tüzét a
Legszeretőbb költő, a haza Tirtaesus.
Szelleme bölcsőjét itt hú anya őrzi; szegény bár:
Kincse, e lángemlék, átragyog ifjaira.”

Oktató munkája mellett nem hanyagolta el irodalmi tevékenységét sem, ebben az időszakban írta például két hazafias érzelmű, több kiadást megért ifjúsági regényét *A hullámok közt* és a *Mocsarak királya* címmel. 1878-tól a Petőfi Társaság tagságát is elnyerte. 1886-tól az eperjesi teológián, illetve a jogakadémián *Ószövetséget* és *Egyháztörténetet* tanított. 1890-ben, 48 esztendőskorában vette feleségül Barta Lenkét, akihez *Lenke-ciklus* címmel szerelmes versciklust is írt. A helyi Luther Társaság megválasztotta tiszteletbeli tagjának, hazafias és vallásos költemények sora került ki kezei közül, néhány verse bekerült az evangélikus egyházi énekeskönyvbe is. Magát az „utolsó kuruc”-nak nevezte, magyar zsinóros ruhában, csizmában járt. E korszakának legnagyobb alkotása az *Izrael története* című műve volt, melyet egyetemi előadásainak alapján írt, s 1909-ben könyvalakban is megjelentetett.

A fogoly lengyel története 1917-ben tovább folytatódott. Az MTA Kézirattára őrizi azt a költeményt, mely az *Emlékezés 'A fogoly lengyel'-re* címet viseli, s Csengey Gusztáv kézírásával ez a megjegyzés szerepel: „Felolvasta a Petőfi-Társaság 1917 évi május 13-iki ülésén Pakots József”. Pakots József abban az időben a Petőfi Társaság titkára és a budapesti Petőfi Múzeum igazgatója volt. 1917-ben a Petőfi Társaság Budapesten megemlékezett *A fogoly lengyel* szerzőjének 75-ik születésnapjáról, s mivel a költő a háborús időkben magas kora miatt nem vállalkozhatott az utazásra, a felolvasás távollétében történhetett.

A költemény nemcsak Kosciuszko hősiességére és az erről szóló versre vonatkozó nosztalgikus emlékezést tartalmaz, hanem szól az első világháború aktuális eseményeiről, az orosz hadsereg lengyel földről történt kiűzéséről is. Mivel ez – Pilsudski Lengyel Légiói és a német hadsereg mellett – részben az osztrák–magyar hadak segítségével történt, ezért a küzdelem nemcsak a lengyel szabadságot hozta magával, hanem elégtételt adhatott az 1849. évi magyar szabadságharc orosz cári seregek általi leveréséért is. Megjelenik a versben az épp akkor zajló orosz forradalom híre is, hiszen 1917 márciusától a trónjáról lemondott II. Miklós családját akkoriban épp házi őrizetben tartotta az orosz polgári kormány. Ezekkel a szavakkal kommentálja harctéri vereséget szenvedett orosz nép reakcióját: „Hát az orosz? – Óh tanult a káron! / Bosszut állott – nem rajtunk: a czáron”.

EMLÉKEZÉS „A FOGOLY LENGYEL”-RE

Beh világos a cár palotája...
Emlékeztek a régi nótára?
Magyar ifjak, sokszor szavaltátok;
Büszkeséggel, szeretettel
Gondolok reátok
Hej azóta, hogy azt elregéltem,
félszázadnak nagy sorát túléltem.
Hogy' bukott el lengyelek hazája,

Azt siratta Kosciuskó...
Emlékezem rája.

Bánatos volt a költő merengés:
Czári tréfa, gúnyos pohárcsengés,
fájó kérdés fűződött hozzája:
föltámad-e még valaha
lengyelek hazája?

Hát a mienk szabad lesz-e újra?
A dicsőség babérkoszorúja
fűződik-e hősök homlokára?
A független Magyarország
lesz-e vérünk ára?

Minket is a moszkó hada vert le,
Hogy a magyar honát védni merte,
Harczainkkal járt a balszerencse.
Bánatosan emlékeztünk
A "negyvenkilenc"-re.

De hisz ma már emlékezni sem kell,
Bírkózunk a régi küzdelemmel,
Hiszen újra harci hévben égünk
Reánk zúdult nagy hadával
Régi ellenségünk.

A Kárpátok szorosain áthat -
No de aztán ott fordított hátat,
futott, futott, többé vissza sem tért.
Mégfizztünk fegyverünkkel
A negyvenkilencért.

Nagyot fordult az idő azóta...
Elavult tán az a régi nóta?
Nem avult el, most ragyog fel napja,
A lengyel hős Kosciuskó
Jutalmát aratja.
Lát a világ fényes nagy csodákat,
Nem fejlődik ez a kor, de vágdat,
Mi azelőtt egy századig érett,
Egy év se kell növésehez,

Már tette kész élet.

Lám az orosz nem várt ily erőre,
Elvettük a lengyel földet tőle,
Bús lakói már többé nem szolgák,
Hála Isten újra van már
Szabad Lengyelország!

Hát az orosz? – Óh tanult a káron!
Bosszut állott – nem rajtunk: a czáron;
Mint a vihar, tört ki forradalma.
ím ledőlt a százados trón -
És a czár fogoly ma.

És te hazám? – Hős multadra nézek...
Tán hiába vérzik el vitézed?...
A mór mehet, elvégezte dolgát...
Nem, nem! hisz a vihar-nemtő
Ma büszkén gondol rád.

Zúgj te vihar, pusztulj régi rabság!
Boldogabb kort teremt a szabadság,
Hősök vére nem folyt ki hiába...
Harsog már a nagy ítélet
S jön Isten országa!

A vers befejező részében a költő a visszanyert szabadság felett érzett örömeinek ad kifejezést. Nem rajta múlt, hogy nem a záró sorokban vizionált „Isten országa”, hanem egy szenvedésekkel teli kor köszöntött országunkra, melyben a költő számára is méltatlan sors jutott. 1919-ben az Eperjesi Jogakadémia a trianoni országvesztés miatt Miskolcra költözött, az elüldözött tanári kart Csengey Gusztáv is követte. A város a menekülteknek épített telepen szükséglakást biztosított számára, ahol igen szerény körülmények között élt feleségével. Nyugdíjasként is folytatta oktató munkáját a Miskolci Jogakadémián. Haláláig tevékenyen részt vett a helyi kulturális és közéletben, a jogászfűjság valóságos kultuszt épített ki személye köré. Csengey Gusztáv 1925-ben hunyt el, sírja Miskolcon, a város korábbi településrészletéről elnevezett mindszenti evangélikus temetőben van. 1942-ben, születési centenáriuma alkalmából a város ünnepségeket rendezett emlékezetére, melyre Borsodi Bindász Dezső elkészítette a belvárosi evangélikus templom udvarán felavatott mellszobrát.

Csengey Gusztáv terjedelmes kéziratos hagyatékát a Miskolci Jogakadémia őrizte, melyet 1948-ban államosítottak, majd egy évvel később felszámoltak. Az egyházi fenntartású intézmény dékánja, Bruckner Győző professzor gondoskodása alapján azonban a hagyaték még az intézmény államosítását megelőzően méltó helyre került, így mintegy két tucat kézirat az MTA Kézirattárában a kutatók rendelkezésére áll. *Életem története* című élvezetes stílusban megírt önéletrajza, valamint fiatalkori utazásairól készített feljegyzései számos kortörténeti érdekességet tartalmaznak, ezért – 2025. évi halálozási centenáriuma tekintetével is – kiadásra érdemesek. Ízelítőként álljon itt az 1878. évi párizsi világkiállításra tett utazási beszámolójának kivonata.

CSENGEY GUSZTÁV LÁTOGATÁSA

AZ 1878. ÉVI PÁRIZSI VILÁGKIÁLLÍTÁSON

A költő ebben az időben az aszódi evangélikus gimnázium tanára volt. Mivel házasságot csak 1890-ben kötött, ebben az időben családi kötelezettségektől mentesen, szabadon rendelkezett idejével. Ez a körülmény akkor vált jelentőssé, amikor 1878. július 28-án vasárnap Moravcsik Géza szarvasi tanártársa azzal az ötlettel kereste fel, hogy utazzanak el a párizsi világkiállításra. A felmerült ötletet hamarosan tettek követték, hiszen két nap múlva már útnak is indultak Pestre, ahol útlevelet intéztek, melyet másnap már a francia konzul is ellátott az elengedhetetlen láttamozással. Még aznap este lóvasúttal Bécsbe utaztak, ahol a másodosztályú retúrjegy váltását követően a Salzburg felé induló vonatra szálltak. Franciául társalgó szász-román utazópárral kerültek közös fülkébe, akikkel hamar megtalálták a közös hangot, s párizsi tartózkodásuk során is kapcsolatban maradtak és néhány közös programot bonyolítottak le. Az úti feljegyzések a találkozásról az alábbi – különös éleslátásról tanúskodó – gondolatokat őrzik:

„De hát miért is gyűlöli egymást a román és a magyar? – Mért haragszik a román a magyarra? hisz azok, kik őket ellenünk uszítják, szlávok, természetes ellenségei mindkét nemzetnek. Az orosz lesz egykor a román elnyomója, mint nekünk a német volt s mint lehet az orosz egykor nekünk is, közös az ellenségünk, közös érdekeink vannak és mégis...”

Az utazás többek között Salzburg, München, Augsburg, Ulm, Strassburg, Nancy érintésével történt, mely alkalmat adott rövidebb városnézésekre, az utazás egy-egy éjszakai szállás erejéig történő megszakítására. A párizsi Gare de L'Est pályaudvarra érkezés utáni rövid „*málhaviszgalatot*” követően a Szent Dénesről elnevezett utcán közelítették meg szálláshelyüket. A Szent Dénes mártírról elnevezett városrész bazilikájában található a francia királyok ősi temetkezési helye, s a róla elnevezett utcán keresztül vezetett a francia királyok szokásos útja a városba. Itt áll a XIV. Lajos király dicsőségét hirdető diadalív is, melyet a győztes holland hadjárat tiszteletére emeltek a XVII. században. Itt találtak az utasok egy „*szegények étkezdjének*” nevezett kifőz-

dét is, ahol szerény választék és kötött ár mellett „à la carte” ebédelhettek meg, majd a Guérin Boisseau utcában található garniszálló negyedik emeletén napi 3 frank (60 krajcár) szállásdíj „két hétre előre fizetése” mellett vettek ki szobát.

Az este már az Elisée Montmartre-ban rendezett vasárnapi bál vendégeként találta őket, ahová fejenként 1 frank belépő megfizetésével nyertek bebocsátást. Első benyomásait így írja le:

„A kert közepén széles négyszögű táncter terület el, oldalt szép fasorok. Balra a kerttel egy tánc terem van összeköttetésben, a ki odakinn nem akar táncolni, táncolhat idebenn, és táncolhat mindenki, aki a belépti díjat lefizette. ... Azt hiszem, hogy a bemutatás elengedtetik, mert ide tisztességes nő nem jár; pedig a kert tele volt ifjú hölgyekkel. ... Végre megzendült az emelvényen a quadrille, egyszerre tele lett a táncter, sorakoztak s a tánc megkezdődött. Hanem milyen quadrille volt ez! valami nevetséges és egyszer mind undorító ugráncolás, tagficamító ferde rángatózások, rugdalózkodás és bajazzó szokellések, amiken az ember egyszerre nevetett is bosszankodott is.” ... Mikor éjfél után két órakor (ami Párizsban rendes lefekvés idő) szállásomra kerültem, hazagondoltam, az én együgyű barbár magyarázatomra, feltűntek előttem azok a jókedvű élénk taglejtésű csárdások – láttam abban kitörő kedvet is, merész szokelléseket, de soha egyetlen mozdulatot.

Augusztus 5-én kezdték az ismerkedést a világkiállítással. A világkiállítási belépőjeggyel szajnai hajón közelítették meg a helyszínt, mely a folyó két partján, a Mars mezőn és a Trocadero téren terült el. A Mars mezőn akkoriban még nem állt az Eiffel-torony, hiszen azt csak az 1889. évi világkiállításra építették fel. Megvalósult viszont egy „ideiglenes, négyszögletű csarnok, vashál és üvegből”, mely az ipari kiállításnak adott helyet és bemutatta az ipar történetét a „kőkorszaktól a rokokóig”. A Trocadero-téren állt egy – azóta már elbontott – „kupalás palota két karcsú toronnyal”, melynek „teraszáról mesterséges vízesés” indult. Két hatalmas akváriumot is felállítottak, s itt rendezték meg a művészeti és kulturális kiállítást.

A Mars mezőn álltak a különböző nemzeti épületek, nemzeti stílusban, utcát képezve. Külön szól a világkiállítás szenzációjáról, a magyar csárdáról, melynek fő attrakciója a 100.000 litert befogadó óriási hordó volt. Az ebédre a magyar csárdában, egy zsúpfedelű kisvendéglőben került sor, ahol a verandán cigányzenekar – „Berkes bandája” – szolgáltatta a zenét. A primás az aszódi Podmaniczky bárók egykori udvari zenésze volt. A Csengey társaságában lévő Moravcsik Géza is aszódi kötődésű volt, hiszen édesapja a település köztisztviselője volt. Találkozásukról így ír feljegyzésében:

„Berkes csak később mutatkozott, felismerte, s szívélyesen üdvözölte, rendelni akart ebédet, de már túl volt rajta, beszélgetés után még az ebédet is kifizette, majd átmentek a Trocadero palotába, ahol Berkes hangversenye volt. ... Berkes igen szépen játszott.”

Berkes hangversenyét így jellemezte: *„Mit éreztem, mikor itt a franciák fővárosában, a világkiállítás nagyszerű palotájában édes nemzetem mélabús dallamai zendültek meg, s midőn láttam, mint hatja át s lelkesíti a mi zenénk még ezt az idegen népet is: azt nem kísérttem meg leírni.”*

Az estét a Moeser sörházban töltötték, jóféle sört kortyolgatva.

„Páris vize magában ibatatlan, ott mindenki bort iszik s a vizet csak cognac-kal, kávéval vagy húsító szirupokkal keverve isszák. Egész ottlétem alatt szomjúság üldözött.”

A következő két napot a szobrászati és festészeti kiállítás megtekintésével töltötték, s eljutottak egy színházba is, ahol a „*Corneville-i harangok*” című színdarabot nézték meg. Az előadás nem tett mélyebb benyomást rájuk, véleménye szerint „*másodrendű színház*” volt, de a körítés felkeltette érdeklődését:

„Itt volt alkalmam tapasztalni, hogy mennyire föl tudnak használni mindent az üzlet emberei, hogy a közönséget firmájukra figyelmessé tegyék; a színház függönye tele volt festve üzletek hirdetésével, valóságos reklámponyva.”

Ellátogattak az akkoriban Turenne utca 47. alatt található, a mintegy másfélszáz, jobbára iparos tagot számláló Magyar egyesületbe is, melynek „*elnöke Zichy a híres festő*” volt, s találkoztak egy volt aszói iskolatárssal, Puky Györggyel, akivel a következő napokban több közös programot is szerveztek.

Augusztus 8-án a Párizs északkeleti részén, a Victor Hugo magaslaton lévő Buttes Chaumont kerteket látogatták meg. A kertet – mely korábban „*vesztőhely, zsebmeteszők, gonosztevők tanyája, később személtérakó hely volt*” – a város híres főépítésze, Hausmann alakította kertté, s vált ekkorra a munkásnegyed mulatóhelyévé.

A sziklás magaslaton található kis kápolna és a mesterséges cseppkő grotta láttán „*a privát kertek magányának emelkedettségéről és az ezt nélkülöző közkertekről*” található néhány gondolat a naplóban.

Ezt követően omnibusszal a közelben lévő Père-Lachaise temetőt látogatták meg, mely a temetkezési szokásokra vonatkozó gondolatokra ihlették:

„Szomorú találmány volt a halottakat egy rakásra hordani egy nagy darab földön. Nem volna-e szebb, ha mindenki odahaza tartaná a maga halottait egy kis hamvvederben? – Nem tisztább munka-e az, ha a tűz emészti meg kedvesei tetemét, mint ha a férgeknek adja át? És ezt a hamut megőrzi híven emlékül – ez az igazi memento mori!”

A temető azonban megérintette Csengey Gusztávot. Bejegyzése szerint ez „*nagyszerű temető, miniatűr város*.” Külön kiemeli Abélard és Heloïse történetét, akik „*1817-ben kerültek a temetőbe, s koporsóik fölé annak a kolostornak a romjából emeltek baldachint, amelyben Abélard élte nyomorulttá vált életét.*”

Másnap belvárosi látogatás következett. A királyi kápolna, a Sainte Chapelle volt az első helyszín, majd „*a legutóbb 1776-ban leégett királyi palota helyén a Palais de Justice, amit a kommunárdok gyújtottak fel. Újból felépítették, de még nem készült el teljesen*” a látogatásuk idején. A következő állomás a Notre Dame katedrális volt:

„Beléptünk. Az orgona bűgött, mysticus hangjába belevegyült a miséző papok chorusának éneklése. ... Én protestáns vagyok; de mondhatom, hogy egy ily góth templomban tartott istentisztelet nem tűr meg felekezeti érzületet.; a dogma különbség s a vallásbeli dolgok eltérő felfogásából alakult jellemvonások összefolynak s elmosódnak ez ég felé törő harmóniában, a végtelenségnek ezen egymásba olvadó boltívezetei alatt.”

Augusztus 10-én látogatták meg a Louvre múzeumát, melynek néhány kiállítási tárgyáról elragadtatással szól:

„A melosi Venus! ... Láttam az istennőt, szemtől szembe álltam vele, láttam a lezsebbet, legmagasztosabbat, mi e világon van. ... A képfaragás művészete e szoborban mintegy megdicsőül, de megdicsőül tárgya is a nő, – a nő a maga eszményi szépségében istenné lesz, s imádatra buzdít.”

A látogatást követően *„rendesen a Moeser sörözőben fejezik be a napot, s enyhítik a kiállhatatlan szomjúságot jó hideg sörrel.”*

A következő napon a boulevard-ok mentén járta be a várost. A boulevard-okat (Bollwerke = védművek) a középkori városfalak helyén alakították ki XIV. Lajos korában, aki leromboltatta a védműveket és betemetette a sáncokat. Ezeket az élelmiszer adóztatása miatt szükséges városkerítés váltotta fel, melyek helyén 1852-ben III. Napóleon alakíttatta ki a ma ismert széles körutakat. A Szent Dénes kaputól jobbra és balra, a Madelaine-ig, illetve a Bastille-ig sétálva járja be a várost a boulevard-ok mentén.

Augusztus 11-én vasúton tesznek látogatást Versaille-ba Puky Györggyel, majd a visszaúton meglátogatták *„St. Cloud-ba romos kastélyát, melyet 1871-ben löttek rommá”*. A következő két napon *„lézengés, bazár, ajándékvásárlás”* majd *„magyar egy-let, bolyongás Pukyval.”* A *„versailles-i kirándulás után fordulópont a hangulatban, szorongás, ... aggodás anyja betegsége miatt.”*

Augusztus 14-én a Luxembourg palotát, az Invalidusok otthonát, a Panthéon-t és ismét a Louvre-t keresték fel. A St. Genoveva sírja fölött lévő Panthéont 1764-ben kezdte építtetni XV. Lajos, mely a francia nemzet nagyjainak hamvait gyűjtötte össze, 1851 óta III. Napóleon rendeletére ismét istentiszteleti hely lett. Meglátogatták Voltaire és Rousseau üresen álló szarkofágját, valamint az itt nyugvó I. Napóleon sírját.

Az elutazás előtti napok városi séták és a párizsi tartózkodást lezáró operalátogatás jegyében teltek. Meglátogatták a Louvre közelében lévő hidat, ahol a korabeli népszerű szerző, Wilhelm Hauff *„A Pont des Arts koldusasszonya”* című elbeszélésének hőse Josephine *„elsőször látta meg Fröben-t”*. A Szajna túlsópartján elterülő St. Germain városrészben megtekintették az apátságot, mely St. Denis katedrálisának megépülése előtt a korai francia uralkodók temetkezési helye volt. A boulogne-i erdőben állatkerti látogatást tettek, s a gasztronómiai élvezetek sem maradtak el, bár az *„osztrigát, bár társai erőltették, nem evett.”* Az esti *„kávéházi látogatás, ivás”* után másnap *„maródi nap”* következett, melybe csak a Louvre kiállításának újbóli meglátogatása fért bele.

Augusztus 17-ike emlékezetes szombat estéjén Meyerbeer operaelőadása került sorra. Feljegyzése szerint az *„Afrikai nő előadása a lehető legnagyobbszerű volt.”* Vasárnap a Cluny múzeumba látogattak el. *„Délben Duval egy legelegánsabb étkezőjébe térünk be, utoljára gavallérosan akartam ebédelni, ettem pástétomot, ananászt”,* majd eljött a hazaindulás ideje. Útközben még beiktattak egy strassburgi megállót is, ahol rácsodálkoztak a dóm felújítás alatt álló épületére.

„A strassburgi dóm vörös, pedig nincs téglából építve, ... belsejében állványok, meseteremberek dolgoztak benne. ... Aztán bejártuk a várost, kicsinylő fumigálással. Páris után megnézni Strassburgot nem stílszerű – előbb kellett volna.”

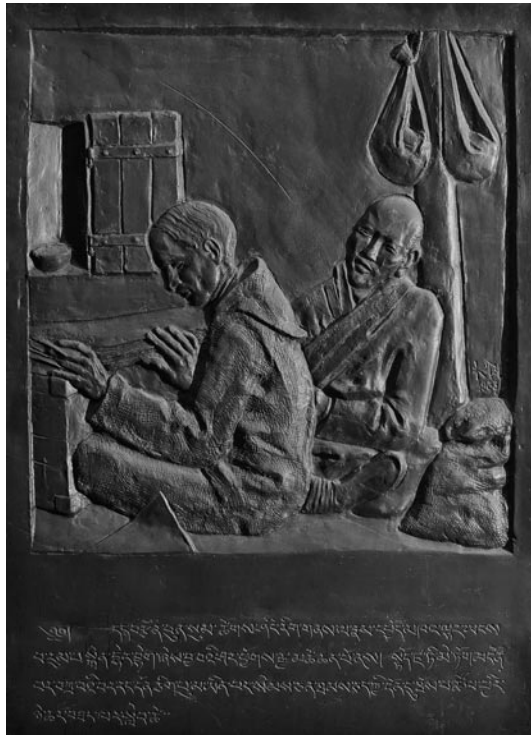
Stuttgartban kedves német írója miatt álltak meg, „az én kedves Hauff-om városát óhajtottam kissé bejárni.” Ulm-ban a „szép góth templomot” tekintették meg, majd München következett, melyről az alábbiakat írta:

„Az egész München egy tarka mozaik, melyet egyetlen fejedelem rakott össze. ... München nem a történeti fejlődés eredménye, hanem Lajos király műve, ... minden darabja nagyszerű, de az egészben nincs harmónia.”

Ezután már csak „két napig tartó keserves utazás, Salzburgon, Bécsen, s Pesten át Aszódra – s megérkeztünk.”

A megtett útról szóló feljegyzései így zárultak:

„Azóta elmúlt egy év, az idő egyhangú múlása el-elmos egy-egy élénkebb színi képet az emlékezet múzeumában, de a melosi Venus itt függ ágyam fölött, isteni mosolya visszavisz eredetijének lábához a Louvre szentek szentébe, s egyszerre fölragyog az emlékezet, s én gyönyörűen suttogom: Szép istenasszony szeretlek!”

Kőrösi Csoma Sándor

BOZÓK FERENC

„Elefánt voltam, jámbor és szegény”

ELEFÁNTOK A KÖLTÉSZETBEN

A magyar irodalomban az elefántok érthető módon igazából az európai és hazai állatkeretek megjelenésekor szaporodnak el. Korábban is jelen vannak azonban, mint egzotikus állatok, hiszen értékes agyarukat, csontjaikat szállítják távoli, egzotikus tájakról, de a XIX. században és korábbi évszázadokban csak a távoli tájakra utazó magyar emberek láthattak igazi, hús-vér ormányosokat. Hannibál óta az elefántok Európában harci jelképekként is jelen vannak. Zrínyi Miklós szerint Szulimán katonái részben elefántokon érkeznek az ostromra: „*Bialok, számárok és ökörszekerek / Hat elefánt is jön, kiken sok emberek.*” (*Szigeti veszedelem, második ének, 42. strófa*) Szenczi Molnár Albert az XLV. zsolnári zsoltárban már említi az elefántot, éppenséggel nem harcias értelemben, hanem Krisztus békéjének mennyei hajlékát, mint „*elefánt-tetemmes palotát*” láttatja. Egyéb kultúrákban és mítoszokban is igen gyakran jelenik meg a béke állataként az elefánt, mivel nem ragadozó, nem húsevő, hanem növényevő, noha emlős. Csokonai így ír Vergilius Georgikon-átköltésében: „*Tmorus illatozó sáfránt, tömjént meg Arábia, / Elefánt-tetemet pedig küld mihozzánk India.*” Amade László XVIII. századi rokokó költő szintén utal az elefántok értékes csontjára és annak távoli, egzotikus Indiából való importjára. Így dicséri szerelmesét: „*Elefánt csontjához hasonlít a nyaka / India irigylí, hogy ideszakada.*” (*Mint a leesett hó, olyan fehérr a teste*) Azoknak az ázsiai és afrikai népeknek vallásos képzetében, mitológiájában és irodalmában azonban, ahol nem csupán állatkerti érdekesség az elefánt, hanem honos és természetes közegében is megtalálható, lényegében mindenütt kitüntetett szimbólum-állat. Érthető módon az elefántnak az indiai mitológiában, kultúrában és irodalomban alakult ki legnagyobb kultusza. Buddha születése előtt anyja, Maja fehér elefánttal álmodott. Az elefánt nyugodt és erős, miként Buddha. A hindu mitológiában a bölcsesség istenét elefántként ábrázolják. Ganésának, az értelem, tudomány, művészetek és bölcsesség istenének elefántfeje és egyetlen agyara van. Szintén az indiai spiritualításban négy vagy nyolc elefánt őrzi a világtájakat, ezért a nyugodt, erős és rettenthetetlen ormányosok az univerzum tartópillérei, hordozói (pillérszobrok). Az elefánt a nyugodt erőt képviseli tehát, mert bár látványosan és félelmetesen tud bármit eltaposni, de (és ebben egyedülálló az emlősök között) ugrálni, szökkenni képtelen. Az ókori Kínában az elefánt szintén az erő és kiegyensúlyozott bölcsesség szimbóluma. Az Európán kívüli mesekincsből említhető *A bagoly és az elefánt* című nepáli, *Az első elefánt* című indiai, *Az elefánttolvajok* című kambodzsai, *A csökönyös kiselefánt* című afrikai, az *Elefántmese* című szudáni népmese és hosszan sorolhatnánk a mitikus vagy mesés, többnyire példázatos törté-

neteket. Természetesen az antik európai, görög és latin mitológiában és irodalomban is megjelennek az elefántok. Például Mercurius isten attribútuma. Rómában Pompeius Magnus elefánton (a győzelmi szimbólum-állat hátán) vonult a diadalmenetben. Az elefánt mint szimbólum-állat mindmáig megjelenik itt-ott. Az Egyesült Államokban a republikánus párt címerállata a bölcsesség és megfontoltság jeleként, szemben az általuk fricskázott demokrata párttal, a számmal (donkey). Természetesen a világirodalom hemzseg az elefántos versektől, ám ezúttal a magyar lírára fókuszálok. Talán a világirodalomban egyik legjelentősebbet mindenképp érdemes említeni, Leconte de Lisle *Elefántok* című szimbolista-paraszista versét. Virág Benedek Phaedrus nyomán magyarosított *Elefánt és róka* című verses fabulájában az elefánt okos állatként jelenik meg, amikor bölcsen átlátja, hogy a róka csupán hízelkedésként dicséri: „*Kotorj innen, szemtelen hízelkedő! / Oroszlányt medvét, farkast és tigris dicséj.*” A magyarság számos elefántokkal kapcsolatos szólást és közmondást tart számon. Talán leginkább közismert a „bolhából elefántot csinál” – szólásunk. Jelentése egyszerűen szólva: az adott ügynek önjelentőségénél indokolatlanul nagyobb jelentőséget tulajdonítani. Párhuzamos szóléssal fogalmazva „túl nagy feneket kerekíteni” a dolognak. Arany János *Bolond Istókjának* második énekében ezt így olvashatjuk: „*elefántnak néz szűnyognyi bajt*”. Az „elefántcsonttorony” a mindennapi, főként politikai küzdelmekről elzárkózó művész vagy tudós magatartását jelöli, ugyanakkor a katolikus vallásban Szűz Mária bölcsességére és magasztosságára is utal. Így került be egyik litániába Mária becéző jelzői közé az „elefántcsontból való torony (turris eburnia), Mária aranyház”. Pázmány Péter ezt írja Szűz Máriáról a *Magyarország nagy királynőjéről és pátrónájáról* című énekében: „*Nyaklánc, sárarany, kert, romlás-talan, elefántcsont torony / Üdvnek sisakja légy te a jámboron.*” Az elefántcsonttorony már az ószövetségi Bibliában is megjelenik. „*Salamon király hajói aranyat, ezüstöt, elefántcsontot hoztak.*” (1Kir. 10,22) Az Énekek énekében a szerző szerelmeséről írja, hogy „*a te nyakad, mint az elefánttetemből csinált torony*”. (ford. Károli Gáspár) Az elefántcsonttorony a világirodalmi köztudatba leginkább Sainte-Beuve révén került, aki Vigny-ről írta, hogy elvonulva a közélettől visszavonult az elefántcsonttoronyba. Pigmalion, a szobrász, a legértékesebb alapanyagot felhasználva, elefántcsontból faragta ki Galateiát, akibe beleszeretett. Vörösmarty Mihály a jól ismert, ökörré önmagát felfújni akaró béka analógiájaként (csibe~elefánt) a felfuvalkodottságot és nagyravágyást leplezi le az *Egy könnynyomtatóra* című versében: „*Csibekorodban is már jól ösmertelek, / S most elefánt volnál?*” A világirodalom tele van tehát természetesen ma már klasszikussá és legendássá vált elefántos történetekkel. Gondolhatunk Jean de Brunhoff *Babar-jára*, Michael Ende *Füligrácós Filemonjára*, Tantorra, Burroughs Tarzan-történeteinek elefántjára, Dumbóra, Kíváncsi Fánocsira és hosszan lehetne sorolni. A magyar olvasók körében mégis igazán Rudyard Kipling *A dzsungel könyve* című regénye által lett népszerű Hádi, a bölcs elefánt. Hádi a szanszkrit nyelvben elefántot jelent. Kipling remekművén kívül is tett az ormányosok népszerűsítéséért, például *Elefántkölykök* című mesegyűjteményében. Verset is írt az elefántról, Kipling *Elefánt-dalát (Elephant-song)* Weöres Sándor fordította

magyarra. (Weöres Sándor *Rókafigasztaló; gyermekversek a világirodalomból*; Móra Kiadó, 1973.) Weörest magát is foglalkoztatta az elefánt, például a *Ha a világ rigó lenne* című kötetben az *Elefántok* című versében, de a *Vásár* című versében is említi a vándorcirkuszosok ormótlan teste dacára akrobatikus, cirkuszi mutatványokra betanítható elefántjait. Ugyanebben a kötetben olvasható Christian Morgenstern két elefántos verse is. *A nagy elefántról* című verse Tandori Dezső tolmácsolásában, *Az orofánt* című verset Hárs László magyarította. Az elefántok cirkuszi ügyességének ellentétéként közismert szólásunkból ismert az a jelenség, ha valaki ügyetlen, suta esetlenségével, akarata ellenére kárt okoz, úgy viselkedik, (mozog) mint az „elefánt a porcelánboltban”. Ezt a franciában is így mondják: un éléphant dans un magasin de porcelaine. Az angolban azonban a szintén nagytestű és óvatlan bika kerül a porcelánboltba: like a bull in a china-shop. Romhányi József *A bűnbánó elefánt* című tréfás versében az elefánt otrombasága jelenik meg, ugyanakkor jámborsága és jóindulata is. Pironkodik, restelli, hogy véletlenül egy pocok lábára lép, és ravaszul felajánlja, hogy törlesztésül a kis pocok tízszer is rátíporhat az ő lábára. Szintén Romhányi írta a *Kérem a következőt! (Dr. Bubó)* című mesesorozatot is, ahol a nagy elefánt, Fáni paradox módon kisebbségi komplexusban szenved. Karinthy Frigyes *Az ige így született* című versében hatalmas albumot készít állatokból és állati tulajdonságokból, és köztük az elefántot ő is otrombának és ugyanakkor bölcsnek és jóindulatúnak nevezi. Garai Gábor *Az elefánt* című versében ugyanez az otrombasággal párhuzamos jó szándék figyelhető meg. A vers hőse attól fél, hogy az elefánt rosszul lép és eltapossa, ehelyett az ormányos itt is gesztust tesz: „*az elefánt ormánya szépen lenyúlt értem, / s fölemelt épp az agyaráig. / (...) s mézédés mangóval kínált.*” Babits Mihály a *Talán a vízözön* című versében az elefántot komoly állatnak említi, a *Baba* című versében pedig jámbornak. József Attila az elefánt jámborságára utal a *Medáliákban*, de a jámborság mellett a bölcsességet is asszociálja: „*Elefánt voltam jámbor és szegény, / hűvös és bölcs vizeket ittam én.*” Csukás Istvánnak a Kaláka együttes által is feldolgozott elefántos versében az elefánt és a fánk kínálkozó rimpárral játszik, és a nagytestű állat étvágyát, falánkságát helyezi előtérbe. Az elefánt – fánk rimpár által kínált rímjáték-lehetőségét Csukáshoz hasonlóan Hajnal Anna is megtalálta *Az elefántról meg a fánkról* című verses meséjében. Az elefánt étvágyáról felapozható továbbá Kovács András Ferenc *A falánk elefánt* című verse is. Az elefánt hatalmas termete jelenik meg Vajda János *Törzsök Jankó* című elbeszélő költeményének második részében: „*Bizony volt olyan, mint bármi falu tornya. / Az elefántok közt is óriás volna.*” Kosztolányi Dezső az elefánt lassúságát, lomhaságát leli meg metaforaként a hatalmas, nehezen mozdítható szekrényre utalva az *Otthon* című versében. Szintén Kosztolányi más versében a kályhát hasonlítja elefánthoz: „*az öblös és zöld kályha a sarokban / lassan megindul, mint az elefánt.*” (Most elbeszéltem azt a hónapot) Természetesen az elefánt hatalmas erejét is megtalálják a költők. Verseghy Ferenc oroszánt legyőző bajnokának monumentális szobrának elhelyezéséhez hat elefánt fizikai ereje szükséges. (Az oroszlyány) Bessenyei György *Gróf Telekinek* című episztolájában ezt írja: „*Az elefánt erős, nagy állat.*” Petőfi *Lehel vezér* című elbeszélő köl-

teményében a főhős még az erős elefántot is lenyilazza: „*Mikor nyilával egy elefántot ejtett / Kivette és kürtnek csinálta agyaráát.*” Kosztolányinál „*sok elefánt letérdelt húzni szekekrét.*” (*A szifnksz*)

Végezetül bocsásson meg a nyájas olvasó, ha egyik–másik kedvenc elefántos verse elkerülte a figyelmem és ebben a kisesszében nem tettem rá utalást. Kérem, tekintse apró figyelmetlenségnek és ne kerekítsen túl nagy feneket a dolognak, avagy ne csináljon a bolhából elefántot.

Szivarozó magyar költők

Hazánkban a dohányzás élvezetének tekintetében a pipázás egyeduralma, később hegemoniája mellett az 1830-as években a nagy szivargyártó cégek kiépülése (Fuchs, Phillips és Comp. stb.) nyomán megjelenik a pipa „kistestvére”, a pipahasználatnál technikailag jóval egyszerűbb, praktikusabb szivar. 1851-ig a dohánytermesztés és kereskedelem, így a szivargyártás is egyéni vállalkozók természetségi és értékesítési biznisze volt. Medecz József és Küinig József voltak ennek úttörői nálunk. 1851-ben azonban császári rendelettel centralizált állami monopóliummá vált. (Magyar Királyi Dohányjövődék) A pipa, mint attribútum (például Sherlock Holmes, nálunk legkivált Mikszáth) mellett lassan a szivarozás is megjelenik a popkultúrában. (Sigmund Freud, Churchill vagy Columbo hadnagy voltak ennek jeles ikonjai). A magyar „szivar” –szó Vörösmarty Mihály nyelvi leleménye, mely vetélkedett, majd kiszorította a közhasználatból az addig idegenesen hangzó, nehezen honosodó „cigarro” és a magyaros és ismert, ám félreértelmezhető „szipa” – szavakat. Vörösmarty azzal indokolja nyelvi leleményének létjogosultságát, hogy a „szipa” - kifejezést eleddig a boszorkány vagy vén banya szinonimájaként használták. (Figyelmező, 1837. II. félv. 7. szám) Ezzel megegyező jelentésű és valamelyest még ma is használatos a szótoldás által hosszabbított „szipirtó” - kifejezés is. A szipát Csokonai Vitéz Mihály is használta a *Parasztalban*, azonos értelemben. A XIX. század közepén a pipázással párhuzamosan már a szivar kifejezés és a szivarozás is felbukkan a magyar költészetben, ekkorra már a Vörösmarty által kreált szó nyelvünkbe természetes könnyedséggel épült be. Arany János említi a szivart *Az új magyar költő* című paródiájában, Tompa Mihály pedig az *Ebéd után*ban kávé és szivart együtt említi. Vajda János a délutáni korzózáshoz elmaradhatatlannak tekinti a szivart és az úriembereknek a szemükön hordott csíptetőjét, más szóval a cvikkert. (*A sétahangversenyben*) Reviczky Gyula *A szűnyog* című versében azt reméli, hogy a szivar füstjével elűzhetőek a hivatalan, csípős vérszívók. Köztudott, hogy Petőfi múzsája és hitvese, Szendrey Júlia korához képest igen modern és fiús hölgy volt, George Sand-ot olvasott, nadrágban járt, rövid frizurát hordott és szivarozott. Petőfi költészetében is feltűnik a szivar, amint szerelmi izgatottságában és zavarában a szájába a szivar tüzes végét teszi a költő és azt várja, hogy imádjotta enyhítse, gyógyítsa csókjával a fordítva bekapott szivar

okozta égési sebet. (*Amióta szerelemben*) Juhász Gyula nincs elragadtatva a magyar gyártású szivaroktól, melyek szerint rosszul szelelő, kellemetlen szagú, rossz jószágok. Mintha Ady-allúzió lenne, – bár nem gyanakszom direkt hatásra – („*Fusson, akinek nincs bora*”) ez a szivarra vonatkozó Juhász Gyula – sor: „*Fusson, akinek orra van.*” (*Magyar szivar vége*) Mintha Juhász Gyula nem élvezetből, hanem aszketikus önsanyargatásból szívta volna a szivart, mert *A nábob és a költő* című versében a gazdag embernek sem ízlik a szivar, pedig nyilván a nábobnak telne drága, minőségi szivarra. Szintúgy olcsó és rossz szivart említ a *Háborús emlékek*ben is. A kortársak, majd az irodalmi emlékezet által parfümös, orchideás vagy „parfömös” költőnek nevezett Somlyó Zoltánnak nemcsak az illatszerekre, hanem a dohányfüstre is volt figyelme. Talán ő a magyar líra „legaromásabb” költője. Számos szivaros és cigarettás verse van: „*Jövel szivar, te szájam barna hídja, / te híd magam és enmagam között*” (*Megbeszélések az Istennel XII.*) Somlyó Zoltán a *Halál a pap borában* című versében figyelemre méltó a vasúti fülkében szivarozó pap szivarjának természetes megfigyelése, nem hagyva figyelmen kívül a szivar esztétikai hibáját sem: „*pettyes szivarját mélyen szuszogva szítja*”. Somlyó szerette a pettyes szivarokat, mert a *Csendes versben* szintén említi: „*Ebéd után félbarna kapucíner, / azt is ízetlen szörpölöm, hamar. / S már az sem fontos hogy préselt és pöttös / legyen melléje a Kuba-szivar.*” A pettyes szivar jelensége nemcsak költészetünkben, hanem klasszikus prózánkban is feltűnik. Pettyes szivart említ Jókai Mór is *A fekete vérben*: „*Simon báró, az íróasztala kis fiókjából elővett egy világos, pettyes szivart.*” Világirodalmi példát is találhatunk: „*Wilde is némán ült, szüröcsölte a kávéját és finoman szívta a pettyes szivarját.*” *Eredetiben*: „*Wilde was silent, sipping his coffee, puffing gently at his dappled cigar.*” (Raymond Chandler: *Hosszú álmom*) Mitől pettyesek esetenként a szivarok? Erre vonatkozólag alábbi idézetet találtam a Hatsek Adolf által szerkesztett korabeli Dohányárusok Közlönye című újságban, a *Mit szívjunk?* – című cikkben, egy bizonyos Dr. Krull tollából: „*Vannak szivarzók, kik éppen a hibás borítéklevelekért rajonganak. Mennyien szeretik például a pettyes szivarokat, pedig ez egy betegsége a dohánylevélnek, melyet még növéseében, zöld állapotában kapott. A dohányértők jól tudják, hogy e pettyeket jégverés okozta. Minden ily folt egy-egy jég szemnek helyét jelzi, ahol a dohánylevél hamarabb elszáradva, kevesebb nikotint tartalmaz. A laikus azt hiszi, hogy az ily beteg levél jobb és azt veszi. Szemnek is nagy szerepe van a dohányélvezésnél.*” (Dohányárusok Közlönye, 1894. január 10.)

A pettyes szivarokat kedvelő Somlyónak még a rossz versei is annyira izgatják a szívem, mint a füstszűrőtlen cigaretták vagy a silányabb szivarok, mert nemcsak a mentholos vagy vaníliás vagy orchideás, finom Somlyó Zoltán-versek ízlenek, hanem a füstszűrőtlen, erősebb, barbárabb ízűek is. Némely versei úgy hatnak rám, mint a kapadohányból kézzel sodort cigaretták, melyek helyenként jó erősek, helyenként lágyabbak, olykor pedig az egyenetlen tömés miatt kifejezetten „lukat szívok” füst helyett. Az erős dohányos Kosztolányi Dezső édes és fanyar fűszereknek nevezte a Somlyó-verseket. A talán legismertebb Kosztolányi-versben, a *Hajnali részegségben* a nikotin és a kávé korántsem a reggeli bársonyos remény, hanem az éjszakai aludni képtelenség nyugtalanító metaforái, a nap során elszívott negyven szál cigarettával

és a költői alkotói tevékenység lázas izgalmával. De a napi negyven szál cigaretta mellett Kosztolányi a szivarozás szenvedélyének is hódolt: „*Most kávé kellene. Pillés és enyhe kávé / és egy nyugalmas, fekete szivar.*” (Reggeli áldás) A *Naenia, az Áldott szegénység* és számos más szivarfüstös verse is említhető. Olvasom Somlyó Zoltán 1909 novemberében Szegeden megfogalmazott *Verseim elé* című írását, s máris elem tolaszik a dohányos hasonlat saját verseiről: „*nagyon sok megalázást és fájdalmat fogyasztottam, amíg a révbe értek és okosan élők békeszivarjainak kék füstje sima kígyókként falta a fejemet*”. *Álomszekér* című versében a zöld alkohol (véltetőleg abszint) és a kék füsttel bódító szivar csak kellékek ahhoz a bódító élményhez, melyet a költő számára szerelme, Mea, a versben „illatos kelyhű virág” csábító és mérgező aromája jelent. Érdekes, hogy a szivar fodros füstjének színe a költői víziókban szivaronként és költőnként eltérő lehet. Az említett Somlyó-versben a szivarfüst színe kék, Tóth Árpád is így ír az *Erdő* című versében: „*S tünődésem is úgy leng, illatos füstje a létnek / Mint a napfényben a szivarfüst / Kedves, kék karikáival.*” Kosztolányi is kék szivarfüstöt említ A *Repülőben*: „*És bűn e ez a / nyugalom, / kéken füstölgő / szivarom?*” Juhász Gyula viszont a *Melankólia* című versében szöke szivarfüstöt említ. Vitathatatlan Juhász Gyula fogékonysága és különös érzékenysége mindenre, ami szókeség, legyen az Anna haja, nyári rét vagy közönséges szivarfüst. Ám olyan verse is van, melyben ő is kéknek látja a szivar füstjét: „*Mint kocsma asztalán a munkás, hogyha végre / Szivarva gyújt szegény s ringatja füstje kékje.*” (Múzsám, kiben hiszek) A szivar nemcsak állandó útítársként jelenik meg a Somlyó-lírában, de a tünékeny élet metaforájává is válik a *Séta* című versben: „*S egy nap eltűnik majd a sétatér / Szivar kialszik...séta véget ér.*” Ugyanez az elmúlás-metafora jelenik meg Ady Endrénél is, A *kezek bábjában*: „*Várjatok: A szivarom ég. / Elalszik mindjárt, nemsokára.*” vagy Juhász Gyulánál a *Móra Ferencnek* című versben: „*Mint a szivarod füstje, tűnik / Az élet és mind a betűid.*” Kosztolányinál szintén: „*Milyen lesz a halál, (...) / Lehet, hogy semmi lesz, / egy sárga délután / elalszik szivarom.*” (Délutáni elmélkedés) A kihamvadó szivar tehát számos költő képzetében az elmúlást asszociálja, egymás hatásától szinte biztosan függetlenül, míg a közismert Karády Katalin-slágerben a „hamvadó cigaretta-vég” a szerelmi kapcsolat végét jelenti. József Attila nem volt szivarozó költő, de nyilván kipróbálta: „*volt fogam közt már szivar.*” (Az oroszlán idézése)

A második világháborúig a szivarozás szorosan kapcsolódott a mindennapi férfivilághoz, főként a kávéházi kultúrához. Erről számos Kosztolányi- vagy Somlyó-vers tanúskodik, de Juhász Gyula is említi a kávéházi szivarozást A *kávéházi bánat*, Tóth Árpád az *Elkopik az ember* című verseikben és számos egyéb példa is hozható. A második világháború után azonban sajnálatosan a szovjet mintát követő hazai társadalmi és gazdasági berendezkedés időszakában eltűntek a vendéglátóiparból és a kereskedelmi forgalomból a kávéházak és a szivarok is, mint egy letűnt, polgári vagy éppenséggel direkt burzsoá nagytökések vagy gyarmattartók, ültetvényesek világát idéző „csökevények”. Így jóformán teljesen eltűntek a lírából is a szivart, szivarozást említő versek. A szivarfüstös kávéházakat felváltották a cigarettafüstös eszpresszók. Maradt a Csongor nevű „szocialista” szivar, de a fogalmazása akado-

zott és rossz minőségű dohányból, külső dohány-borítólevele alatt barna belső papírborítással gyártották, így sokan „hamis szivarnak” nevezték. Pedig a fentebb említett *Csendes vers* című Somlyó-versből kiderül, hogy a háború előtt még kevésbé tehetősköltők számára is elérhető szokás volt kubai és más egzotikus szivarokat szívni és beszerezni Magyarországon. Kubai szivart példának okáért Tóth Árpád is említ a *Szivadár-kerिंगőben*. Igazi szivarosok sosem ismerték el autentikus szivarnak a barna belső papírborítást, vagyis ha a szivar borítólevéllel és töltelékkel együtt nem száz százalékgig dohánytermék. A szocializmusban időnként megjelentek kísérleti jelleggel szivarok, de nem volt országos terjesztésük. Például a Pilvax nevű szivarra gondolok, mely az 1969-es őszi BNV újdonsága volt. Miként a Csongor, a Pilvax is az Egri Dohánygyár terméke volt. A szocializmus évtizedei alatt voltaképpen Eger volt az egyetlen város, ahol szivart gyártottak hazánkban. A Pilvax szivar valamelyest népszerű lett a Csongor szivar előkelőbb alternatívájaként, helyenként még a nyolcvanas években is beszerezhető volt. Bizarr, hogy ugyanakkor a szivaroknál sokkal egészségtelenebb és silányabb, többnyire filter nélküli cigaretták nevükben is büszkén hirdették a proletariátus öntudatát és az új államberendezkedést: Munkás, Terv. A kommunista országok „béketáborában” Kuba maradt a szivaros ország, köszönhetően a kubai szivarvilág egyedülálló varázsának és a manufakturális kubai szivargyártás eltörölhetetlen, jeles hagyományainak, továbbá annak, hogy Fidel Castro és Che Guevara is megszállott szivarfüggők voltak. Korunkban a szivar esetenként megjelenik ugyan a Nemzeti Dohányboltokban, de a felhozatal egy-két fővárosi vagy nagyobb vidéki városi trafikot leszámítva igen silány, a szivarárak pedig az átlagember pénztárcájához mérten irreálisan magasak. A rendszerváltás utáni kortárs költészetben a szivarfüst illatát még a második világháború utáni lírához képest is kevésbé érezzük, noha kitágult orrcimpákkal szimatolunk bele a mai verskötetekbe és a szépirodalmi folyóiratokba.

ARANY JÁNOS - ZALÁN TIBOR

Bolond Istók

SZÍNHÁZI BOLONDOZÁSOK

KÉT KÉPBEN - EGYBEN

Szereplők

Mesélő

Bolond Istók

Öregasszony

Csász

Kató

Élet

Halál

Pityeri Erzsók

Mester – két tanítvánnyal

Pap

Vajda

Rébék

Gazda

Tanár

Direktor

Régisseur

Direktor 1

Klárcsi

Valaki

Komák, cigányok, diákok, színészek, falusiak

ELSŐ ÉNEK

Kedvem van énekelni.
Kit s mit akarék
Megénekelni csak? Tudj' a manó!
„Kedvem... szomorkást... játszi nedv...”!
Talán még hősem is kerül:
Ahá! Bolond Istók: *ez jó nekem!*
Istók, szerény név, s rája címerül
Az a *Bolond* szó illik képtelen.

Tehát Bolond Istók. Jó lesz egyre.
Bár hősi tette most nem jut eszembe...

Különben én igazságos leszek,
Más érdemét Istókra nem ruházom:
S ha mit netán az övéhez teszek,
Kárt amiatt másik bolond ne lásson.
Éljen, ki nagy bolond volt, mint ezek!

Evvel tartoztam a históriának.
Könnyült kebellem most jerünk odább:
Ki volt Istók? szüléi kik valának?
Ki nagy-, szép-, ős-, déd-apja s így tovább?
Az *igaz* név előbb-utóbb kipattan,
S minél több névvel és címmel takarják,
Annál hamarébb kiüti a szarvát.
Mondják, e földön nincs elégedés:
Ki zúgolódik hogy... esze kevés?
Azt még Bolond Istók se tette, mert
(Négy szem között) nem volt hozzá esze...
Pegazusom még most szépen leszállit
De, ha tovább sarkantyuzom, levet:
Jobb lesz tehát gyalog sétálnom addig,
Hol *hősem* első nyikkanása hallik.

1. kép

Füstös vityilló gunnyaszt egyedül
Pusztá-középen, mint egy vén banya,
Ki gombolyagba töpörödtlen ül
S élére áll födetlen kóc haja;
Két asszu kar az oszlop kétfelül,

Melyekre lebókol a *csósz tanya*:
De mellyik tartja egymást: oszlopok
A kunyhót? vagy *viszont*? kétes dolog.

Füstös vityilló áll tehát, vagy ül,
Vagy guggol, összetörped, zsugorog
Sik pusztaságban, mélán, egyedül;
Körötte dúlakodó viharok
Egymás hajába estek.
De minek vesződöm én
Ezekkel? Innen-onnan meghajnallik.
S addig benézünk a csósz-kaliba
Méccsel világitott titkaiba.

A lóca mellett, vagy épen alatta,
Fetrenge földön egy új csecsemő,
Pogányul ordítván az istenadta
Hogy szinte rászakadt a tekenő, –
Talán jövőendő életét siratta?...

Nem messze tőle, eszméletlenül
Fekütt, a nyirkos szobaföldre végig-
Omolva egy nő; karja merevül
Egy tészta volt... mind a kettő könyékig;
És senki, senki sincs rajtok kívül
Jelen, hogy ápolást nyújthatna nekik;
Egy lélek sincs... csupán egy; ott a vackon
Életért küzködő öreg vak asszony.

2. kép

A csósz... no, a vén csósz, mint rendszeren,
Távol serénykedik hivatalában,
Horkolva lelkiösméretesen
Valahol a vetések oldalában;
Se' a mennydörgő mennykő fénye, sem
A zápor, mely hull isten-igazában,
Nem képes, hogy kifordított bundája
Álmaiból a hű embert kivájja.

De, bár alunnék ítélet napig,
Azt mégse álmodná meg, hogy mi történt
Ott, hol az „anyjok” és „a lány” lakik;

Az ember ilyet sose képzel önként,
Pedig való volt, szemmellátható;
Csak az öreg *vak* nem láthatta szemmel,
Hogy mit palástol gondosan Kató.
Szegény asszony! Fölríada hát:
Füle zúg...? nem tudá, higy-e néki:
Várt egy kicsinyég, majd irtóztató
Hangon üvölte:
ÖREGASSZONY Gyerme kem! Kató!”

De a lány, kit becsületes nevéül
Többször szólíta, egyszer sem felelt;
Erőlködék hát fölkelni helyérül
Az aggnő, ami nem menvén, fülelt:
ÖREGASSZONY Kie az a gyermek?
kérdé, szivérül
Lehazudandó a mázsás terhet,
ÖREGASSZONY Miért nem szól az *anyja*,
Vagy *te*, lányom? Egy lélek sincs... csupán
Egy; itt a rongyokkal borított vackon
Halállal küzködő öreg vak asszony.
Vagy itt hagytál beteg... halálos ágyon?

Eszmélni látszék az elhalt leány,
Kebléből hosszú és nehéz sohaj
Erőlködött halványkék ajakán;
De a *színt* képzelem csak, mert olaj
Nem volt a mécsben, így nem láthatám;
Gondolta a mécs, minek égne jobban,
Hol egy vak, egy kised s egy félhalott van.

Az ifju nő, vagy inkább hajadon,
Vagy egyik sem... – no a mely’k jobban illik, –
Még folyvást ott hevert a pamlagon
(Az istenadta földön t. i.)
Szemei zárják, keblébe szabadon
Nem jár a szellő; még ájulva mindig:
De mintha lelke így is érze né
A *szemrehányást*, nyugtalan belé.

Tulajdonkép nem is volt szemrehányás
Az, melybe mostan az aggnő kitört:
Átok-, halál-, és kárhozat-kivánás
Volt, mely egy szóban káromol s könyörg;
Midőn sebet a lélek önmagán ás –,
Kétségbeesésben talál gyönyört,
És, mint véselföcske a hullám-csatában,
Magasra, mélyre száll önviharában.

Oly állapot volt ez, mint aminőt
Jóbnak tanácsolt a házsártos asszony:
ÖREGASSZONY Átkozd meg tenmagad!
késlette őt,
ÖREGASSZONY És halj meg!...
Volt esze, hogy rá ne hajtson.
Nem is hajtott rá, – így szépen kinőtt
Fekélyiből; de öregünk a vackon,
Ki oly türelmes, mint Jób, nem vala,
Megátkozá magát és... meghala.

3. kép

E percben a tiszteletes homályban,
Milyet haldokló mécs idéz elő,
Két tünemény jelent meg a szobában:
Ifjú az egyik, fürge, víg, merő
Hús, vér, egészség; büszke hév szavában,
Sajátja szépség, szellem, kedv, erő,
Arcán elégséges remény világolt
Átfényleni egy örökkévalóságot.

E volt az *Élet*. Szemközt vele, lomhán
Egy más alak is tántorgott elé,
Szúette karjait keresztbe fonván;
Bordája szürkén dűlyedt kifelé;
Köntöse nem volt, egy halotti ponyván
Kivül, mely, ámbár sarkait veré,
Nem takará el a váz semmi tagját,
Kitünteté minden bötykét s darabját.

Röviden, egy górlábu, hórihorgas
Csontváz jelent meg:

Majd ökleit szeme gödrébe dobta
S midőn kivette, látván a napot –
Torony-irányt vón, át az ugaron,
Az ő szerény hajlékának feléje;
Midőn elérte önnön pitvarát,
Hol egy régóta nem hallott *zene*
Ily szóra fakasztá:
CSŐSZ Mi a fene!

5. kép

S bámulta hol az ordító kamaszt,
Hol ennek anyját. Ajka nem szalasztá
– Szitok képében sem – ki a panaszt:
De, két marokra fogván a botot,
Ütés végett neki húzalkodott.

CSŐSZ Agyon zuhintom gyermekestül
Lányom. De a *kétágú* bitófán
Szellőztetni lábom mégse jó – mert hátha
meghül az ember, úgy köntös nélkül.
Aztán a pokolban meg fűtnek vitézül.

E két utóbbi gondolat legyőzte
Az elsőt, – így történt, hogy a botot
Alábocsátván (mint igazi csősze
Indulatának) rátámaszkodott.

CSŐSZ Anyjok! hej anyjok! Anyjok!
Na nézd, e rossz lányt mi lelé...
Hogy'a nyilába tudsz alunni *délbe*?
Nem lát'd – de hisz' hogy látnád – a Napot?
Hanem füled van egy pár: hallhatod
Ezt a kerécsikorgást, hahaha!
Kelj, Sára, kelj! hogy' van alunni lelked?
Örülhetsz, már ki van az *orgona*,
Ennekutána hárman *énekeltek*.
Hé... hé! tán csak nem állt el a szava?
Elég tennap úgy elébb s tovább szédelgett...

Megrázta vállon, megfogá kezét:
S torkán akadt a szusz, meg a beszéd.
Mert amidőn Sárát megrázta vállba,

Mind a két vége megmozdult belé,
Mintha darab kővé lett volna válva:
S midőn fagyos kezét is meglelé
És észrevette, hogy leesve állá,
Csakugy tekinté jobb és balfelé,
Mintha valakit várna hirtelen,
Vagy kérdené:
CSŐSZ Kim lesz, már Istenem?

Ottan szemének forrása kicsordult
S két tenyerével arcát elfödé,
Paraszt keblében iszonyú vihar dult
S nem hallgatóság kedviért nyögé
Fájdalmait... hisz, ameddig belát,
Alig vehetni föl egy-két tanyát.

Sokáig és keményen zokogott.
Nem, mintha tán oly rendkívül szerette
Volna leányát s a szegény vakot:
De megszoká *ezt*, és *amaz* után vőt
Reméle, aki majd eltartaná őt.

CSŐSZ Magam siratom. Önzés. No de hol van
Igazi bánat, amely nem önös?
Ki *nem veszíte* semmit a halottban,
Képmutatólag sír, vagy közönyös;
Minveszteségünk az, bármely alakban,
Mi a bűnnek mélységet kölcsönöz:
Kemény igazság! – Hát mért kegyeli
Az ember a bút...? Mert oly *emberi*!

6. kép

Déltájban a pusztát nyakába vette,
Bekóborolt nyolc vagy kilenc tanyát;
Idő telt abba, míg elősze'hette
Segédül azt a két-három banyát,
Kikkel a tekenő helyére tette
A holtat...

7. kép

CSŐSZ A földön fekvő anyát
Ellenben ágyra vonjuk, a halott
Helyére... hisz mégis puhább van ott!
Dologidő volt: ember a viláért
Sem vala – sírt hogy ásson – kapható
CSŐSZ Megásom hát magam, ha nem másért
 Ásót hajtató bőszi pálinkáért.
Te meg öreganyám, szedd a lábad,
 Vissza se nézz, míg meg nem találtad
 A deákot, ki majd énekleend
 Arról, hogy elérte Sárát az end.
Hanem, hogy deszkám nem lévé hozzá,
A tó gyékényi lész' koporsóvá.
Megfonom, ahogy a Mózesnek egyszer
Bölcsőt a szüléi; ebben kell temetnem.

8. kép

Másnapra kelve, úgy délforma reggel,
A közelebb látszó torony felől
Feltűnt a mester, vagy két szál gyerekkel,
Hatalmasan pipázgatván elől.
Most, egy lepedőfajta lebenyeggel
Takarva, kihozták onnanbelől
És ház elébe tették a koporsót; –
Kapott ez alkalmon Pityeri Erzsók.

Nem volt Erzsók asszonyhoz fogható
Rágalmazója teljes életében
A boldogultnak: most a sirató
Nem más, se' több, mint Erzsók néni épen.
Reáborula hát s szivreható
Verset rögtönze pythia-dühében:
ERZSÓK Jaj, istenem, meghót ez a szegény Sára,
Ki vót asszonyoknak legszebb viránya,
Kinek süketség volt egyetlen kára!
Így mit nem hallott, azt nem is pletykálta.
Templomba eljárt, akár a dolgára,
Vegye a Teremtő most már a karjára,
Mert vele a szégyen ím most megesett,
Egyetlen lánya hogyan-hogy – megesett.

CSÓSZ Ne bögjön ott, mint valamely veszett
Szuka kutya a telihold alatt.
Ami elveszett, no az elveszett,
Ami meg maradt, no az megmaradt.

 Köpdelt kígyót-békát háta megett,
Hogy nagy pofája majdnem leszakadt.
Hagyja most csöndben lemenni a földbe,
Egyegyert ríhat majd temetés közbe'!

 Nohát, deák úr, jöhet a nóta
Szomorú legyen, hogy sírjak rajta,
Így szokás ez már nagy Kálvin óta,
Szívünk a rikoltás összvetartja.

Nem volt Sára születése óta
– dicsérete ez – halódó fajta.
Három-négy falut átzenjen az ének,
Nyomja csak el a zajt, mit küld az élet.
De a hasonlat nem t'om mi vala
Mínthogy további *simile* helyett
Félvállra csapta száját és rikolta,
Mint valamennyi mester, Kálvin óta.

A két tanítvány, duzzadó nyak-innal
Erőlködé a felső nyolcadot,
És mintha fojtogatták vón' *patínggal*,
Fejükből a szem úgy kidagadott;
Tán az akasztás sem jár annyi kínnal...
De most mind a kettő felkacagott,
Mert az, ki hősem lesz (ha könyvem elsül)
Közéjük ordított *impertinensül*.

A mester összehúzta homlokát,
Kacsinta szemmel, majd öklével inte:
De a két gyermek (noha szándokát
Érté) nevetett, a rogyásig szinte;
Amaz tehát a pálca vastagát
Fordítva, jól nyakuk közé legyinte;
Mire a kettő kétfelé szaladt:
Mest'ram az ének közepén maradt.

Mit vala tenni? elkáromkodá
Magát, hogy a botrányt jóvá tegye;

Aztán a pálcát hón' alá fogá
S azt nézte, merre a torony hegye.
MESTER Isten nevében, ingyen,
mormogá,
MESTER Elég volt ennyi, sőt ezt is vegye
Köszönettel az úr-adta holt szegénye:
Ne pompázzon, ha üres az erszénye.

Könnyes szemekkel fogta most ölon
A férj halottját s egy gödörbe tette, –
Hol földi-bodza, vad paréj, üröm,
Varjútövis, bojtortján nő felette;
Emléke nincs fel, sem fán, sem kövön,
Dombját az első zápor eltemette:
De, földné bár a gúlák sziklahalma,
Volna-e akkor csendesebb nyugalma?!

Méltó hős a kis búszerző, elég
Sokat tön már, noha picinyke még.

Nagyanyját holtra bosszantá: ez egy;
Nagyapját majd bitóra vitte: másik;
Nem várta, 3-adszor, míg végbe megy –
Megháborítá régi szent szokásit
A temetésnek.
A temetésnek vége lón. Eloszlott
A nép (mindössze vagy három darab);
Mily állapot, midőn az így kifosztott
Szívvel az ember *egyedül* marad!

9. kép

A csősz sokáig egy zugolyban üle,
Anélkül hogy fel is pillantana;
Míg, felüdítő álomba merülve,
Nyugodtak immár csecsemő, anya.
Majd közelébb, az ágy mellé, kerül,
Majd mintha olykor felsohajtana
És könny rezegne odvas szemein:
CSŐSZ Pihenjetek, *édes jó lelkeim!*

Egyszerre csak valami gondolat
Ötlék eszébe, olyan, amitől

Az ember, minden hosszas fontolat
Nélkül, felugrik és danol, füttyöl.
Ő nem danolt, füttyölt; de ment, szaladt;
Feljárta a határt mindenfelől:
De sem vetés közt, sem az ugaron,
Melyet behajtsón, nem volt egy barom:

CSŐSZ Pedig nekem most
végre fölkiálta,
CSŐSZ Pedig nekem *pénz* kell, igen nagyon!
Szegények, *ők* ne lássanak hiányt: ah,
Kim lesz nekem, ha őket elhagyom!
Várt, leskelődött, mint egy pók; hiába!
Nincs ami hálójába akadjon;
Elúnta egyszer, – cselhez nyúlt: saját
Legelőjéről behajta egy gulyát.

Így pénzre kapván, mindenek előtt
Jóféle törköly-pálinkát veszen,
Attól nyer, úgymond, a beteg erőt;
Egy korsóval fejéhez is teszen.
Majd arra gondol, a keresztelőt
Hogyan lakná el ünnepélyesen;
De szűk levén saját tapasztalása,
Pityeri Erzsókot hívá tanácsra.

Legott ajánlást tőn Erzsébet asszony:
ERZSÓK Besétálok én a paphoz gyalog,
Ugyis van egy kis dolgom a piarcon,
Egy füsttel végbemegy mindkét dolog;
Maga pedig komákat hívogasson,
A komaság majd sütni-főzni fog:
Kinek lepénye lesz, kinek kalácsa,
Lesz csöröge, tézstasulyom, pogácsa,
A csósz helyeslé a lepényt, kalácsot,
Bélest, pogácsát, sulymot, csörögét;
Szintúgy nyelé a jóízű tanácsot;
De nem felejtve szalmás üvegét,
Komám-asszonnyal addig áldomásolt
Belőle, míg elérték fenekét:
Akkor találós ésszel Erzsi néne

Egyet lök a dolgon:

ERZSÓK Na! menni kéne.

Mondván, ölébe vette a *fiút*
És elporoszkált a vert ösvenyen;
Papucs-sarkától a mezei út
Mértékre tapsol, amerre megyen;

10. kép

A pap viszont elsöpré a néhány
Garast, könyörge, s azt kérdé tehát:
PAP No, mondja hát, ki lesz? fiú? leány?...
ERZSÓK Kereszteljük – ne holmi cifra névre:
 Katónak, az édes anyja nevére.”

Vön hát a gyermek Katalin nevet.
Erzsébet asszony távozzék nyugottan,

11. kép

Azaz hogy *menne ő*, haladna, látszik,
Hiszen mindég elüljár a feje,
Igen ám! szegény feje sietne váltig,
De a két láb nem érkezik vele,
Ez, – mint a rossz ló, mely jászolra vágyik
S ha egy kaput sejt, mindjárt térne le, –
Minden lépten-nyomon fekünni készül...
Míg, lám, a főt is elrántá vitézül!
Lón pedig egy alföldi púpos gáton,
Hogy Erzsók asszony négyfelé terült
S feledve mindent, mindent a világon,
Fenéktelen álomba szenderült;
Ő maga ugyan ott maradt, a hátton,
Ellenben a kisdud lehengerült
A mély árokba, melynek tekenője
Puha pázsittal volt körül benőve.

Midőn felvirradt álma éjjelébül
S kinyitogatta szeme ablakit,
Első tapasztalása lón:
ERZSÓK Erzsók, te szédülsz
S fáj a fejed, nagyon fáj.

Második:

ERZSÓK Én pediglen nem is itten lakok;
Én tán az idén se' jártam még itt,
ahol épp most vagyok... de hol vagyok?
Hm! a sok kicsi ujfenn megárthatott!"

Körültekinte és örömmel látta
Hogy, ameddig belát, senkit se' lát;
Most, gondolá, nincs semmi dolga hátra,
Mint hazamenni; ballagott tehát;
Az a *kis ostoba* meg' nem kiálta
Utána, – nem jelengeté magát
Sem egy csuklással, sem valami prüsszel:
Hiszen csak adna jelt egy árva pisszel!
De nem! hanem midőn már látható
Sem vala Erzsók néni a határon,
Akkor kezdé el a rívást Kató;
Szerencse mégis, hogy jött végre három
Szekér cigány... ország-világ futó
Nép, – sátorok lakója télen, nyáron:
Ezek az árva sírót meglelék
S a barna rajkók közzé göngyölék.
Azonban a csósz, meg némely komák,
Nehezen várták a keresztanyót;
Nem kezdhették el a nagy lakomát
Míg a multság hőse oda volt;
Figyeltek ajtón és ablakon át,
De nem láttak semmi látnivalót;
A csósz felállott egy vigyázó-fára
Hogy messze lásson a sík láthatárra.
Egyszerre, kit lát? a jó öreget
Mellékirányba mendegélni távol.
Kurjant felé,
CSÓSZ Erzsók, hová tetted a gyereket?

De az szónak sem áll, mint egy siket,
Egy ízben észrevette, hogy köszönget
Feléje a csósz és kalappal int,
ERZSÓK Ej!
monda,
ERZSÓK Hát isten megáldja kendet!

S tovább inalt Erzsók asszony megint.
Ennek láttára nagyokat köhentett
A csósz; de mit vala tennie, mint
Szaladni nyomban Erzsók néniékhez
S megtudni, hogy ment a menőke véghez.
De hogy mi történt reggel óta véle?
Erre Erzsók semmi módon nem eszméle.

Mit volt csinálni? gondolom, megették
A sok pogácsát, sulymot, csőrögét;
Azonban a cigányok messzevitték
A csósz kunyhó árva gyermekét;
Ha kérded, közönség, mivégre tették
Ezt a cigányok? nézzed e regét:
Légy béketűrő, majd kiszűl alább,
Mi hasznot hajta nekik e nyaláb.

12. kép

Egy ócska nyergen ül a tisztos vajda,
Kitünő zugban, egymaga, külön;
Panyókán fityegő kék mente rajta,
Ezüst gombokkal sárgaréz fülön;
Sűrű bajusztól fedve hallgat ajka,
Kivéve ha egyet kahint:
VAJDA Ühön!
Hallgat pedig, mivel most agyarán
Bagó van, hogy kimondjuk magyarán.

De egyszer aztán felnyitá foga
Sövényét (mint Homérosz mondaná),
És a kemény hang, melyet mormoga,
Rendítve bújt a földbe, föld alá:
VAJDA Hol a *rajkó*, te Éva, Rebeka?
Megint egyiknek sincsen gondja rá?
Hol a pokolba felednétek így el!...
Mindgyárt szoptassa meg egy, aki tölgyel!"

Mondá. Legottan a vajsszívü Rébék
Letette földre önnön kisedét.
Mint a szemétdomb nyirkos tetején
Fehérlő gomba, avvagy pöfeteg:
Ugy csünge Rébék májszin kebelén

Fejér képével a magyar gyerek,
Dőzsölve annak mézédés tején
S nem győzve abból szívni eleget, –
Midőn egy haska férfiú belépe
S a vajda e szókkal fordult elébe.

VAJDA No István gazda, itt volnánk megén.

GAZDA Látom. Hát?

VAJDA *Három*, de jó!

Kend tudja, hogy mi nem járunk gebén.

De milyen három harapó-fogó!

Ritkítja párját, egy sincs közte vén.

GAZDA Nincs! csak kehes, mint multkor a fakó...

Hol vetted azt a rajkót, hé menyecske?

RÉBÉK Kaptam! Kendnek ilyen sincs, úgy-e vén lator!"

GAZDA Azt loptad, úgy-e, valld meg, valahol?

RÉBÉK Loptam! – ki ördög lopna ily kamazt?

Loptam! hogysisne! hisz csak nem malac!

Most meleg a vas, most kell ütni, rajta

Vajda!

Sok szóbeszéddel így az alku meglett,

Egyfüstön a ló- és gyermek-csere;

Megnépesült az ól s a kályhaszeglet.

Még akkor éjjel István nevire

Lön bélyegezve, mit a két öreg vett:

Hősünk, Kató, *Istók* nevet nyere.

Hogy kapta mellé aztán a *Bolond*-ot,

Ez, amit én másszor talán elmondok.

MÁSODIK ÉNEK

Hol is hagyám el? Mindegy! Régi nóta:

Húsz éve, mondom, egy-kettő hián;

Jó nagy kamasszá nőhetett azóta

S túl járhat Istók óperencián.

Hosszúra nyúlnék minden élte-volta:

Ugorjuk által! Jó ötlet; *bien*:

Így francia lesz, meglepő, regényes;

Költő segít magán, ha leleményes.

Szerint sehogysem járt bolond eszem;
Logikában nincs nálam gyöngébb diák,
Major- s minorban én nyakig veszem,
Vagy az *okot* nem lelem, vagy *fiát*;
Kivéve, mint pók, ha mit *érezte*:
Mert (amin elbámulna Kant; Spinoza)
Észtanszerűbb a versem, mint a próza.
Classicusokhoz épen szíve vonta:
Kedvence volt Horác, Virgil, Homér;
De szót hüvelyből nem örömet bonta,
Virágot nem tiport el a gyomér’;
Ő az *egésznek* bátran nékironta,
Kileste, hol foly az a finom ér,
Melyen halad cselekvés, érzet, eszme –
Habár egy *szócska* néhol kárba veszne.

ISTÓK Tanúlok ugyan annyit a „tanárnak”
Iparkodom is a „becsületért”,
Hogy nem nevezzenek publice számárnak.
Elfújom hangosan, mit senki sem ért;
De ez engem nem boldogít, minő
Bűn az oskolában pazarolt idő.

A pálya végén hosszú reverenda
Intett felé, vagy olyan kutyabőr,
Minőt nem rejteget az ős gerenda:
Pap is lehetne, ügyvéd, ingenieur;
Bajtársit e pálmák varázsa vonta,
Lett is valami, valamennyiből,
Ki mind az iskolát végig taposta.
Lesz az; (Ha más nem, egy falusi „kosta.

ISTÓK Igen! A „lenni vagy nem lenni”: cél!
Sokan keverik: „enni vagy nem enni!”
Bölcs, ki „kenyérrel” csak éhségben él;
Hol fogom egykor majd magam „letenni” –
S hogy? Doctor, prókátor, ludi-magister,
Vagy más ilyen *tor-ter* nevű philister.

De *olvasott* borúra és derűre,
Mohón, systéma nélkül, szaporán,
Mintha, mit a világ nyomdái nyomnak,
Fejébe kéne férti mind, a lomnak.

Legjobban a versköltőket szerette;
Ünnepe volt, ha effélét kapott:
De szükségből a prózát is meg-ette:
Új s régi könyvet, naptárt, hirlapot...

ISTÓK Érdekel A juhtenyésztés rendje,
Imádom a görcsben vitázó papot;
Kérdezz Bibliát oda s elmenőben,
S mind, amit nyomtanak „ez esztendőben”,
Vágyamnak az sem épen akadály,
Ha könyvem néma, nyelve idegen:
Előbb egy-két szót értelmem kivájja,
Tünődve mint hieroglypheken,
Míg a mondatnak is nyitját találja; –
Így ássom, mint szű, a laprétegen
Keresztül magam; – s ha kezemre jön,
Nyelvtant olvasok, meg szótárt – *külön*.

Tény az, hogy Istók, minden olvasása
Dacára, *tudni* többet nem tudott;
Nincs tárgy, miből, az iskolák szokása
Szerint, kiállná a vizsgálatot;
De általában véve, egyremásra,
Elméje mégis nyílt, gyarapodott:
Mint testi étküink nagy részben lemállik,
S mi bennmaradt, az *más anyagra* válik.

De jó bolondunk (ebben is bolond)
Mélyen tudott érezni s melegen,

ISTÓK Szeretni kell embert – szeretni hont!
S mit a Természet templomként kibont
A boltozatra föl, mely tiszta kéken,
Éjből, sugárból szöve, domborul;
De ha széttekintek – nem látok sokat
Szegény, romló szemem, bárhogy pislogat.
Oh, ha az a húszegynéhány évem
(Vagy közel annyi) nem lett volna vak!
Ha mint egy fényrajz tárult vón’ élébem
Természet, ég, föld, hegy, mező, patak;
A távol’ a kicsiny’ körrajza *épen*,
A lég, – az égnek *folytatása* csak –

Mint mikor elnéztem a kicsi pontot:
Röptében a gólyát: egy szem porondot!
Ha fűben apró – s végtelen világok
Titkát az ürben, leshetem vala;
Ha népes körbe én a *tudva* hágok,
Hogy nem csalékony e szem sugara;
Ha szenvedélyek s millió hívságok
Tükrét az arcon, s szívet általa,
E huszonpár év alatt híven figyelve,
Tapasztalással hímesebb ez elme...

Hanem billentsük a mesét odább. –
Istók elúnta, mondok, Debrecent;
Mint elmosódó, játszi délibáb:
A képzelet mindég előtte ment,
Csalván az útról nyom nélküli tájra,
Sivár pusztákba, zsombikos lapályra.

Egy naptól fogva vesszőparipája
Csak a színészet: mind szaval, danol,
A hősi állást tűkörben csinálja,
Ha ily butorhoz férhet valahol;
Büdös neki „Pallás” vén laktanyája,
De a színháznál örömet napol...

ISTÓK De nem mint olyatén „rugott” deák
Akart ő szökni Thálja templomába;
Őt vonja íhlet, vérmes ideák,
S van bizodalma *testimoniumába*;
Egy ősz tanára, egy agg Simeon,
Kinek nem fért a híre Debrecenben,
Sőt már nevének keskeny volt e hon
(Kibőgte a deák ezt is különben)
Föllelkesült a lelkes ifion,
Szavalni fogta, énekelni... minden...
Említe *Shakespeare* „hallatlan” nevet:
Megáldá, s írt ajánló levelet.

2. kép

Ily készüléttel Istók a *direktor*
Szent ajtaján kopogtat és belép,
Nem oly merészen, mint valami Hector,
Künn fészkelődött jó soká elébb.

ISTÓK Azért jöttem – úgymond – szeretnék *aktor*...
Kibontsam-e nagy bizonyság-levelet?
Ha megfordulna, rálátna épp akkor
Nem tartalmaz ám e levél keveset!

DIREKTOR Tud-é táncolni, *amice*, s dalolni?
ISTÓK Ó, igen, tánc, dal, nekem nem idegen!

Talán tánc helyett a *Kontból* szavalni...?

DIREKTOR Lehet, csak ne most, s ne túl hevesen!

Hát *garderobja*? frakk s efféle holmi?...”

Igazgató úr végignéze rajta,
S nem mondta bár, minő a „láttelel”:

Érezte a fiú, nagyot sohajta

S átnyújtá az ajánló-levelet.

Mosolyra görbült a direktor ajka,

Mert az aláírt név köztisztelet-

Tárgy a vidéken, s monda:

DIREKTOR Így... no... tán.

Jőjjön gyűlés – azaz hogy délután.

Szabott időben aztán megjelent

S megtudta, hogy fölösleg bár, színész lett.

Az este kissé már szétnéze bent;

Nem oly szép, sejti, mint kívül, ez élet:

Erdő, terem, *kulisszák*, *kortinák*

Mind lécz, papír, vászon, kötél, – fonák.

Szerepje is volt már, a szín megett:

Majd vas-lemezt ráz és dörögve-morgó

Zajjal rendíti, mint Zeusz, az eget,

– Míg gyantaporral a színlap-kihordó

Kulisszamécsvillámot ereget; –

Majd mint *tüzér* áll, a kezébe’ furkó,

S *inspiciens* úr hogyha jelt adott:

Döngetni hátul, bum! bum! a padot.

Már másnap a színpadra kelle menni,

Ez egyszer a nehéz, nem a szerep!

Mi az; fényes ruhában megjelenni
És ott szavalni mint a szélkerep?
De *változáskor* a széket betenni,
Ödöngni fel s alá, mint vak-vereb,

Volt olyan este, *szóhoz* is jutott,
Több volt ugyan a „schlagwort”, mint a szó:
ISTÓK *Értem! – Befogtak. – Tessék: a poroló...*

Azonban egyszer köpcösebb mondóka
Jutott részére, több mint fél lapon:
Egy *német herceggel* gyült meg a dolga,
Nagy hódítóval ott a színpadon,
Kinek Damokles-kardja győzve lóga
Egész város fölött e gyász napon,
Melyet továbbúl most kivágni készül
S leölni aggot; nőt, babát vitézül.

ISTÓK *Segítségédért kegyelmes herceg,*
Könnyek szívemből peregnék melegen;
Mi vár így ránk, mint a szörnyü percek:
Az égő város, rabló idegen;
Könny felbuzog, kebel gyorsítva perceg
Halomra ölt anyákon, gyermekem!...
Úgy hogy kendőt emel sok gyenge szülő,
És tapsba tör ki fenn a kakasülő.
Másnap korán hivatja a *régisseur*:
RÉGISSEUR *Jól van, barátom; tudta szerepét,*
De mondja fel csak, kezdje újra, többször –
No lássa, hogy az accentusba vét;
„Ke-gyelmes herceg!” így; halkan először,
Ott hangsúlyozza *gyel*, a közepét.
„Ke-gyelmes érti hát már...? nem »ke-gyelmes.«-
Maga nem kap *rollét*, ha nem figyelmes.”
Nem is kapott szegény, vagy mind olyat,
Környékező is már a gondolat,
Hogy színpadon ő hasznavehetetlen;
(Mínthogy hé-lélke nincs hová legyen)
Pályáján ugyan nem halad, de – megyen.

Egy reggel – épen a bolondok napja,
Az ő névnapja, april elseje

Volt, hogy fülét a hír oldalba csapja,
Hogy *társaság* nincs, már csak hült helye,
Már útra is kelt egynehány darabja. –
No, mit tegyen most ő, szegény feje?
Mondják: egy vándor színész verbuál
A hulladékból, – ő bizony beáll.

3. kép

S fut a *civishez*, melynél a direktor
Megszállva volt:
ISTÓK Vándorszínész ha lehetnék én e!
DIREKTOR1 Mé' ne!
Ottan áll két szekér rakodva, s hatkor
Indúlni fog: ha itt nem lesz, marad.
ISTÓK Igérem, hogy pontban berukkolok,
Csak még ágyért, ládáért szaladok...

DIREKTOR1 Mi-it...? magának ágy, podgyász, barátom...?
Köszönje meg, ha úgy jön, amint *látom*.

4. kép

Istók az útat élvezé örömmel,
Mint a kalitból menekült madár;
A bámulást nem győzte volna szemmel
Midőn kitágult a sík láthatár;
Kocsis mellett, övé a legkülönb hely,
(Mert a szekér csak ernyős, nem batár;)
Nyílt a kilátás – benn, kulissza, ponyva-
Trónjárul mit se' lát a primadonna.
ISTÓK Ott játszom majd, falun...! ott megrekedve
Nincs a talentum, – s ha meg volna is:
Nem adna – hol regény vár rá, kaland –
Száz bizonyosért egy bizonytalant.

De a kaland – egy Fra Diavolo
Vagy Sobri – úgy látszék, el fog maradni,
Mentek falun, mezőn át, danoló
Csapatjok, míg öreg delet mutatni
Kezdett az árnyék; így *ebéd* után,
Melyhez egyéb se' volt – *idő* csupán.

5. kép

Így eljutának a kis tiszaháti
Városba, mely kíván komédiát,
Hol a színészetnek nemes baráti
Bőven tenyésznek, a csizmadiák;
Legott, amennyi deszka száradóban
Ács-, asztalosnál fel lön hajtható,
Elkunyorálták, melyekért, adóban,
Szabadjegyet küld az igazgató;
Mind neki gyűrközik, s másnap valóban,
A színpad áll, függöny *felvonható*,
Minek titkát, a díszítő teremben,
Kileste Istók-mester Debrecenben.

Jött a közönség, ámuló pofákkal:
De a kifestett pénztárnok panassza
Egyre susog, hogy mégse' gyűl a kassza.

Mert a padokban, kimutatható:
Az ott a „hivatalos engedély”
Egész családdal; *ott* szállásadó
Gazdáik, a céh, az ingyen-fedél;
Az ott a *mécses*; *ott* az alkotó
Léc, deszka, vas-szeg, fúró és kötél...
Nem csoda hát, mire lejárt a hónap,
– Bár a direktor jó „gázsit” szabott:
DIREKTORI Sorry, egy szörnyeteg (hívják *vissz-adónak*)
Régen benyelte azt a hónapot...
ISTÓK Huszonöt pengő forintom elfüstölt,
Nem láttam belőle egy krajcárt se,
Most, hogy az eszméletem újra felkölt,
semmim sincs, és a zálogház tele;
Azontul közebed elől szököm,
Csavargni a hegyen, föl-le menve,
Áfonyával élek, böngészve, szedve
Egy oldalon én, másfelül a medve.
De még az ábránd, a varázs ígétet
Mind' bírta, a lélek tűr és remél;
Csak az bánt, hogy a *látott* művészet
Nem *isten*i (kenyérrel bár nem él);
A darabból sose tudok *egészet*,
Csak épen a nyakamba varrt személyt,

Mert „a darab” féltett, becses portéka:
Hét zárral őrzi a „bibliothéka”.

6. kép

„Próbát” ugyan tartottak hébe-hóba:
Próbálok erről képet festeni.
Hát, összegyűltek a „nagy” fogadóba,
(Lévén a színház csizmával teli);
Ott kiki várta, míg a *péce-szóba*
Beléakadhat, és nyitját leli.

Próbálnának, csakhogy a többi „úr”,
Ki már kolompos, fő-fő veterán,
Az, bár felejteth, többé nem tanul;
Ők adomáznak serkancsó s dohány
Mellett, s fecseg mind, szakadatlanúl.

Szerephez – ahhoz ő itt sem jutott.
ISTÓK „Jó” „távozik”, „nevet”, „kardját kirántja” –
Restellem is már, amit mivelek,
Ilyeket mondok, saját fülem bántja,
Pár szóért hagyok illanni életet.
De, mondom, a bűbáj még egyre húzta,
Még színpadon cipőjét el se nyúzta.

7. kép

És eljött az idő, Klárcsi kisasszony –
Hanem, hogy ki ő? Lássuk azt elébb!
Nem épen oly rút, hogy visszariasszon,
Kifestve pláne tetszik, színre lép.

Ötöle vett leckét magános órán,
Istók előtte monda szerepét,
Az meg követte, egykissé az orrán
Keresztül ejtve az *m*-et, s a *b*-t;
ISTÓK Nem baj kérem...
KLÁRCSI Men vaj kéren...
Nagy munka is volt feltörni a jó lány
Elméje már rég nem művelt gyöpét;
Őszinte volt vesződség, áldozat:
Istók, a jámbor, nem gondolt rosztat.

Lecke után egy este, vacsora
Helyett, Bolondunk a szín ágását
Künn támogatta, minthogy még kora
Volt a lefekvés, – andalgott tehát,
Midőn jól hátba vágja Klárcsi *mondur-*
Csomagja:
KLÁRCSI Kísérjen haza, Bolond úr!”

Átvette a nagykendős csomagot
Istók szerényen, Klárcsi meg nevetve
Karjára ölté a hű lovagot,
S ballagtak együtt, csöppet sem sietve;
Elérték a kisajtot nagy-sokára;
Hol Klárcsi hajadon-szállása volt:

KLÁRCSI Jöjön be hát!
ISTÓK Késő van, instálom...
Mondá, találó
Mentségre kunkorítván az eszét;
Azzal köszönt, ment. S hallá, hogy mögötte
Becsapta az ajtot Klárcsi – nem betette.
Őszintén: Istók az olcsó kegyet
Megútálá – mint borban a legyet.

8. kép

Mit álmodék, mit nem...? Másnapra kelve
Utcán bevárta director urat,
S határozottan, bár rebegeve nyelve,
Kimondá, hogy tovább ő nem marad.
ISTÓK Ha kell számla, elhatározásomat
Megérlelé kiábrándult szerelmem,
S hogy eltökélni nem bírtam hamarabb;
Az kérem penetráns nagy hiba, jellem,
Én a színházhoz vonztam szerelemmel,
És ez jellem kérem, sehogyse hiba.
Én csak *bolond* vagyok – de nem *ostoba*.
DIREKTORI Aztán hová megy?
ISTÓK Harminc mérföldre, most mindjárt, gyalog;
Lesz tán belőlem írnok, vagy preceptor –
DIREKTORI Kijózanult? többé nem andalog?
Biz a, barátom, nem csekély dolog!

Én az útra egy fehér huszast adok.
Magamagának meg tör vándorbotot.

9. kép

Hét napra elvergődött a parányi
Helységbe, hol lefolyt gyermekkora,
Melynek lapályos, erdős ingoványi
Közt megvonúl a kunyhók gyér sora;
Nincs tornya, csak – hol fiai, leányi
Tanúlnak – templom a rossz iskola,
Előtte fábul egy rozszant harangláb,
Melyről becsengi egy mozsár a lankát.

Híre futván, hogy megjött „a diák”,
Mindenki tódult, hogy lássa, nézze;
VALAKI Tegyük meg István jó hazánkfiát
Tanárnak a régi mester helyére!
Azon vevé magát a jámbor észre,
Hogy ő vasárnap surrogál papot,
S köznap tanítja az *a, b*: *ab*-ot.

Mellesleg olt fát, burgonyát kapál,
Hízlal malackát, csak könyvet nem olvas;
Bírákkal a közügyben elpipál,
Jegyző helyett is ő levén a *tollas*;
Ábrándos multja mint törölt lap áll
Mögötte, nem érdekli semmi ollyas;
Búcsúztató verset ha írogat:
Embernek gyászost, disznónak vigat.

MOLNÁR MIKLÓS

Erős szellem, gyöngéd szív

SOPHIE SCHOLL SZELLEMEÉNEK MEGIDÉZÉSE

*„de mondd, barátom: ér-e valamit
egyik naptól másikba halva lassan
megérni s észrevétlen elrohadni?”*

Szabó Lőrinc

*„Minél inkább keresi valaki a biztonságot, annál
inkább halott, és minél inkább szembe mer nézni
a kihívásokkal, annál inkább él.”*

Kassai Lajos

„Az ember legocsmányabb bűne a gyávaság.” Bulgakov a megfeszített Názareti Jézus, arameusul Jesua Ha-Nocri szájába adta ezt az evangéliumokból sajnálatosképp hiányzó szentenciát, *A Mester és Margarita* fontos szerkezeti elemét. „Az összes többi ebből a bűnből fakad”, mondogatta Bulgakov a barátainak. Mikor *A Mester és Margarita* – az író halála után 26 évvel – első ízben a nyilvánosság elé kerülhetett a *Moszkva* című folyóirat 1966. novemberi és 1967. januári számában, a mintegy hatvan gépelt oldallal megkurtított változatból gondosan eltávolították „a legocsmányabb bűn” valamennyi említését. (1973-ban jelent meg első ízben a regény csonkítatlan szövege.)

Kerti törpék élnek így: nem szeretnek állást foglalni, vagy ügyek mellett elköteleződni. Nem teszik próbára az erejüket, nehogy szembesülniük kelljen a gyöngeségükkel. Nem mernek hullámokat verni és ellenségekre szert tenni. Kiszzerűen élnek, kiszzerűen házasodnak, kiszzerűen hálnak meg. Nem egy bordában szőtték őket *A farkasok dala* királysas-lelkű költőjével. Szerintük *szabadság, igazság, jellem, lelkiismeret* tartalmatlan szép szavak csupán. Ahogy Weöres Sándor írja *A teljesség felé* című lélekvezérlő kalauz *Jóslás az állandó háborúról* című fejezetében: „A tehetetlen meghunyászkodást polgári kötelességnek nevezik, a tömeggel együtt-üvöltést bátorságnak, az érzélgősséget költői lelkiületnek, a dióhéjak csörgetését haladó szellemnek, a kapzsi, szűk homlokú élelmességet érznek, a csoportos unatkozást szórakozásnak, a mirigyek játékát élvezetnek.” Ha választaniuk kell félelem és szeretet, meghunyászkodás és szabadság között, szűkölve meglapulnak, begubóznak félelmeikbe, s ezzel öntudatlan cinkosaiá válnak azoknak a hatalmaknak, melyek a félelmeiken keresztül irányítják, megvezetik, kizsigerelik, s amikor nincs már szükség rájuk, mert nem sajtolhatnak belőlük több hasznot, elfújják őket a föld színéről, mint egy porszemet. Minden zsarnokságnak a sohasem lázadó, az életnek nekilendülni nem merők, a szabványviselkedéstől és szabványgondolkodástól eltérni rettegők, a még félni is gyávák esnek legkönnyebben áldozatul – mindazok, akik képtelenek fölismerni, hogy távirányított rabszolgává vannak programozva. Ha erőt mutatnak nekik, erőt látnak. Ha uraik azt mondják nekik, hogy láthatatlan kőbalták potyognak az égből, s emiatt szkafanderben kell járniuk, vakon engedelmeskednek, és zokszó nélkül szkafanderben járnak.

Kertitörpésített fölfogása ez az életnek: ha parányira nyomorgatod, ellenőrzésed alatt tarthatod. Ha engedelmesen kussolsz, a mumus nem talál meg. Ha négykézlábra ereszkedve jársz, nem sodor el a forgószelel. „Ha nem járok négykézláb, rögtön kiszúr a főnökség, és rám förmed a többi kerti törpe: »Csak fölforgatók és anarchisták járnak két lábon!«” Csakhogy bent sem lehet maga ura, aki rab odakint. Lenyirbált szárnyakkal nem szárnyalhat szabadon a képzelet, nem tágíthatja ki, nem haladhatja meg a távlattalan köznapi tengődés, az egyik napból a másikba halás szűk kereteit.

A „Fehér Rózsa” ellenállócsoporthoz való részvétele miatt hazaárulással vádolt Sophia Magdalena Scholl – huszonkét éves korában, 1943. február 22-én a müncheni Stadelheim börtönben, néhány órával az ítélet kihirdetése után, guillotine-nal lefejezték – nem így élt. *Die Sonne scheint noch*, „süt még a Nap”, mondta, mielőtt kivégezték. Ugyanakkor hajtották végre a halálos ítéletet a bátyján, Hans Fritz Schollon, valamint orvosegyetemi diáktársán, Christoph Hermann Probston is.

Cowards die many times before their deaths. The valiant never taste of death but once. „Halála előtt sokszor meghal a gyáva. A bátor egyszer ízlel csak halált” – mondja Shakespeare drámájában Julius Caesar. „A bátor ember egymagában is többség” – mondta Andrew Jackson néhai amerikai elnök. Sem Sophie Scholl, sem pedig a „Fehér Rózsa” csoport többi tagja nem rendezkedett be a kertitörpe-lét rabszolgamorállal kibérelt burkában. Bár néhány évig a Hitlerjugendben tevékenykedtek, a jóra és az igazság megismerésére való természetes hajlamuk, görög bölcselőkön és Goethén iskolázott szellemük szembefordította őket a nemzeti szocializmussal. Sziszegve se szolgáltak aljas, nyomorító hatalmakat: emelt fővel, egyenes gerinccel jártak, nem voltak hajlandóak négykézlábra ereszkedni. Kantot tekintették mesterüknek, aki azt tanította, hogy minden emberben megvan a racionális érvelés képessége; elengedhetetlenül szükséges, hogy mindenki szabadon élhessen ezzel a képességével; erkölcs és helyes viselkedés csak független gondolkodásban, a megkérdőjelezhetetlen tekintélyek és a szolgai engedelmesség elutasításában gyökerezhet.

A jóra és az igazság megismerésére való természetes hajlam velünk születő emberi adottság; nem uralkodók vagy többségi döntések iktatták törvénybe. Ez az adottság képesíti az embert, hogy fölháborodjon az igazságtalanságon és az embertelenségen, és szembeszálljon a parancsuralmi rendszerekkel. „Szabadságunk kivívásának legegyszerűbb, legkönnyebben megvalósítható eszköze: megtagadni a *személyes részvételt* a hazugságokban – írta Szolzsenyicin. – Még ha mindent belepnek is a hazugságok, még ha hazugságok uralma alatt van is minden, álljunk ellen a lehető legegyszerűbben: ne hagyjuk, hogy *rajtunk keresztül* uralkodjanak a hazugságok!”

A „Fehér Rózsa” szervezet röplapok terjesztésével próbálta Németország-szerte fölnyitni az emberek szemét. „Ki akarjuk próbálni és meg akarjuk mutatni nektek, hogy mindenki részese lehet a rendszer megdöntésének. Ez azonban csak meggyőződéses és elszánt emberek sokaságának együttműködésével lehetséges – olyan emberek együttműködésével, akik megállapodnak az eszközökben. Nincs sok választásunk. A passzív ellenállás az egyetlen lehetőségünk” – írták sorrendben harmadik röplapjukon. Negyedik röplapjuk ezekkel a szavakkal zárult: „Nem fogunk hallgatni. Mi vagyunk a rossz lelkiismeretetek. A Fehér Rózsa nem hagy békén benneteket!”

Sophie Scholl természeti szépségek iránti finom érzékenységről tanúskodó naplójegyzeteiben és leveleiben gyakran fordul elő egy Jacques Maritain-idézet: *Il faut avoir l'esprit dur et le cœur tendre.* „Legyen erős a szellemünk, és gyöngéd a szívünk.” Olyan időkben, amikor a gonosz kerül uralomra, gyöngéd szívhez, erős szellemhez teljességgel méltatlan a kussolás, a meglapulás, hiszen azok is meghalnak, akik mogyoróméretűvé zsugorítják a szellemüket, hogy biztonságban legyenek. Biztonságban? Mitől? Az élet, kivált zsarnoki rendszerekben, mindig hajszálnyira van a haláltól. A keskeny utcák ugyanoda visznek, ahová a széles sugárutak. A kis gyertya ugyanúgy porig ég, mint a lobogó fáklya.

A „Fehér Rózsa” manapság alighanem a Merkel-rezsim és a globális COVID-terror ellen szervezkedne. Következésképp úgy kívágnák Sophie Schollt a legkiválóbb németek dicsőségcsarnokából, a Regensburg melletti Walhallából, ahol halála után hatvan évvel, 2003. február 22-én helyezték el mellszobrát „a lelkiismeret lázadásának világszerte ismert jelképeként”, hogy csak úgy füstölne.

Elrohadni akarsz észrevétlenül, vagy lobogó fáklyaként elégni, mint példának okáért Sophie Scholl?

*ő az a rózsza
röslein auf der heiden
amelyik azért szúr meg
hogy örökké emlékezz rá*

*

Szilánkok

Szolzensenyicin kiskacsája
„Púpi-Dúpi magasan ült,
Púpi-Dúpi mélybe szédült.
Jöhet a király összes lovajja,
Púpi-Dúpit össze nem kaparja.”

Lewis Carroll: *A tükrön keresztül*

2008. augusztus 3-án hunyt el Alekszandr Iszajevics Solzsenyicin, minden oroszok lelkiismeretének tűzcsiholója. Cs. Szabó László jogosan sópánkodott amiatt, hogy a jelenkori magyar irodalomból fájdalmasan hiányzik a Solzsenyicinhez fogható erkölcsi etalon. Sem a bolsevik hódoltság idején nem volt, sem pedig a globalokapitalizmusba visszagyarmatosított Hunnia kanonizált irodalmában nincs Solzsenyicin-rangú lelkiismereti óriásunk; tartsa föl a kezét, aki másként tudja!

Крохотки gyűjtőcímmel 1958 és 1963 között írta rövidprózai darabjainak első sorozatát, vagy Tóth László remek szóleleményével élve: rövidkéit ('kisvers'-ről sem beszélünk, a 'kispróza' fordulatot sem ártana sutba vágni). A szerző által „krohotkák-

nak” („forgácsoknak”, „morzsácskáknak”, „törmelékeknek”, „szilánkoknak”) nevezett reflexiók, vázlatok, irodalmi miniatűrök első ízben a moszkvai Novij mir-ben jelentek meg 1964-ben (Hruscov foganatos közbenjárása, vagy inkább ukáza nyomán ez a lap adta közre 1962-ben az Ivan Gyenyiszovics egy napját). A kiskacsához hasonló rövidkékből álló többsége bizvást besorolható a prózában írott költemények műfajába – abba a műfajba, amelynek olyan mesterei voltak, mint Turgenyev, Baudelaire, Rimbaud, Kleist, Oscar Wilde, Kafka, Thomas Bernhard, Márai, Weöres (de Krúdy szinte valamennyi művét, vagy akár Örkény egyperceseit is prózai költeménynek mondhatjuk).

Miként a nagy oroszok mind, Szolzsenyicin is tengerléptékű író. A tengernek egy-egy csöppje is tenger: méltóság van benne, hatalmas erő és végtelen nyugalom. Szolzsenyicin elbeszéléseinek és rövidprózáinak német nyelvű gyűjteményes kötetét Heinrich Böll így ajánlotta: „Az itt egybegyűjtött elbeszélések, a parányi prózadarabok is – bámulatba ejtő üzenet világunk eszelős zűrzavarának – mind-mind ezt a nyugalmat sugározzák.”

„Sárga kiskacsa totyog előttem. Fehéres kis hasacskája mókásan megcsusszan a nedves fűvön, megbotlik, és majdnem elesik a parányi kis lábacskáival. – Hol vagy, mami? Hol vagytok ti többiek? – csipogja.

De nincs igazi anyja. Egy tyúk költötte ki. Kacsatojásokat is tettek alája a saját tojásaival együtt, és mindegyik egyformán megkapta tőle testének melegét.

A vihar elől most föld alá vitték a házacskájukat – egy fenék nélküli, fölfordított kosarat –, és zsákvászonnal takarták le. A többiek mind ott vannak, csak ez az egy keveredett el. Na, kiskomám, gyere a tenyerembe!

Hol rejtőzik benne az élet? Alig van súlya, szeme fekete üveggyöngy, csőre olyan, mintha manikűrözve volna, és cseppecskét már szélesedik is. Lábacskáin már úszóhártya van. Sárga a tolla, ahogy a fajtájához illik, és látszanak a pelyhes kis szárnyai. Sőt már a természete is különbözik a testvérkétől.

Mi, emberek nemsokára a Vénuszra repülünk. Ha fölköjtjük a gatyánkat, húsperc alatt körbeszáguldjuk a földgolyót.

De akármekkora atomhatalomnak vagyunk is birtokában – még ha tollakat és csontokat adnának is a kezünkbe –, soha nem tudnánk előállítani egy lombikban ezt a pehelykönnyű, gyámoltalan kiskacsát.”

Engem vajon ki álmodik?

Kedvesemmel lomhán, ráérősen, mezítláb ögyelgünk a folyóparton. Nincs semmilyen célunk, sehová sem akarunk odaérni. Az időtlen csendesség némaságra készítet bennünket.

Kedvesem megtöri az áhítatos hallgatást:

– Nini, milyen boldogan fickándoznak a halak a vízben!

– Nem vagy hal, honnan tudod, hogy boldogan fickándoznak a halak? – kérdezem tőle.

– Te nem vagy én – feleli –, honnan tudod, hogy tudom-e, hogy a halak boldogan fickándoznak?

– Te csak álmodod, hogy a halak boldogan fickándoznak. És arról tudsz-e, hogy ki álmodja mindezt? Én álmodlak téged, meg az időtlen csöndességet és a folyót is a boldogan fickándozó halakkal.

De engem vajon ki álmodik? És aki engem álmodik: őt ki álmodja?

Ez a datolyaédes és virágos hömpölygés

Egy itáliai villa kertjében fekete öltönyös férfiak állnak a kerti asztal körül. Szilvát esznek, és időnként harsányan kukorékolnak.

Mintha az égből pottyannának, hirtelen közöttük terem két csendőr.

– Mit csinálnak maguk itt?

– Szilvát eszünk és kukorékolunk.

– Maguk kakasok?

– Tyúkoknak nézünk ki?

– Ki engedte meg maguknak, hogy szilvaevés közben kukorékoljanak?

– Silvio Berlusconi megüzente: „*Mangiate silva, cittadini, e cantate*, egyetek szilvát, polgártársak, és kukorékoljatok!”

– Ja, vagy úgy... Silvio Berlusconi...

És a csendőrök is elkezdik szedegetni a szilvát az asztal közepén álló fonott kosárból. Szanaszét köpdösik a magokat a kert agyongondozott pázsitjára, és el-elkukorékolják magukat, hogy a harmadik határban – mondjuk Nyékládházán – is hallatszik.

Ha valamelyik csendőr torkán akadna a mag, és a többiek szeme láttára hipp-hopp megfulladna, abbamaradna-e vajon az Armani öltönyös finom urak ütemes kukorékolása?

Lélek nélkül

Ezt Thomas Bernhard írta

Mindaddig, amíg a kórházakban az orvosok csak a test, nem pedig a lélek iránt érdeklődnek, bár szemmel láthatólag semmit sem tudnak róla, a kórházakat nemcsak közjogi intézményeknek kell neveznünk, hanem a nyilvános gyilkosság intézményeinek is, az orvosokat pedig gyilkosoknak és büntársaknak.

Amikor egy állítólagos „rendellenesség” miatt a vöcklabrucker kórházba szállítottak egy úgynevezett magántudóst a Hausruck melletti Ottmangból, a magántudós, miután testét tüzetesen megvizsgálták – ahogy *Az orvos* című szaklap egy olvasói levele közli –, megkérdezte: – No és a lélek? – Mire a testét vizsgáló orvos azt válaszolta: – Fogja be a száját!

Jótekönykodnak az állatvédők

Egy spanyolországi állatvédő egyesület, hogy megtöltse a kiürült egyesületi kasszát, jótekönyvsági bikaviadalt rendezett. A belépődíjából, adományokból és a viadalon megölt, majd mézárásoknak kiárusított bikák árából egykettőre fölvirágzott az egyesületi élet „A Légynek Sem Ártunk Társaság”-ban.

Márai is így járt

Borges kapcsán írja Cioran: „Mi értelme Borges-t ünnepelni, hiszen az egyetemek is ünneplik? Lesújtott rá az *elismertség* balvégzete. Többet érdemelne. Megérdemelne, hogy árnyékban és észrevétlenségben maradjon, árnyalatként érzékelhetetlenül és népszerűtlenül. Ott lenne otthon. A szentté avatásnál nincs súlyosabb büntetés – írónak általában, kivált pedig a Borges fajtájú írónak. Mihelyt mindenki idézi, többé nem lehet idézni, vagy ha mégis megtesszük, úgy fest, mintha növelni akarnánk »csodálóinak«, azaz ellenségeinek sokaságát. Akik mindenáron igazságot szeretnének szolgáltatni neki, valójában a bukását segítik elő.”

A nemi erő forrásai

Anais Nin szerint

„A nemi erő a kíváncsiságból és a szenvedélyből táplálkozik. Az egyhangúság nem serkenti a vágyat. Érzelem, találékonyság, hangulat híján semmilyen meglepetés sem érhet az ágyban. A nemi vágyhoz könnyeknek, nevetésnek, szavaknak, ígéreteknek, jeleneteknek, féltékenységeknek, irigységnek, a féltés összes fűszerének, külföldi utazásoknak, új arcoknak, regényeknek, történeteknek, álmoknak, képzelgéseknek, zenének, táncnak, ópiumnak, bornak kell társulniuk.”

Így kell ezt csinálni

Oscar Wilde nyomán

Egyszer az ördög a líbiai sivatagon való áthaladtában olyan helyre ért, ahol csapatnyi ördögfióka egy szent remetét gyötört. A szent ember könnyedén elhessegette gonosz sugallataikat. Az ördög, látva a kis kollégák fölsülését, elhatározta, hogy megleckézteti őket. – Túlságosan durván fogtok a dologhoz – mondta nekik. – Engedjete csak oda egy pillanatra! – Odament a szent emberhez, és a fülébe súgta: – Rendtársadat most nevezték ki Alexandria püspökévé! – A remete arcáról nyomban letörlődött a derű, és leplezetlen, ádáz irigység ült ki rá. – Így kell ezt csinálni, pupákok! – mondta az ördög a kisördögöknek.

Az ember értéke

Az ember értékét valóságosan az szabja meg, hogy mennyire van hasznára a közösségnek, amit cselekszik, hogyan sugárzik szét példaként, ahogyan él. Oltalmazó-gondoskodó közösségi lényünket csak erős és egészséges társadalomban teljesíthetnénk ki. De mert a jelenkori társadalom, amelybe rendszerszinten van beépítve a lakossággá lefokozott nép szakadatlan fosztogatása, egyáltalán nem ilyen, emiatt csak nagyon kevesen létezhetnek a köz épülésére és javára. Az emberek óriási többsége, miközben meg van fosztva az egészséges és értelmes élet lehetőségétől, szánalmasan védtelen a hazugságyarak mesterkedéseivel szemben. A napnak mind a huszonnégy órájában távirányított biorobotként viselkedő, mindenféle mérgekkel teleoltott, át-

be- és leitatott lakosság előbb-utóbb életfogytiglan a betegségipar karmai közt kénytelen kikötni. A többség nem közhasznú, hanem közkárú munkahelyeken robotol a betevőre valóért. A kapitalista munkamegosztás atomizált rabszolgája előtt kénytelenek rejtve maradni a nagy összefüggések, a lét és a kultúra alapkérdései. Nincs abban a helyzetben, hogy termékeny kapcsolatba kerüljön a szellemi kultúra alkotósaival, vagy hogy maga is gyarapítsa őket. Vagy egyáltalán nincs szabad ideje, vagy szabadnak hazudott idejében kétségbeesetten unatkozik és ténfereg: magára utaltnak, elanyátlanodottnak, gazdátlanul sodródónak, legbenső lényegétől megfosztottnak érzi magát. Kínjában futkos, mint a mérgezett egér, teljesítménytúrákon vesz részt, konditerembe és szoláriumba jár, kocog, szteroidokkal puffasztja félelmetesre az izmait, „megvalósítja” a tyúkszaros kis énjét, a tömeges turizmus egyik csapdájából a másikba rohangál, keresztretjvényeket fejt, bélyeget, képeslapot, gyufacímkét, sör-alátétet gyűjt, szerencsejátékokba öli a pénzét, maszturbál, hol egyedül, hol párosan, hol csoportosan, szerelmi együttlét ürügyén magányokat ütköztetve és váladékokat csereberélve, hétvégén összeröffen a cimboráival, és ultizás címén felönt a garatra, steril, belterjes irodalmi lapocskákba steril, belterjes verseket, novellákat és esszéket írkal, szeszektől és bódítószerektől kajlásodik, vallások ópiumát szipuzza, szelfizik, lóg a neten, saját honlapján mondja meg a tutit, bunkofonon és szkájpon fossa a szót, orrvérzésig faszbukozik, csetel, blogokon fontoskodik, napestig az okostelefonját buzizza, szilikoncicit és -feneket ültetett be a testébe, megszállottan főzőcskézlik, mérték nélkül zabál, rögeszmésen fogyózik, kutyát, macskát, tengerimalacot, görényt, menyétet, teknőcöt, papagájt, pintyökét tart, falakra firkál, petíciókat ír alá, tüntet, pártgyűlésekre jár, a választásoknak simliskedett silány bohózatok statisztájaként X-ek firkálásával állít ki bizonyítványt sötét tudatlanságáról, hobbikba, szurkolásba, futballhuligánkodásba, rock-koncerteken való eszetlen csápolásba menekül, adósságokba veri magát, hogy a fogyasztási terror bamba áldozataként haszontalan kacatokat vásárolhasson, médiapapit csócsál, tévécsatornák patkányává aljasodik, hagyja, hogy a tudatipar húgyagyú idiótává szórakoztassa, habzsolja az emberek feledékeny nyé tételében, figyelmük szétszórásában és elaltatásában, szívük elszibbasztásában érdekelt globalokapitalista kamukultúra – színház, koncertek, kiállítások, fesztiválok, könyvek, folyóiratok stb. – termékeit. Dúskál és garázdálkodik a semmiben – és szemetel, szemetel, szemetel. *Elveri az idejét*, szerencsétlenül, bután, ájultan, ízetlenül, ahogy csak magyarok tudják elcseszni az életüket. Az ilyen ember nemcsak magát emészti el, hanem magával sodor mindenkit, akit csak elér.

A déli népek – és azok valóban *népek*, nem csupán lakosságok – mennyivel stílusosabban ütik el édes semmittevéssel az időt, ami másra talán nem is igen való, nem szennyezve be kezüket az Isten teremtés nevű szabotázscselekményének csúfondáros megismérlésével vagy folytatásával!

Minden módon meg van nehezítve, sőt lehetetlenné van téve, hogy a gondoskodás velünk született ösztönének készítésére, fölsimert felelősségünk tudatában a közösség jólétén munkálkodjunk. A hatalmasok jelentéktelen, helyi érték nélküli, didbáb bábuiként vagyunk kénytelenek elfecsérelni az életünket. Csoda-e hát, ha rettentően gyakori a halálos csüggedés, a magatehetetlen mélabú, az elzombisodás, az idegek összemlása, az elmebaj, a sokféle népbetegség, az öngyilkosság és a korai halál?

FÁBIÁN LÁSZLÓ

Szertelen fegyelem

KŐSZEG, 2021. OKTÓBER 24.

Úgy tetszik, a kőszegi Esterházy trió – kellemes meglepetésképpen – nemcsak remekművek bemutatásával kényezteti hűséges közönségét, hozzá delikát utalással elegáns zenetörténeti csemegét kínál – mintegy célozva a XIX. századi német muzsika ellentéteire, jelesül a Wagner, Liszt romantikája és a vele szembenálló „konzervatívok” vitájára. Az utóbbiak között találjuk Brahmsot (nem kis mértékben Schumannéknak köszönhetően), ámbár ő mindig tisztelettel szólt kollégáiról, Beethoven pedig hatott is rá (kire nem?), noha aligha ifjúkori zongoratrióival, amelyek szinte napra pontosan a német romantikát elindító *Sturm und Drang* legjelentősebb bejelentkezéseivel: Goethe, Schiller irányt mutató műveivel, Georg Hamann bölcséleti támogatásával keletkeztek. (Nem is beszélve az akkoriban sorra megjelenő Shakespeare-fordításokról, amelyeknek az ifjú zenész rajongó olvasója.)

Beethoven korai darabja, a zongoratrió (opus 70. II.) – gesztus, talán szerelmi udvarlás (pazarul kihallik a harmadik tételből) lelkesülő pártfogójának, Erdődy Mária grófnőnek, akinél – ingyen – kosztot és kvartélyt kapott, lényegében megszabadult a közvetlen anyagi gondoktól. Jelentős Mozart hatást mutató, valóságos romantikus mű; témáját rábízta a zongorára, az ugyan ritkán lép elő a staffázsból, ám mégis szervesen egybetartja a művet, amely úgyszólván párbeszédnek tetszik. A heves vallomást mintegy *beszélőként a* csellóra bizza, jószerivel választ várva a *mélább fogadótól, a* hegedűtől, amely visszafogottabban, noha ugyancsak érzelmesen vesz részt a párbeszédben. Az érzelemfokozás, a fölfokozott zenei nyelv jelentkezik, a XVIII. század legvonzóbb zenei eredményeire támaszkodva, noha nem hagyatkozva kizárólag rá, a *szín és a hevület* gazdag skáláját önti rá a hallgatóra. A nemzetközi hírvé bécsei csellista, Varga Tamás és a trió alapítója/vezetője, Sebestyén Ernő hegedűs rendkívüli érzékenységgel, a nüanszokra precízen ügyelve, ugyanakkor az ifjú szertelenséget méltányolva tolmácsolja a hálának és a szerelemnek ezt a már-már bizarr lobogását, és hitetik el: semmi esetre sem pózról van szó. A pascali *raison de coeur* legföllebb persze nyomokban: amennyire a zenei gondolatszerzés kikényszeríti.

Bravúr a mű szerkezete (majd' azt mondtam, szerkezetelensége, amely jobbára az érzelmi egységre hagyatkozik), bravúrt igényel az előadásban. A zongora – Bognár Ferenc keze alatt – fegyelmező finomságával átvezeti a szekvenciákat, frázisokat, ritmusváltásokat, kontrasztokat (a hegedű-cselló dialógus robbanásait), hitelesít és lecsönget egyszerre – a klasszicizmus komolyságát idézve. A könnyedséget a szökdelő ritmika (alighanem francia hatás) eleganciája idézi. Könnyedség, mert Beethoven ekkor már csaknem minden zenei lehetőséggel, formával ismeretségben volt, nem

véletlen, hogy húsz évesen tőle rendelik II. József gyászkantátáját, majd az új császár ünnepi kantátáját.

Talán rejlik némi ironia Ortega y Gasset szavaiban: *A romantikus zeneszerzők – Beethovent is közéjük sorolva – többnyire azoknak az elsődleges érzéseknek kifejezésére összpontosították dallamalkotó tehetségüket, amelyek a derék polgárt szokták eltölteni. Ám máskor meg a VI. szimfónia egy részletét idézve, mintha visszavonást hallanánk: ... Csodálatra méltó a részlet, ennél nem lehet tökéletesebben ennél triviálisabb érzelmeket kifejezni.*

Goethe mondja magáról, de valami effélet – mutatis mutandis – elmondhatna Beethoven szintén: *Ha meg kellene fogalmaznom, mit jelentettem én a németek számára, különösképpen is a fiatal költők számára, joggal nevezhetném magam felszabadítónak, mert bennem rájöhettek, hogy ugyanúgy ahogy az ember belülről kifelé él, a művész belülről kifelé teremt, hisz bármit is tesz, csak saját egyéniségét tudja napvilágra hozni.*

Beethoven ugyancsak „fölszabadító”, egyúttal azonban fegyelmező: a klasszika biztos ízlésével.

Robert Schumann, aki zenekritikusnak sem volt akárki, így mutatta be az újabb romantikus géniust: *Úgy gondolom, hogy már meg lehetne s meg is kellene jelennie Annak, aki korunkat a legmagasabb rendű kifejezési formában, tökéletes módon szólaltatja meg, tehát olyan valakinek, akinek művészete nem fokról fokra bontakozik ki, hanem Minervához hasonlóan teljes vértetben pattan ki Kronos fiának fejéből. S most elérkezett hozzánk az a művész, akire várok: olyan ifjú, akinek bölcsőjénél egyformán örökdedek gráciák és héroszok. Neve – Johannes Brahms... Ha varázspálcáját arrafelé fordítja majd, ahol a tömegek – a kórus és zenekar – neki kölcsönzik erőiket, úgy még sok csodára-ébredő tekintetet vethetünk szellemvilágunk titkaiba.*

Nos, Brahms a nemzeti forradalmak lenyugvása utáni második romantika óriása, a Haydn, Mozart, Beethoven hagyományon nevelkedve – más újromantikusokkal szemben, mondhatni: a Wagner, Liszt által képviselt „új német zenével” szemben. Schumann éppen ezt érezte meg az ifjú titánban, elragadtatott üdvözlésében, amely azonban meglehetősen elszigetelte az új zenei ideáltól a klasszika hagyományát becsülő fiatalembert.

A már idézett spanyol bölcselel is érzékeli a romantikán belüli különbséget: *A felszabadító jellegű első romantikát egy második követi, mely évekkel ezelőtt már kisarjadt a művészetben, s a kiválasztás és a hierarchia a jelszava.* Némileg egyszerűsítve akár úgy fogalmazhatnánk, arisztokratikusabb az első romantika szinte plebejus fölbuzdulásánál. Wagner maga mondja a „jövő zenéjének” saját elképzeléseit. Brahmsnak nincs ilyen hangzatos programja, van viszont ennek ellenére egyéni hangja, amely tisztában van a választott elődök (legkivált a bécsi klasszikusok) vonzó erőnyeivel, hasznosítható eredményeivel, egyúttal a történelmi tapasztalással csakúgy. Az az eredeti, ami Brahms műveiben megmutatja magát, ebből a szellemiségből épül föl. A *Kürttrió* (opus 40, 1865.), amelyet műsorára választott az Esterházy trió, ezzel a jellegzetes eredetiséggel lepte meg közönségét. Maga Brahms jelzett bizonyos fakultá-

ciót: a zongora és a hegedű mellé – gusztus és lehetőség szerint – kürt, brácsa vagy cselló kerülhet, miképpen Kőszegen a folállásnak megfelelően az utóbbi valósult meg.

Ortega, és miért ne vehetnénk továbbra is igénybe őt, úgy találja, ... *a műalkotás olyan táj, amely akkor mutatja a legnagyobb szépségét, ha egy bizonyos pontból szemléljük.* Ez a bizonyos pont ezúttal a szomorú aktualitása is volt: az esztendeje elhunyt trió-alakító társra, Mérei Tamásra emlékezett a kegyelet, amelyre konkrétan szép esélyt nyújtott a Brahms-mű lassú tétele, azt ugyanis édesanyja halálára írta a zeneszerző (akárcsak részben a *Német requiemet*, opus 45, gyászinduló, 1868.). Brahms, aki igazi zongoravirtuóz volt, és rengetegszer föllépett saját műveinek bemutatóin, zeneszerzőként nem csupán a zongoraversenyekben emelte ki kedvelt hangszere szerepét, kompozíciói jelentős hányadában szánt kitüntetett szerepet a zongorának. Így van ez a kürttriókban, Bognár Ferencnek rendkívül komoly szerep jutott a kőszegi koncerten, hiszen Brahms kamaramuzsikájának – némiképpen önös módon – mindenkor a zongora a főszereplője; az Esterházy trió művésze ragyogóan felelt meg rendkívüli föladatainak. A zongoraművészként jegyzett komponisták – úgy tetszik – saját maguk képességeinek határait is firtatják kottáikban. 1881-ben megtapasztalhatták a budapestiek, fővárosunkban volt második, *B-dúr zongoraversenyének* bemutatója, a zongoraszólót maga Brahms játszotta, Erkel Sándor vezényelte. Brahms egyébként 1853 óta, vagyis megismerkedése óta Joachim Józseffel, az Európa-szerte megbecsült hegedűvirtuózzal, folyamatosan érdeklődik a magyar zene, a magyar zenészek iránt, noha Liszt nem tartozott kedveltjei közé.

(Érdeemes megjegyeznünk, hogy Beethoven írt egy *Hármasversenyt* – zongorára, hegedűre és csellóra, Brahms pedig végtelenül tisztelte nagy elődjét, hangszer-preferenciái között folyvást jelen volt ez a három, az *A-moll kettősverseny hegedűre és gordonkára* (opus 102.) erre a hármásra hagyatkozott, Clara Schumann szalonjában első bemutatóján Brahms és a zongora helyettesítette a zenekart. Színességével is példázva a romantika és a klasszika összeegyeztethető eszményeit.) Brahms mindent tudott a zongoráról; erről talán tréfás aforizmája árulkodik legjobban: *Az elefánt nagyon veszélyes állat, mivel agyarából készítik a zongorabillentyűt.*

Természetesen a kürttrió szintűgy remek játéklehetőség a hegedűnek és a csellónak egyaránt. Megint csodálhattuk Sebestyén Ernő könnyed, elegáns játékát, amely valóban visszaigazolja azt a különleges és általa tudatosan kidolgozott, minden hegedűsnek ajánlott technikát, amely élete kilencedik évtizedében is magabiztossá teszi hegedűje csodáját. A vendég Varga Tamás pedig – igazolva egyre terjedő hírnevét – mintha jó ideje részese volna ennek a triónak, mindvégig a legszebb csellóhangzásokkal (a finom pizzicatoéktól egy-egy erőteljes crescendóig) tette teljessé a két izgalmas zenemű tolmácsolását. És talán az elmondottakból az is kiteszhetett, hogy a két darab kiválasztása meggyőzően visszaigazolódt az együttes összjátékában; plasztikusan hallgatósága elé állított a romantika korából két olyan zeneóriást, akik a stílus-eszményt visszarendelték a klasszicista hagyományokhoz.